

КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ДЕРЖАВНОГО НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ
АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

**«КОЗАЦТВО –
ТРАДИЦІЯ
ЧЕРЕЗ РОКИ!»**
2025

**ТЕЗИ
IV ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
НАУКОВО-ТВОРЧИХ РОБІТ
ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ**

КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ДЕРЖАВНОГО НЕКОМЕРЦІЙНОГО
ПІДПРИЄМСТВА «ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ
АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ЗБІРНИК ТЕЗ

IV Всеукраїнська конференція
науково-творчих робіт
здобувачів освіти

**«КОЗАЦТВО – ТРАДИЦІЇ ЧЕРЕЗ РОКИ!»
2025**

30 жовтня 2025

Кривий Ріг
2025

УДК 94(477)

«Козацтво – традиції через роки!»: Збірник тез доповідей IV всеукраїнської конференції науково-творчих робіт здобувачів освіти. – Кривий Ріг: КРФК КАІ, 2025. – 89 с.

Збірник містить тези доповідей здобувачів освіти, викладачів та молодих спеціалістів, які представлені на IV Всеукраїнська конференції науково-творчих робіт здобувачів освіти «Козацтво – традиції через роки!», за тематичними напрямками історії України від давнини до сьогодення.

Редакційна колегія: Кольчак М.М., Коваленко О.Ф.

Рецензент: Висоцька Л.В., кандидат педагогічних наук.

Тексти подаються у авторській редакції. Відповідальність за зміст та оформлення публікацій несуть автори.

ЗМІСТ

Пиханова Уляна КОЗАЦЬКИЙ БРЕНД: ЯК КОЗАЦТВО СТАЛО СИМВОЛОМ УКРАЇНИ У ХХІ СТОЛІТТІ	5
Кравченко Марія ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА	7
Васильченко Анна, Висоцька Вікторія КОЗАЦЬКА МОДА ЯК УНІКАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА XVII ст.	9
Пасічна Олена, Мирошниченко Маша, Горова Антоніна ТЕМАТИЧНА ГРУПА ЛЕКСИКИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «НАЗВИ СТРАВ» ПЕРІОДУ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ	11
Тимошук Дар'я ПОХОДЖЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА	17
Приймак Арсеній ДИВА СУДНОБУДІВНИЦТВА КОЗАКІВ	20
Лесик Ярослава УКРАЇНСЬКИЙ РУХ ЗА ПРАВДУ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ	22
Козлов Гліб, Сліпченко Марина ІСТОРІЯ МІКРОРАЙОНУ «ЦЕНТРАЛЬНИЙ» МІСТА ПАВЛОГРАД	25
Міхно Людмила, Михалик Любомир ІСТОРИЧНА ЦІКАВИНКА ВІЛЬНОГІРСЬКА: ДОСЛІДЖЕННЯ КУРГАНУ "ГРЕЦЬКА МОГИЛА	27
Куктенко Ярослав, Марченко Валентина КОЗАЦЬКІ КОРЕНІ МІСТА КАМ'ЯНСЬКЕ	30
Боговік Олег ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО: КАТЕРИНОСЛАВЩИНА В ЕПІЦЕНТРІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 рр.)	32
Васильченко Володимир, Цікава Лілія ІМ'Я ГОВОРИТЬ САМЕ ЗА СЕБЕ (NOMEN EST OMEN)	35
Кривенко Артур, Марченко Валентина КОЗАЦЬКА СТОРОЖОВА СИСТЕМА НА ПРИКОРДОННІ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ	41
Матвійчук Наталія ВІЙСЬКОВЕ МИСТЕЦТВО, ТРАДИЦІЇ ТА ПОБУТ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА	43
Комендант Максим КОЗАЦЬКА ЗБРОЯ СЕРЕДИНИ XVII СТ.	46
Андрєєва Дар'я ОСОБЛИВОСТІ КОЗАЦЬКОГО ОЗБРОЄННЯ. НЕПОРУШНИЙ ЗВ'ЯЗОК ІСТОРІЇ І МЕТАЛУРГІЇ	49
Ядзінський Максим ОЗБРОЄННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА	52
Свешнікова Дар'я, Висоцька Вікторія КОЗАЦЬКИЙ МІФ ТА ЙОГО ФОРМУВАННЯ В НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ	54
Мороз Людмила, Головка Єлизавета ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ	57
Бідкова Алла, Ноздреватих Владислав УКРАЇНСЬКА ВИШИВАНКА – СИМВОЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.	61
Гулий Владислав, Родоманова Інна ВІД ЩЕДРІВКИ ДО СУЧАСНОГО ФРОНТУ	64
Вальтерова Альбіна, Коваленко Олександр УКРАЇНСЬКА ПЕРІОДИКА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ АНТИУКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ЦАРИЗМУ: ЦЕНзуРА, РЕПРЕСІЇ ТА СТРАТЕГІЇ ОПОРУ (1900–1917 РР.)	66
Хлівний Роман ВПЛИВ П. К. САГАЙДАЧНОГО НА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ	70
Масляний Владислав УКРАЇНСЬКИЙ ГЕНІЙ СВІТОВОЇ НАУКИ	72
Ніколенко Альбіна, Міхін Максим ВАСИЛЬ СТУС - ПОЕТ, ЩО НЕ ЗЛАМАВСЯ	74
Саранча Дар'я ГЕТЬМАНИ УКРАЇНИ: МІЖ МІФОМ І РЕАЛЬНІСТЮ	76
Кореняк Поліна, Мазка Діана КОЗАЦЬКИЙ ДУХ У МИНУЛОМУ Й СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	78

Буренков Кирилл, Острянін Андрій МОЛОДЬ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ	80
Іордатій Яна, Колодиста Єлизавета ГЕНЕТИЧНИЙ СЛІД ЧОРНОБИЛЯ ТА НОВІ ЯДЕРНІ ЗАГРОЗИ: РАДІАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОГО СВІТУ	83
Капелюшна Анна ІСТОРІЯ В МЕДІА ТА МАСОВІЙ КУЛЬТУРІ	87

ПИХАНОВА У.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ 2 КУРСУ ГРУПИ 3-047
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: МАТВІЙЧУК Н.А
КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ДЕРЖАВНОГО НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

«КОЗАЦЬКИЙ БРЕНД: ЯК КОЗАЦТВО СТАЛО СИМВОЛОМ УКРАЇНИ У ХХІ СТОЛІТТІ»

Актуальність теми обумовлена зростанням інтересу до історичних символів у контексті формування української державності та патріотичного виховання. В умовах ХХІ століття, коли українське суспільство переживає випробування війною та глобалізаційними процесами, звернення до козацьких традицій набуває нового змісту, стаючи чинником єднання нації.

Мета дослідження — проаналізувати, яким чином образ козака перетворився із історичного феномену на культурний і суспільний бренд сучасної України.

Об'єкт дослідження — історичне явище українського козацтва як складова формування національної ідентичності.

Предмет дослідження — процес трансформації образу козацтва у масовій свідомості від ХVІ до ХХІ століття, його відображення у культурі, освіті, військовій сфері та медіапросторі.

Українське козацтво виникло у ХV–ХVІ століттях на південних землях України як відповідь на потребу захисту населення від зовнішніх загроз та утвердження волелюбного способу життя. Запорозька Січ стала унікальним феноменом європейської історії — військово-політичним і культурним центром, що об'єднував вільних людей різних станів і віросповідань.

Козаки були не лише воїнами, а й носіями демократичних традицій. Козацька рада, виборність старшини, повага до честі та гідності людини формували цінності, що згодом стали основою української національної ідеї.

У ХІХ столітті, під впливом творчості Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Гоголя, образ козака став символом боротьби за свободу та самобутності українського народу.

Упродовж ХІХ – початку ХХ століть козацтво стало головним образом українського національного міфу. У мистецтві, літературі та історичній науці козак уособлював волю, хоробрість і незалежність.

У радянський період цей образ був частково спотворений, але не зник — він жив у фольклорі, народній пам'яті, піснях та родинних переказах. Уже наприкінці ХХ століття, із відновленням незалежності України, козацькі мотиви знову набули актуальності, повернувшись у державну символіку, освіту та військову традицію.

Сьогодні козацький образ перетворився на потужний культурний бренд України. Він активно використовується у національній символіці, спорті, культурі, бізнесі та медіа. У військовій сфері ідеї козацької честі, відваги та побратимства стали основою морального кодексу сучасних захисників України. Підрозділи Збройних Сил часто носять символіку, що відсилає до традицій Запорозької Січі.

У культурі та освіті зростає роль козацьких традицій — проводяться фестивалі, історичні реконструкції, діють школи джур, створюються тематичні музеї та інтерактивні проекти. У сфері туризму й маркетингу козацький бренд став частиною національної айдентики — від сувенірів і гастрономічних фестивалів до назв підприємств («Козацька рада», «Гетьман», «Запорозьке козацтво»). У медіа-просторі козак — це сучасний герой, який поєднує традицію й модерн: від образу в рекламі до персонажів фільмів та ігор.

Попри популярність, сучасний «козацький бренд» має суперечливі аспекти. Часто козацькі символи використовуються поверхово — як маркетинговий інструмент без глибокого змісту. Це знижує культурну цінність феномену.

Проте існують і позитивні тенденції: розвиток руху «Джура», освітніх ініціатив, реконструкторських клубів і наукових досліджень, що відтворюють справжній дух козацької доби. Такі проекти формують патріотичну свідомість, виховують молодь у дусі любові до Батьківщини, честі та свободи.

Козацтво стало не лише частиною історичного минулого, а й живим символом сучасної України. Його образ трансформувався з військово-історичного явища у культурний бренд, що поєднує традицію, патріотизм і сучасність.

Козацький дух сьогодні проявляється в обороні України, у прагненні до свободи, у повазі до власної історії. Саме тому козацький бренд залишається актуальним символом національної єдності та сили українського народу у ХХІ столітті.

Література:

1. Грушевський М. *Історія України-Руси*. — К.: Наукова думка, 1995. — Т. 5.
2. Яворницький Д. *Історія запорозьких козаків*. — К.: Дніпро, 1990. — 580 с.
3. Субтельний О. *Україна: Історія*. — К.: Либідь, 2016. — 720 с.
4. Смолій В., Степанков В. *Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.)*. — К.: Альтернативи, 1999. — 352 с.
5. Чухліб Т. *Козаки і море: морська політика України XVII–XVIII століть*. — К.: Видавництво «KM Academia», 2004. — 328 с.
6. Плохій С. *Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності*. — Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2018. — 496 с.
7. Наливайко С. *Козацька держава: історія, культура, традиції*. — К.: Генеза, 2007. — 256 с.
8. Павленко С. *Козацька Україна: політика, культура, спадщина*. — К.: Темпора, 2010. — 312 с.
9. Киридон А. *Історична пам'ять і національна ідентичність українців у ХХ–ХХІ ст.* — К.: Ніка-Центр, 2019. — 280 с.
10. *Енциклопедія історії України / Ред. кол. В. Смолій*. — Т. 4: *Ка – Ком*. — К.: Наукова думка, 2007. — 520 с.

КРАВЧЕНКО М.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ 2 КУРСУ ГРУПИ ДІ
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: ВИКЛАДАЧ ВИЩОЇ КАТЕГОРІЇ НЕБЕРОВА І.М.
«ДНІПРОВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ»

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Українське козацтво – одне з найяскравіших явищ історії Східної Європи, яке сформувало своєрідний тип суспільного життя та військово-політичної організації. У XV–XVIII століттях козаки відігравали вирішальну роль у захисті українських земель від зовнішніх ворогів, у розвитку демократичних традицій та формуванні ідеї національної незалежності. Їхня діяльність справила величезний вплив не лише на Україну, а й на історію Польщі, Росії, Кримського ханства та Османської імперії.[1]

Слово «козак» має тюркське походження і означає «вільна людина, шукач пригод». Уперше воно зустрічається у писемних джерелах XIV-XV ст., де так називали людей, які жили на окраїнах осілої цивілізації та займалися мисливством, рибальством і військовим промислом.

Виникнення козацтва було зумовлене постійними татарськими й турецькими набігами на українські землі, прагненням селян і міщан утекти від феодалного гніту Речі Посполитої, а також освоєнням малозаселених степових територій між Дніпром і Чорним морем. Саме тому козацтво стало формою самоорганізації українського населення, відповіддю на соціальні та військові виклики.[2]

Запорізька Січ виникла у XVI столітті за дніпровими порогами. Першим організатором вважають князя Дмитра Вишневецького (Байду), який у 1550-х роках укріпив острів Хортицю.

Січ мала демократичний устрій: усі важливі питання вирішувалися на раді, де кожен козак мав право голосу. Влада була виборною, адже гетьмана, кошового отамана та старшину обирали на певний строк. У військовому житті панувала сувора дисципліна: за зраду чи пияцтво під час походу карали дуже жорстко. Значну роль у житті козаків відігравала православна віра, яка була одним із стрижнів їхньої ідентичності. Запорізька Січ стала символом волелюбності та водночас потужною військовою організацією, здатною протистояти найсильнішим ворогам.

Козацьке військо поділялося на полки й сотні, що забезпечувало чітку систему управління. У бою козаки широко застосовували тактику рухомого табору – оборонного кола з возів, а також уміло використовували кінноту для раптових атак. Однією з найвизначніших особливостей була їхня флотилія легких човнів – чайок, на яких вони здійснювали морські походи проти турецьких фортець. У XVI-XVII століттях козаки сягали навіть узбережжя Стамбула, що зробило їх відомими в усій Європі як безстрашних воїнів.

Найважливішим періодом історії козацтва стала національно-визвольна війна 1648-1657 рр. під проводом Богдана Хмельницького. Ця війна призвела до створення Гетьманщини – козацької держави зі столицею спочатку в Чигирині, а згодом у Батурині та Глухові.

Гетьманщина мала власний адміністративний устрій, що складався з полків і сотень. Вона вела активну дипломатичну діяльність, підтримуючи зв'язки з Османською імперією, Московією, Швецією. Православна віра стала її основою, а виборність гетьмана відображала демократичні традиції, що були притаманні козакам. Ця держава існувала понад століття й заклала підвалини для подальшої боротьби за українську незалежність.[2]

Козаки здобули відомість далеко за межами України. Вони брали участь у багатьох війнах на боці Речі Посполитої, Московського царства та навіть європейських монархів. Польські королі використовували їх у боротьбі проти Османської імперії, а московські царі –

у походах на Кавказ і Каспій. Водночас козаки прагнули зберегти власну самостійність і нерідко вступали у дипломатичні відносини безпосередньо від імені Січі. Відомо, що вони підтримували контакти з Османською імперією, Молдавським князівством, Кримським ханством, Швецією та навіть Ватиканом. Це засвідчує, що козацтво було не лише військовою, а й вагомою політичною силою свого часу.

Козаки виробили власний кодекс честі, заснований на вірності православ'ю, побратимстві та рівності. Їхня культура відобразилася у народних думах і піснях, які оспівували героїчні походи, у козацьких літописах Самовидця, Граб'янки, Величка, що зберегли цінні свідчення про минуле, а також у мистецтві доби козацького бароко. Церкви у Києві, Чернігові та Полтаві є яскравими пам'ятками архітектури цього періоду. Образ козака став героїчним символом у фольклорі й літературі, уособленням боротьби за свободу.

Хоча як окремих суспільний стан козацтво зникло у XVI столітті, його традиції продовжують жити й сьогодні. Козацькі символи – тризуб, булава, пісні – стали невід'ємною частиною української національної культури. Ідеали свободи, рівності та братерства, які проповідували козаки, надихали український національний рух XIX-XX століть. У сучасності козацький образ мужнього воїна-захисника рідної землі перетворився на символ незламності та волі українців у боротьбі за власну державність.[3]

У XVIII столітті вплив козацтва почав зменшуватися. Після Полтавської битви 1709 року і поразки Івана Мазепи автономія Гетьманщини поступово обмежувалася Російською імперією. У 1775 році за наказом Катерини II Запорізька Січ була зруйнована. Частина козаків переселилася на Дунай, створивши Задунайську Січ, інші влилися до складу регулярних російських військ. Таким чином завершилася епоха козацтва як самостійної політичної сили.[1]

Українське козацтво – це не лише сторінка військової історії. Це символ свободи й волелюбності, соціальна спільнота з власними демократичними традиціями, яка залишила глибокий слід у культурі. Його спадщина живе у фольклорі, архітектурі, мистецтві й національній ідентичності сучасних українців. Ідеї козацької рівності та боротьби за незалежність стали важливим підґрунтям для пізніших визвольних рухів в Україні.

Література:

1. Валерій Смолій, Олександр Борисович Головка Історія українського козацтва. Нариси у двох томах. Том 1 URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Smolii_Valerii/Istoriia_ukrainskoho_kozatstva_Narysy_u_dvokh_tomakh_Tom_1/
2. Українське козацтво: Мала енциклопедія — серія енциклопедичних статей URL: <https://archive.org/details/ukrcosent/page/n1/mode/2up>
3. Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Plokhii_Serhii/Kozatskyi_mif_Istoriia_ta_natsiievorennia_v_epokhu_imperii/
4. Субтельний О. Україна: Історія URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Subtelny_Orest/Ukraina_istoria/
5. Грушевський М. Історія України-Руси URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Hrushevskiy/Istoriia_Ukrainy-Rusy_Tom_I_Do_pochatku_XI_vika_vyd_1898/
6. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків URL: https://chtyvo.org.ua/authors/yavornytskyi/istoria_zaporizkykh_kozakiv_tom1/

ВИСОЦЬКА В. М.
ВИКЛАДАЧ
ВАСИЛЬЧЕНКО А. О.
ЗДОБУВАЧКА ОСВІТИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
КРИВОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

КОЗАЦЬКА МОДА ЯК УНІКАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА XVII ст.

XVII ст. стало епохою розквіту українського козацтва, що вплинуло не лише на політичне та військове життя, а й на формування унікальної культури, у якій особливе місце займала мода. Козацьке вбрання відображало соціальний статус, естетичні ідеали, релігійні переконання та навіть психологічний стан його власника. Воно поєднувало елементи східного, європейського й місцевого народного одягу, створюючи неповторний образ українського воїна-гідності [4, с.5].

Умови кочового й військового життя вимагали практичності, проте прагнення до краси та символізму надавало одягу урочистості. Козацька старшина змагалася у розкоші костюмів, демонструючи владу й гідність, тоді як звичайні козаки обирали зручність і міцність тканин [1, с.12]. Основою одягу була вишита сорочка з домотканого полотна. Вишивка мала не лише декоративне, а й оберегове значення. Червоні й чорні нитки символізували життя, мужність і пам'ять предків. Поверх сорочки носили жупан або кунтуш — довгополий одяг, пошитий із сукна, оксамиту чи парчі. Кольори одягу не були випадковими: червоний означав відвагу, синій — шляхетність, а чорний — скорботу за полеглими товаришами [1, с.15]. Особливе місце займали шаровари — широкі, вільні штани, які стали візитівкою козацької моди. Їх шили з яскравих тканин, часто прикрашали золотими шнурами або вишивкою [6]. Головні убори також мали різноманіття: кучма з хутра, магерка, шлик. Вони не лише захищали від холоду, а й відображали соціальний статус. Взимку козаки носили теплі опанчі або кожухи, а влітку — легкі плащі. Взуття — шкіряні чоботи, часто червоні або жовті, що вважалися ознакою заможності [6]. Не менш важливим елементом був пояс — широкий, шовковий або шкіряний, на якому трималася шабля, ніж, люлька. Для старшини пояси виготовляли зі східних тканин і прикрашали китицями [1].

Козацькі прикраси відображали любов до краси та символічність. Срібні персні, ланцюжки, хрести, обереги зберігали магічний сенс. Люлька була обов'язковим атрибутом — символом мудрості й спокою воїна. Образ козака доповнювали вуса й оселедець — знаки честі, волі й мужності [3, с.34].

Гетьмани та старшина вирізнялися особливою розкішшю: їхній одяг шили з парчі, шовку, прикрашали перлами й золотими шнурами. Булава, бунчук, шабля ставали не лише військовими атрибутами, а й модними символами влади. Портрети видатних гетьманів демонструють поєднання східного блиску та європейської шляхетності у козацькому строї.

Козацька мода також впливала на сусідні народи: польські та московські дворяни переймали фасони кунтушів і жупанів, а український стиль ставав зразком мужності й свободи [3, с.37].

Козацький одяг також виконував важливу комунікативну функцію. Він демонстрував не лише заможність чи статус, а й приналежність до певного полку, громади або політичної сили [3, с.39]. Кольори стрічок, оздоблення або форми головних уборів могли свідчити про участь у військових кампаніях чи служіння певному гетьману. У полках Запорізької Січі існували власні відмінності у деталях вбрання — це сприяло розвитку відчуття єдності та дисципліни серед воїнів [4, с.12].

Особливу увагу козаки приділяли догляду за зброєю, яку вважали частиною свого образу. Шаблі, пістолі, порохівниці прикрашали срібними насічками, гравіруванням чи інкрустацією. Кожна шабля була не просто бойовим інструментом, а символом честі й воїнської доблесті [4, с.14].

Козацьке вбрання мало також сезонні та обрядові варіації. Улітку переважали легкі лляні чи конопляні тканини, а взимку — вовна, сукно, хутро. На свята або військові ради козаки вдягали найкращі жупани, прикрашені срібними гудзиками та вишивкою [7]. Не менш важливу роль відігравали жіночі костюми, пов'язані з козацькою старшиною. Дружини та доньки гетьманів і полковників носили вбрання, що поєднувало українські та європейські мотиви: вишиті сорочки, шовкові керсетки, парчеві спідниці й коштовні прикраси.

У символічному плані козацька мода виступала відображенням світогляду свободи, честі та єдності з природою. Одяг був своєрідною «мовою культури», через яку козаки виражали свою національну ідентичність. Кожен орнамент, колір чи аксесуар мав зміст — від магічного захисту до прояву бойової відваги [2, с.9].

Збереження традицій козацького костюму є важливою частиною українського національного відродження. Етнографічні експедиції, музейні колекції та сучасні реконструкції допомагають відтворити первісну велич образу козака, а сьогодні його елементи можна побачити на фестивалях історичної реконструкції, у театральних постановках та дизайнерських колекціях [2, с.5].

Отже, козацька мода — це не лише історичний феномен, а й символ духовної ідентичності українського народу. Вона поєднала воїнський дух і естетичну витонченість, створивши унікальний культурний код, який продовжує надихати сучасників. Особливо це важливо сьогодні, коли наша Батьківщина переживає найважчі випробування за весь період своєї незалежності. Анексія Криму та воєнні дії на східних територіях нашої держави, які переросли в повномасштабну агресію - війну російської федерації проти України, яку ворог розпочав 24 лютого 2022 р., спрямувавши насамперед свій удар проти української державності та українського народу, маючи на меті знищення української нації, як такої, в чому вбачаються всі риси геноциду, як найбезпечнішого злочину проти людяності.

Література:

1. Горобець В. М. Українське козацтво: історія, культура, традиції. — Київ: Наукова думка, 2010.
2. Караванська О. Мода і національна ідентичність. — Київ: Артбук, 2018.
3. Козак В. О. Традиційне вбрання українців XVII–XVIII ст. — Львів: Інститут народознавства, 2003.
4. Трофимук Л. Козацький одяг як елемент соціальної ідентифікації. — Київ: Либідь, 2015.
5. Каталог Національного музею історії України. Козацький одяг і зброя XVII–XVIII ст. — Київ, 2020.
6. Сайт 17c.org.ua. Козацький одяг та його реконструкція. — Режим доступу: <https://17c.org.ua/odyag>.
7. Шаменков С. «Серм'яга, жупан та герм'як у гардеробі українських козаків XVII століття». URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shamenkov_Serhii/Sermiaha_zhupan_ta_hermiak_v_harderobi_ukrainskykh_kozakiv_XVII_st.pdf

ПАСІЧНА О.В.
КАНДИДАТ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ, ВИКЛАДАЧ
МИРОШНИЧЕНКО М., ГОРОВА А.
ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ДЕРЖАВНОГО НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ТЕМАТИЧНА ГРУПА ЛЕКСИКИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «НАЗВИ СТРАВ» ПЕРІОДУ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

Лексичний склад української мови надзвичайно різноманітний. Слова нашої мови є різними за значенням та сферами вживання. Характерною особливістю лексики в порівнянні з іншими мовними рівнями є її безпосередній і постійний зв'язок з явищами дійсності, із суспільною діяльністю людей. Саме в лексиці насамперед позначаються всі зміни, які відбуваються в суспільному житті: поява нових предметів, виникнення нових понять зумовлюють утворення нових назв, а часом і зникнення застарілих слів та інші зміни [1, с. 130-131].

В українському мовознавстві дослідженню лексичного фонду присвячено праці Д. Гринчишина, О. Демської, П. Деркача, А. Капелюшного, С. Караванського, І. Кульчицького, Л. Полюги, О. Сербенської та ін. Науковці розглядають лексику в різних аспектах: з погляду їхнього значення, походження, стилістичної маркованості тощо.

Ядром лексичної системи української мови є загальноповживана лексика, яка охоплює всі сторони людського життя: назви процесів діяльності, знарядь праці, назви предметів побуту, назви одягу, назви їжі, назви родинних стосунків тощо.

У певний історичний період в активному словнику українців використовувалися назви понять і предметів, які були характерними саме для цього часу. Тому актуальною проблемою сучасної лінгвістики є історичний аспект дослідження функціонування лексики в мовленні людей тієї чи тієї доби.

Об'єкт дослідження – лексика української мови.

Предметом нашої уваги стала тематична група слів зі значенням «назви страв», що пов'язана з особливостями життя й побуту козаків.

Мета дослідження – описати найбільш поширені види козацьких страв.

Дослідження виконано на матеріалі джерел [2-11].

У козацьку добу сформувались основи національної української кухні.

Розглянемо тематичну групу лексики зі значенням «назви страв» за видами їжі: перші страви, другі страви, випічка, напої.

Харчувалися козаки колективно, страву готували тричі на день у великих казанах на вогнищі. Використовували й тимчасові пічки-кабиці, які можна було переносити. Приготуванням їжі у кожному курені займався кухар, робота якого була дуже почесною. Страви розливали у ваганки (дерев'яні миски), напої наливали у коновки, на які вішали михайлики (черпаки). Кожен козак носив свою ложку у халяві чобота. Перш ніж сісти за обідній стіл, козаки читали молитву «Отче наш» [2].

Козацька кухня вирізнялася різноманітністю. Найбільш популярними першими стравами в козаків були такі: щерба, капуста і борщ. До них подавали потапці. Смакували козаки й галушками. З-поміж других страв полюбили козаки куліш, тетерю, затірку, путрю, лемішку. Смаколиками в козаків були вергуни, пундики, шулики медові, а улюбленими напоями – узвар та варенуха.

Козаки любили рибалити, із риби варили щербу.

Щербою називалася рідко зварена мука на риб'ячій юшці. Пізніше стали так називати круту юшку з різних видів риб, заправлену різними крупами.

Рибу з юшки найчастіше діставали та їли окремо, з овочами. Якщо умови були не похідні, і тому була можливість нормально пообідати з толком і розстановкою, то рибу, як правило, подавали «на стяблі», тобто на дерев'яній таці з бортиками, щоб юшка не стікала. У юшку іноді додавали товчений часник і поливали ним рибу зверху. Такий рибний соус називався «саламур».

Капусняк – традиційна страва української кухні, що готується на основі квашеної капусти. Він може бути вегетаріанським, м'ясним, рибним чи грибним. Основні компоненти включають м'ясний бульйон, квашену капусту, картоплю, пшоно, засмажку з цибулі та моркви, а також секретний інгредієнт – розтерте сало з часником і зеленню.

Ще з козацьких часів до нас прийшов жартівливий заговор: «Варю-варю капуснячок, щоб покохав козачок». З тих часів ця страва стала обрядовою. Так, на весіллях готувався капусняк на другий день, і молодята поєднували в ньому капусту (як символ достатку в родині) та пшоно (як символ сили та нескінченної любові).

Борщ, відомий своєю ароматною та смачною суттю, є справжньою перлиною української кухні. Одна з найпопулярніших легенд про походження борщу пов'язана із запорізькими козаками. Ця легенда розповідає про те, як під час одного з військових походів козакам бракувало продовольства. Вони варили їжу з усього, що мали під рукою, і одного разу вийшла страва, яка дуже сподобалася. Козаки вважали, що саме вони придумали борщ. Борщ був поживним і швидко відновлював сили після важких бойових дій. Сьогодні борщ залишається символом сімейної єдності, традиційної української кухні та національної гордості.

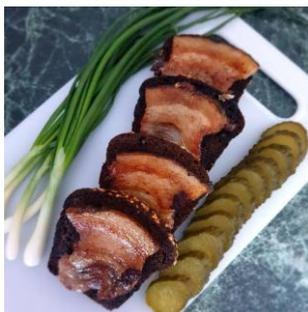
Козацьку кухню неможливо навіть уявити без смачних галушок. Це була одна з найулюбленіших страв українських козаків. Ця страва була легкою в приготуванні та надзвичайно поживною.

Козаки звикли до борошняних страв, але землеробство на Січі розвинене не було. Борошна було мало, його в основному привозили з походів. Тому козакам доводилося придумувати, як раціонально використовувати борошно. Так і виникла страва з вареного тіста у вигляді квадратиків чи кульок без начиння. Її можуть подавати як окрему страву або додавати в перші страви. Галушки готували щодня, здебільшого на вечерю. Давали їм полежати, а потім варили в киплячій та підсоленій воді, поки спливають. Їли галушки із салом, сметаною або юшкою. Багато хто із запорізьких козаків саме через особливу прихильність до цієї страви носив прізвисько «Галушка». Галушки й зараз є символом української кухні.

Потапці – це справжній смак козацької України! Страва проста у приготуванні, ситна та апетитна. Потапці – це підсмажені шматочки чорного хліба з салом і часником, які ще називають козацькими грінками. Їх готували зі звичайних, доступних продуктів. Саме тому ця страва стала улюбленою серед запорожців. Колись потапці були незамінною закускою на Запорізькій Січі. Козаки готували їх на швидку руку замість перекусу під час важкої праці. За традиційним рецептом, спочатку на пательні обсмажували шматочки сала, а потім на жирі від

сала обсмажували скибки житнього хліба. Грінка, сальце, подрібнені часничок, укропчик та зелена цибуля – от вам і потапці! Смачно до неможливості! Потапці подавали як закуски до юшок, борщу, молока або як самостійну страву.

Куліш – це одна з найдавніших і найвідоміших страв, що асоціюється з козацтвом. У свідомості багатьох куліш постає як символ козацького побуту, бойової звитяги та похідного життя на Запорозькій Січі. Ця страва була не просто їжею, а джерелом сили й

витривалості для козаків, які завжди знаходилися в русі та постійних військових походах. Куліш з'явився в умовах постійного пересування козаків по степах. Його можна було приготувати на багатті просто в казані, що робило його особливо зручним для польових умов, тому куліш називають польовою кашею.

Основою куліша є пшоно, яке завжди було в запасі козаків. Поступово рецепт доповнювався різними інгредієнтами залежно від того, що було під рукою. Це могли бути сало, м'ясо (здебільшого дичина або свинина), овочі, зелень, а також часник і цибуля, що додавали страві особливого аромату і смаку.

Тетеря – популярна серед козаків пшоняна страва, схожа на куліш. Друга назва тетері – «рябко», яку каша отримала через свій колір. Зазвичай цю страву готували без м'яса. Щоб тетеря була більш ситною, до неї додавали засмажку з цибулі або присмажену цибулю з салом. Іноді цю пшоняну кашу могли заправляти квасом та хрінном, додаючи й часник. Коли була можливість, тетерю готували на рибній, а то й м'ясній юшці. Тетеря – це стародавня українська страва з пшона, рецепт якої передавали з покоління в покоління.

Затірка є однією з найдавніших страв нашого народу. Козаки говорили: «Затірка-каша – сила наша». Сьогоднішні дослідники вважають, що рецепт страви з борошна, яка тепер має назву «Криволуцька затірка», сягає тих давніх часів, коли козаки зберігали в мішечках висушену затірку з борошна та яєць і додавали її у свої кулеші. Круте підсолене пшеничне на яйцях тісто розтирали з борошном у дерев'яних ночвах дерев'яною ложкою, кописткою або рукою доти, доки не утворювалися кульки розміром з горошину чи квасолину. Далі затірку клали сушити на пічку. Потім її складали про запас і користувалися нею дуже довго. Була бідна затірка, більш повсякденна, яку готували на воді – пісна затірка. А багату подавали як святкову страву: її вже варили на бульйоні з м'ясом, шкварками, на засмажці з цибулею, смальцем, маслом чи олією. Могли її варити на молоці.

Під час посту козаки традиційно готували путрю – кашу з неподрібненої ячмінної крупи з додаванням квасу або житнього солоду.

Ячмінну крупу висипали у дерев'яні ночви, обсипали житнім солодовим борошном, перемішували, потім укладали в дерев'яну діжку, заливали квасом та залишали на добу в теплому місці для ферментації. До готової путрі додавали смажену цибулю, а коли не постували – товчене сало.

Лемішка – кашоподібна борошняна страва. У горщик з підсоленим окропом всипали підсушене гречане борошно, постійно перемішуючи й розтираючи його кописткою, щоб не утворювалися грудки. Потім цю загуслу масу ставили в піч упрівати на одну годину. Вживали

лемішку переважно в піст з олією чи «пісним» молоком з конопляного або макового сім'я. У м'ясоїд їли з молоком, кисляком або підсмаженою на коров'ячому маслі цибулею. Готували лемішку на сніданок чи на вечерю. З холодної лемішки виробляли плескати коржі, підсмажували їх на олії або запікали в печі. Називали їх плескана.

Коржі-загреби – прісні коржі з борошна грубого помелу. Назва визначає спосіб приготування, під час якого тісто загірбали жаром або золою й запікали. Подібний прийом був зручним під час походів, оскільки дозволяв готувати коржі на багатті посеред поля. Залишали коржі у вугіллі на деякий час. Коржі повинні бути у постійному жарі, але не у вогні. Готовий корж затирали салом із цибулею й часником. Особливо смачним був корж зі шматком м'яса (навіть солонини) або рибиною. Переважно коржі-загреби готували з пшоном, але подекуди робили й гречані або кукурудзяні.

Вергуни – просте, але дуже смачне печиво. Готували його зазвичай на свята. Вергуни козацькі готують із кефіру, яєць, цукру, борошна. Для формування класичної форми роблять надріз посередині тонко розкачаного прямокутника або ромба і протягують один край крізь нього.

Смажать вергуни у великій кількості олії до золотистої скоринки, а потім посипають цукровою пудрою. Традиційно, щоб вергуни не вбирали багато олії, у тісто додають трохи горілки, а також можуть використовувати сироватку замість кефіру.

Пундики – це традиційна українська випічка, яка має давнє походження. Вона була популярна серед козаків, котрі використовували для приготування цих смачних пиріжків борошно, мед, воду та рослинну олію, додаючи різні прянощі та солодкі начинки. Пундики бувають солодкими або солоними. Солодкі пундики зазвичай готують з горіхами, а солоні пундики – з цибулею та шкварками. Ця страва була в козаків за ласощі.

Шулики були улюбленим десертом козаків. У день Маковія (або Медового Спасу) на столі обов'язково мали бути шулики – тоненькі пісні коржі, змащені медом і щедро посипані маком. Ця страва є не просто смаколик. Це частина давньої традиції, що поєднує мед, мак і хліб – три символи достатку, чистоти й сили. Кажуть, хто скуштує шуликів на Маковія, той буде здоровим і щасливим увесь рік!

У кулінарній традиції козаків великого значення надавалося напоєм, як безалкогольним, так і міцним. Напередодні насамперед церковних свят (Різдва і Хрещення) готували узвар як обрядову страву. Узвар є другою за значенням святвечірньою стравою. Цей солодкий відвар полюбили пити також у піст. Причини такої любові козаків до узвару – це не лише його смак та користь, а й простота приготування. Потрібно просто залити сушені ягоди та фрукти (яблука, груші, вишні, сливи) водою й трохи проварити на маленькому вогні,

щоб вони віддали свої смаки. У фруктовий відвар можна додати бджолиний мед та поставити в холодне місце, де дають настоятися протягом 5–6 годин.

Суворий військовий побут, холодні степові зими та негоди потребували й міцніших напоїв, що бадьорили душу й тіло козаків. Найбільш популярним алкогольним напоєм у козаків була варенуха. Її пили як гетьмани, так і сотники, ну і, звичайно, прості козаки. Рецепт її приготування

такий: бралась чимала макітра, куди насипались сухі яблука, груші, родзинки, вишні, сливи; пересипалось це червоним та чорним перцем, імбиром, гвоздикою, лавровим листком та іншими прянощами; заливалось липовим медом та міцною горілкою (перваком). Макітра накривалась кришкою, заліплювалась житнім тістом та на 12 годин ставилась до печі «мліти», тобто варитися.

Коли варена горілка була готова й товариство зібралось за столом, привселюдно рогачами діставали макітру з печі, поволеньки знімали широку затичку із запеченої хлібної скоринки. У цей час хмільна пара з горщика могла спалахнути пекельним синім полум'ям. Козаки дружньо геготіли, тикаючи пальцями на вогнисте «люциперове питво», бо ж тільки справжній лицар міг подужати пекельне козацьке вариво. Москаля чи ляха обов'язково скрутило б у баранячий ріг від варенухи. Варенуху не наливали, а насипали спеціальними корячками у кухлі. Напій пили чашками або великими кухлями, подаючи наприкінці застілля разом із десертом. Порції напою були досить великими, що вкупі з його високою температурою здатне було валити з ніг і без того підгулялих гостей. Варенуха була здебільшого сезонним напоєм, який готували восени та взимку. Гарячий солодко-хмільний напій під холодну пору року смакував особливо добре.

Отже, проведене дослідження дозволяє розширити знання про кулінарні уподобання козаків, що знайшло відображення в їхньому активному словнику. Розглянута тематична група слів зі значенням «назви страв» дає нам уявлення не тільки про особливості української національної кухні, яка сформувалася в козацьку добу, але й про історичний аспект функціонування лексики в мовленні людей цього періоду.

Література:

1. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова Київ : Вища школа, 1986. 200 с.
2. Кулінарні традиції: козацькі страви. URL: https://www.dnipro.lib.dp.ua/kulinarni_tradiciji_kozacki_stravi (дата звернення: 18.10.2025).
3. Кухня козацьких часів: від кулешу до медовухи. URL: <https://ukraine-history.com/kuhnya-kozackzyh-chasiv-vid-kuleshu-do-medovuhu/> (дата звернення: 18.10.2025).
4. Справжня козацька кухня та її секрети. <https://old.kultura-poltava.gov.ua/novyny/spravzhnya-kozatska-kuhnya-ta-ii-sekreti/> (дата звернення: 18.10.2025).
5. Тетеря: улюблена козацька страва з пшона. URL: <https://www.rbc.ua/rus/styler/teterya-ulyublena-kozatska-strava-pshona-1727484470.html> (дата звернення: 18.10.2025).
6. Криволуцька затірка – козацька страва з Лиманщини. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-regions/3910226-krivolucka-zatirka-kozacka-strava-z-limansini.html> (дата звернення: 18.10.2025).
7. Путря. URL: [https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%83%D1%82%D1%80%D1%8F_\(%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0\)](https://uk.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%83%D1%82%D1%80%D1%8F_(%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0)) (дата звернення: 18.10.2025).
8. Лемішка – улюблена страва героїв «Енеїди». URL: <https://shuba.life/amp/21708-lemishka> (дата звернення: 18.10.2025).
9. Козацькі потапці: як готувати традиційну українську закуску. URL:

<https://0432.com.ua/kozatski-potaptsi-iak-hotuvaty-tradytsijnu-ukrainsku-zakusku/> (дата звернення: 18.10.2025).

10. Що їли запорізькі козаки: шулики – солодощі, якими любили себе побалувати суворі воїни. URL: <https://napensii.ua/uk/articles/276209-shho-yily-zaporizki-kozaky-shuliky-solodoshhi-yakumu-lyubyly-sebe-pobaluvaty-suvori-voyny/amp/> (дата звернення: 18.10.2025).

11. Варенуха. URL: <https://shynok.mamayeva-sloboda.kyiv.ua/naroyi/varenuha-2/> (дата звернення: 18.10.2025).

ТИМОЩУК Д.,
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ З КУРСУ ГРУПИ
ТТ 2023 1/9
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: ВИКЛАДАЧ УЧАСВА О.В.
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«МАРГАНЕЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ПОХОДЖЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Українські козаки — козацькі війська, які початково були організовані задля оборони Київсько-руських земель, що увійшли до складу Великого Князівства Литовського, Руського й Жемайтійського, від степових орд у часи тотального наступу Східного Світу і Великого Степу (в межах християнсько-мусульманського цивілізаційного протистояння) на терени сучасної України. Згодом, брали активну участь у війнах з Московським царством на боці Речі Посполитої, а від XVII ст., під час Визвольної війни, і супроти останньої. Надалі, через суперечки щодо внутрішнього та зовнішнього політичного курсу, під час періоду, що отримав назву «Руїна», воювали, у тому числі супроти один одного, переважно у союзі з різними сусідніми імперіями, до складу яких зрештою були інкорпоровані.

Перші згадки про українських козаків зустрічаються в історичних джерелах 80–90-их років XV ст., йшлося про населення центральної України, яке ходило на різні промисли («в уходи») — полювання, рибальство, видобуток солі, селітри або займалося охоронною службою на кордоні між князівством Литовським і Кримським ханством.

На загал, козаки були місцевим населенням, організованим для захисту південних кордонів від нападів військ Османської імперії та її васалів князями, які на той час володіли землями по Дніпро. Сергій Плохій на початковому етапі формування відзначав значний відсоток білорусів. Ряд істориків визначали за пращурів козацтва бродників, берладників, та болохівців. Першими козацькими гетьманами літописці та пізніші історики називають черкаського та канівського старост — Остафія Дашкевича і хмільницького старосту — Прецлава Лянцкоронського. Також згадується Юрій Пац.

В польських письмових джерелах саме слово «козак» стосовно українських козаків з'явилося в 1516 рр. опісля спільного військового походу Дашкевича та Лянцкоронського супроти білгородської орди: вслід за нападом ногайців в 1515 р. на українські землі вони спустошують їх кочовища до самого Білгорода. Король Сигізмунд дипломатично вибачився за їхні дії перед ханом і сказав, що це було не військо, а козаки, вживши для цього слово кримськотатарського походження, яке перед тим вживав сам хан, виправдовуючи пограбування земель його підлеглими. З цього часу разом з назвою *запорожці*, а ще раніше *черкаси*, в польських письмових джерелах почали використовувати також назву *козаки*.

Причини появи козацтва як своєрідної військово-господарської організації прикордонної людності полягали у зовнішньополітичних обставинах, які склалися в степах північного Причорномор'я в останній чверті XV ст.

Наприкінці XV ст. Османська імперія зруйнувала Візантію та захопила генуезьку Каффу (зараз Феодосія) в Криму та Аккерман (зараз Білгород-Дністровський) в Буджаку. Завдяки чому посилюються кримськотатарські напади на руські (українські) землі. Кримське ханство ставши васалом Османської імперії почало здійснювати спустошливі напади передусім на Поділля та Волинь. Для оборони від кримськотатарських нападів на Правобережжі по Кучманському та Чорному шляхах виникає низка замків: Брацлав, Кам'янець, Бар, Сатанів, Меджибіж, Жванець, Зіньків, Вінниця. Основним завданням старост цих замків, була оборона території від кримського війська. Ці ж старости для оборони замків використовували також

місцеве населення. А жителі таких міст як Черкаси, Канів організовували самостійно під керівництвом Отамана нагляд за бродами, через які кримські татари переходили на українські землі, як-то: Кременчук, Гербедеїв Ріг, Тавань, Очаків та інші.

Українське козацтво — це унікальне історичне явище, що стало символом боротьби українського народу за волю, землю й державність. Його виникнення припадає на кінець XV – початок XVI століття і було зумовлене складними політичними, соціальними та економічними процесами, які відбувалися на українських землях.

Передумови виникнення козацтва

Після занепаду Київської Русі українські землі потрапили під владу Великого князівства Литовського, а згодом — Речі Посполитої. Постійні напади кримських татар і турків перетворили південні степи на так зване «Дике поле» — малозаселену, але родючу територію між Дніпром і Чорним морем.

Місцеве населення, рятуючись від утисків польських феодалів, тікало в ці степи, шукаючи свободи й незалежності. Саме там почали формуватися перші громади вільних воїнів — козаків.

Етимологія слова «козак»

Слово «козак» має тюркське походження і означає «вільна людина», «шукач пригод», «степовий воїн». Воно вперше згадується в писемних джерелах у XV столітті, коли українські й московські джерела називали так людей, які жили на прикордонних землях і займалися охороною, полюванням, рибальством і військовими походами проти татар.

Формування козацьких організацій

Поступово стихійні групи козаків почали об'єднуватися у військові спільноти. Найбільш відомим центром стало Запорозьке козацтво, яке сформувалося за дніпровими порогами — «за порогами», звідки й походить назва Запорозька Січ.

Перші згадки про Січ відносяться до середини XVI століття. Її заснування традиційно пов'язують з іменем Дмитра Вишневецького (Байди), який на острові Мала Хортиця збудував укріплення — попередницю Запорозької Січі.

Роль і значення українського козацтва

Козацтво стало не лише військовою силою, а й соціальною спільнотою зі своєю системою управління, законами, звичаями та духовними цінностями.

На Січі панувала демократія: усі важливі питання вирішувалися на раді, а козаки обирали отамана чи гетьмана.

Козаки відігравали величезну роль у захисті українських земель від турецько-татарських нападів, а згодом стали рушійною силою національно-визвольної боротьби. Найвищого розквіту козацька держава досягла за часів Богдана Хмельницького, який у 1648 році очолив визвольну війну проти польського панування.

Висновок: Українське козацтво стало явищем, яке сформувало не лише військову потугу, але й національну свідомість українців. Воно заклало підвалини державності, відобразило прагнення народу до свободи, рівності та справедливості.

Образ козака — це символ мужності, честі й любові до Батьківщини, який живе в українській культурі й сьогодні.

Література:

1. Вікіпедія — “Українське козацтво” — загальна довідкова інформація про історію, етапи та характеристики козацтва
2. Освіта.UA — “Історія козацтва та його роль в державотворенні” — конспект/реферат з акцентом на причинно-наслідкові зв'язки
3. uahistory.co — “Козацька доба” — лекційний конспект по темі козацтва та організаційного устрою
4. Litopys.org.ua — Володимир Голобуцький. Запорозьке козацтво — детальний історичний нарис

5. Studies.in.ua — “Виникнення козацтва на українських землях” — обговорення початкового етапу формування козацтва
6. OSVITA.UA — “Виникнення Українського козацтва. Реферат” — використовується в навчальному середовищі як довідка
7. PortalHistoryUA — “Козацька доба в історії України” — хронологічний виклад подій у добу козацтва
8. “Витоки козацтва: перші згадки та теорії походження” на ArmyInform — окремо розглянуто питання перших згадок та теорій походження словом «козак»
9. Інститут історії України — PDF “генеза та еволюція українського козацтва” — академічне джерело із структурованим викладом теми

ПРИЙМАК. А.,
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ І КУРСУ ГРУПИ Б-12(200)
НАУКОВА КЕРІВНИЦЯ: ШЕЛУДЯКОВА Н. А.,
«КРИВОРІЗЬКИЙ БУДІВЕЛЬНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ»

ДИВА СУДНОБУДІВНИЦТВА КОЗАКІВ

Козацьке суднобудівництво — одне з найвидатніших досягнень української технічної думки доби Запорізької Січі. Це явище стало не просто проявом майстерності та обдарованості козаків, а справжнім дивом свого часу, яке вражало сучасників своєю оригінальністю та ефективністю. Історія суднобудівництва на Запорозькій Січі почалася з простого ремесла, але швидко переросла в справжню наукову дисципліну. Козаки постійно вдосконалювали свої судна, враховуючи досвід попередніх походів та нові технічні рішення. Це призвело до створення унікальних типів суден, які не мають аналогів у історії морського суднобудування [1].

Технічна майстерність запорозьких козаків проявилася в тому, що вони зуміли створити не тільки традиційні морські судна, а й розробити оригінальні системи підводного плавання. Їхні винаходи випереджали час і стали прообразом сучасних технологій.

Запорозькі суднобудівники були не просто майстрами, а справжніми інженерами-конструкторами свого часу. Вони розробили декілька типів човнів, кожен з яких був пристосований для певних умов та завдань. Крім чайок, будували байдаки – великі вантажні судна, здатні перевозити значні обсяги провізії та зброї, а також дуби – човни, видовбані з цільного дубового стовбура, які використовувалися для риболовлі та розвідки [2].

Одними з найцікавіших і водночас маловідомих епізодів в історії українського флоту, були підводні човни. Хоча документальні підтвердження про їхнє існування досить скупи, численні згадки у народних переказах, літописах та археологічні знахідки дозволяють припустити, що козаки дійсно вдавалися до створення примітивних підводних апаратів для ведення розвідки та диверсійних операцій на морі.

Основною рушійною силою для розвитку козацького підводного суднобудування була потреба в ефективній боротьбі з переважаючими османськими силами на Чорному морі. Козацькі чайки, хоч і були швидкими та маневреними, не завжди могли протистояти потужним турецьким галерам. Тому виникла необхідність у створенні зброї, здатної непомітно наблизитися до ворожих кораблів і завдати їм нищівних ударів [3].

За основу славнозвісних підводних човнів, були взяті не менш відомі чайки. Конструкція звичайної чайки являла собою унікальне військове судно, яке використовувалося запорізькими козаками для морських походів.

Основні характеристики:

- Місткість: до 70 осіб;
- Тип судна: плоскодонне, без палуби;
- Оснащення: складна щогла з вітрилом та весла;
- Озброєння: кілька гармат-фальконетів.

Особливості конструкції. Корпус чайки мав ряд унікальних особливостей:

- Зовнішня обшивка з очерету, що виконує роль понтона;
- Плоске дно без кіля;
- Подвійна система управління (два керма - на носі і кормі)
- Можливість занурення під воду.

Підводна модифікація чайки являла собою унікальний військовий винахід:

- Конструкція: дві складені один на одного чайки;
- Баласт: пісок на дні судна;

- Система занурення: спеціальні стулки для скидання баласту;
- Вентиляція: спеціальні трубочки для дихання.

Принцип роботи та механізм занурення підводного човна був наступний:

- Завантаження баласту (піску) на дно судна;
- Закриття спеціальних стулок;
- Занурення під воду рух за рахунок веслярів;
- Спливання шляхом скидання баласту [4].

Тактичне застосування підводних човнів застосовували при раптових атаках на турецькі міста і фортеці, ухилення від переслідування ворожих галер, диверсійні операції, засідки біля берегів противника.

Відомі такі історичні приклади використання підводних човнів, як:

- Набій на кримську Кафу (Феодосію) в 1559 році;
- Захоплення турецьких кораблів;
- Звільнення християнських полонених;
- Облога острова Березань в 1788 році [5,6].

Таке унікальне поєднання військової хитрості та інженерного мистецтва робило запорізьких козаків грізною силою на морських просторах і дозволяло їм успішно протистояти більш численним ворожим флотиліям.

Одже, дивовижні досягнення суднобудівництва запорізьких козаків стали свідченням їхнього високого майстерства та технічної обдарованості. Ці досягнення забезпечили козаків потужним флотом для захисту і набігів. Дали початок розвитку оригінальних бойових та тактичних прийомів. Підвищили військову могутність Січі.

Таким чином, суднобудівництво Запорізької Січі стало справжнім дивом свого часу, яке поєднувало військову мудрість, технічну майстерність та творчий підхід до вирішення бойових завдань. Все це свідчить про високий рівень розвитку козацької культури та їхню здатність до інноваційного мислення.

Література:

1. Монографія Д.І. Яворницького «Історія запорізьких козаків»
2. Кобалія Д.Р. «Наукові праці з історії суднобудування»
3. Кобалія Д.Р. «Спеціальні дослідження про військову справу і технічні досягнення козацької доби»
4. Дослідження Г. І. Шаповалова «Про реконструкцію чайок»
5. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BF%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8_%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%BA%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D1%96%D0%B2
6. <https://msmb.org.ua/biblioasuresi/bibliografiya/istorichni-podii/bitva-pid-hotinom-yak-kozaki-vryatuvai-yeuropu-vid-osmansykoj-imperii-400-rokiv-hotinsykoj-bitvi-1621-roku/>
7. Шаповалов Г.І. «Вироблення човнів на Полтавщині на річках Ворскла та Орель» (збірник «Судова археологія та підводні дослідження», Запорожжя, 1993)
8. Сергейчук А. «Морські походи запоріжців» (Київ, 1992)

ЛЕСИК.Я.М

ЗДОБУВАЧКА ОСВІТИ 2 КУРСУ ГРУПИ ЕК-24 1/9

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: К.П.Н. КОЛЕСНИК.І.В.

ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ

«КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ДУЕТ»

УКРАЇНСЬКИЙ РУХ ЗА ПРАВДУ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Актуальність теми полягає в тому, що історія українського руху за правду та незалежність не втратила свого значення навіть сьогодні. Упродовж багатьох років українці боролися за свободу, за право говорити рідною мовою, зберігати культуру та пам'ять про своє минуле. Ця боротьба була нелегкою, але саме завдяки їй ми маємо власну державу. Звернення до подій тих років допомагає зрозуміти, наскільки важливо знати історію свого народу і цінувати незалежність, яка дісталася великою ціною.

Саме тому варто пригадати, як формувався цей рух, від перших проявів спротиву до здобуття державної самостійності.

Після смерті Сталіна у 1953 році здавалося, що тяжкі часи підійшли до кінця. Однак тоталітарна система не зникла - вона лише змінила форму. Комітет державної безпеки (КДБ), заснований у 1954 році, мовляв, для "охорони державного ладу". Насправді його головним завданням було зберегти владу радянської партійної номенклатури та заглушити будь-які прояви інакодумства. За найменший прояв національної свідомості людей арештовували, переслідували, звільняли з роботи, нищили морально.

Але саме тоді починає з'являтися нова хвиля української інтелігенції. Людей які не могли миритися з обманом. У 1960 роках з'являється рух шістдесятників - митців, письменників, науковців, які прагнули правди та вірили у відродження України.

Одним із найсумніших відкриттів цього покоління стала Биківнянська трагедія. Під час вечора вшанування Леся Курбаса одна жінка розповіла про масові захоронення під Києвом, у Биківнянському лісі. Ця історія вразила Аллу Горську, Василя Симоненка та Леся Танюка, і вони вирішили перевірити почуте. Прибувши до лісу, побачили жахливу сцену. (з записів Леся Танюка) «Пацани грали у футболу черепом, простреленим ззаду, у тім'я. Я потягнувся за тим черепом. Мені здалось, що він дитячий. Бо зовсім уже малий.

Діти грали у футболу дитячим черепом, набитим сіном. На воротах лежали теж черепи - більші. Вимиті з землі, відшліфовані часом. Ми огледілись. Все навколо було всіяне черепами...» [1]

Це розкриття стало для них шоком. Вони спробували повідомити про побачене офіційно, проте правда виявилася небезпечною для них самих. Їх викликали до КДБ, стежили за ними, забороняли їм виставки й публікації. Незабаром Симоненка побили до смерті, Горську вбили за загадкових обставин, а Леся Танюка неодноразово піддавали допитам у КДБ, погрожували, аби він мовчав про Биківню. Проте попри страх і тиск, саме їхня відвага відкрила Україні істину.

Спільно з ними діяли інші митці: Іван Дзюба, Іван Світличний та інші. Які через творчість і громадянську позицію зберігали пам'ять про знищене покоління інтелігенції не дозволяючи забути про Биківню, «Розстріляне Відродження» та репресії проти власних колег. Так формувався духовний опір системі.

Саме через ці події у 1970-1980 роках серед молоді почала зростати думка про незалежність України. Незважаючи на контроль КДБ, активісти розповсюджували самвидав: заборонені тексти, листівки, статті про історію та культуру. Українська мова й культура повільно поверталися до життя, навіть попри небезпеку.

Коли ж у середині 1980 Михайло Горбачов ініціював «перебудову», суспільство, наче, прокинулося від сну. Люди стали вільно говорити про репресивні дії, Голодомор та Биківню. Атмосфера змін дарувала надію. І саме тоді виникає перший відкритий політичний рух -

Народний Рух України (НРУ), який у 1989 році проголосив право народу на незалежність. Над містами знову майорів синьо-жовтий прапор, який десятиліттями був заборонений.

Одним із найяскравіших проявів пробудження стала подія, яка відбулася 1 травня 1966 року, над будівлею Київського інституту народного господарства (сьогодні це Київський національний економічний університет) двоє молодих хлопців вивісили жовто-блакитний прапор. Червоний - радянський - зірвали, а національний український підняли. Вчинили цей подвиг 26-річний Віктор Кукса та 28-річний Георгій Москаленко. Обоє сміливців поплавилися ув'язненням (Москаленко - 3 роки, Кукса - 2 роки), яке повністю відбули. [2]

2 жовтня 1990 року в Києві, на Майдані, який тоді мав назву Площа Жовтневої революції, з'явилися намети. Група студентів, переважно з київських та львівських вишів, оголосила голодування і висунула політичні вимоги:

- дострокове припинення повноваження Верховної Ради України та призначення нових виборів на багатопартійній основі восени 1991 року;
- відставка голови Ради Міністрів України Віталія Масола;
- прийняття закону про націоналізацію майна КПУ та ЛКСМУ;
- недопущення підписання нового Союзного договору;
- повернення в Україну солдатів, які проходять строкову службу за межами держави, і забезпечення проходження служби на території республіки юнакам подальших призовів. [3]

Під тиском протестів уряд пішов у відставку, однак головне питання - про розпуск Верховної Ради - так і не було втілене в життя. Тим не менше, це вперше українська молодь відчула, що може реально впливати на політичні процеси.

Саме на основі відбуваються подій, 16 липня 1990 року Верховна Рада ухвалила Декларацію про державний суверенітет України, яка проголосила право України самостійно визначати свою долю. Цей документ став юридичною основою для майбутньої незалежності.

Коли у серпні 1991 року в Москві сталося повстання, українці вже не мали сумнівів, що Союз приречений. 24 серпня Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України, а синьо-жовтий прапор, який колись студенти піднімали вночі, цього разу здійнявся над парламентом.

1 грудня 1991 року відбувся всенародний референдум у якому взяли участь 31 млн 891,7 тис. громадян, тобто 84,2% від загальної кількості включених до списків. Із них на питання бюлетеня відповіли «Так, підтверджую» 28 млн 804,1 тис. громадян, або 90,3%. [4]

Одночасно з референдумом 1 грудня відбулися перші в історії незалежної Української держави вибори Президента України, на яких главою держави був обраний Леонід Кравчук (61,59 відсотка голосів). Другий результат на виборах президента здобув В'ячеслав Чорновіл (23,27%), а на третьому місці опинився Левко Лук'яненко (4,49%). Загалом балотувалися 6 кандидатів. [5]

Український рух за правду та незалежність залишив глибокий слід в історії нашої держави. Для мене це приклад справжнього патріотизму і сили духу людей, які не побоялися виступити проти брехні та несправедливості. Їхня боротьба доводить, що віра у свободу може змінити долю цілого народу. Саме завдяки таким людям ми живемо у вільній країні. Незалежність - це не лише подія минулого, а наш щоденний обов'язок берегти і захищати те, за що віддали життя попередні покоління.

Література.

[1] Л.Танюк. З Аллою Горською і Василем Симоненком у Биківні

URL: <https://vasylsymonenko.org/statti/1-tanyuk-z-alloyu-gorskoyu-vasylem-symonenkom-u-bykivni/>

[2] Український прапор над Києвом 1 травня 1966 року URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2009642-ukrainskij-prapor-nad-kievom-1-travna-1966-roku.html>

[3] 1990 – початок студентської «Революції на граніті» URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/zhovten/2/1990-pochatok-studentskoyi-revolyuciyi-na-graniti>

[4] 1 грудня - річниця Всеукраїнського референдуму щодо проголошення незалежності України URL: <https://dn.gov.ua/news/1-grudnya-richnicya-vseukrayinskogo-referendumu-shchodo-nezalezhnosti-ukrayini>

[5] 1991 - Всеукраїнський референдум та вибори Президента України URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/gruden/1/1991-vseukrayinskyy-referendum-ta-vybory-prezydenta-ukrayiny>

СЛІПЧЕНКО М. А.
ГОЛОВА ЦИКЛОВОЇ КОМІСІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ТА СПОРТУ, ВИКЛАДАЧ
КОЗЛОВ Г.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ «ПАВЛОГРАДСЬКИЙ ФАХОВИЙ
КОЛЕДЖ НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ДНІПРОВСЬКА
ПОЛІТЕХНІКА»

ІСТОРІЯ МІКРОРАЙОНУ «ЦЕНТРАЛЬНИЙ» МІСТА ПАВЛОГРАД

Кожне місто унікальне своєю історією, яка зберігається в його людях, вулицях та провулках, пам'ятних місцях. Багато що пережив Павлоград: окупацію ворогами та радість визволення, руйнування та відродження. Наукові співробітники Павлоградського історико-краєзнавчого музею десятиліттями працюють над відтворенням історії нашого міста. Тетяна Ведмідь і Людмила Губарева є авторами книг з історії м. Павлоград та Павлоградщини, а саме: «Війна і мир Кутузова», «Невідомі сторінки Павлограда. Матеріали і документи», «Вулиці Павлограда розповідають...» [3, с. 262, 263]. Щоб розкрити тему були використані рішення сесій і виконкомів Павлоградської міської ради депутатів, матеріали газет «Рідний край», «Західний Донбас», усні оповідання старожилів.

XX століття перетворило Павлоград в значний промисловий центр України. Місто поділене на мікрорайони та селища, які складаються з вулиць та провулків. У теперішній час вулиць налічується – 228, проспект - 1, бульвар – 1, провулків 77 та 7 проїздів. Усі вони мають свої назви. Але так було не завжди. [3, с. 3].

У 1862 році, як описував Павлоград капітан Генерального Штабу Павлович, у місті було 7 вулиць, та й ті ще ніяк не називалися. До самого кінця XIX століття, при необхідності вказати чиесь місце проживання, городянам доводилося докладно описувати ознаки місцевості. Так стихійно спершу виникли назви районів і селищ: Підварки, Приточилівка, Бельбес, Городище, Циганівка, Соснівка, Козлячий, Хутора, Собачівка, Босівка, Забрід, Костогризівка, Шпички, Калони, Гончарівка, Маєвка, Личаківка, Кузні, Загніздка, Ялти, Куток, Мулівка, Моргуни, Лисівка, Лимани, Кобиляки.

У теперішній час місто поділяється на 21 мікрорайон. Далі піде мова про найстаріший з них. [4].

Мікрорайон “Центральний” належить до центральної частини міста Павлоград. Наприкінці 50-х-поч. - 60-х рр. XX ст. тут рівними вулицями стояли одноповерхові будинки. Тепер на цій території звелися п'яти – і дев'ятиповерхові споруди. Забудова мікрорайонів здійснювалася комплексно. Разом з житлом були введені в експлуатацію дитячі комбінати, школи, торгівельні точки, інженерні водопровідні мережі, дитячі майданчики та інші об'єкти.

Саме в центральній частині міста багато пам'ятників історії і архітектури, зон відпочинку: сквер ім. Т. Г. Шевченка, який розташований на місці колишнього Свято-Вознесенського собору, який був зруйнований у 1936 році, тому в сквері є часовня в його пам'ять. Алея Слави, де встановлена меморіальна дошка загиблим на російсько-українській війні, символічна мапа України з прапорцями, на яких вказані імена загиблих захисників, а також Дзвін пам'яті – символ скорботи за полеглими воїнами. Дитячий парк, пам'ятний знак Чорнобильцям. На вул. Соборній знаходиться будинок К. Д. Синельникова, фізика-ядерника, Спортивно-оздоровчий комплекс «Центр» (де колись знаходився перший кінотеатр міста). На вул. Світличної Ганни є квартира-музей павлоградської поетеси Г. П. Світличної, Палац творчості дітей та юнацтва (перша жіноча гімназія), ВСП «Павлоградський фховий коледж НТУ «Дніпровська Політехніка» (колись вище Олександрівське училище), млин

Венгеровського. На вул. Харківській знаходиться драматичний театр ім. Б. Є. Захави (народна аудиторія). На перехресті Центральної та Світличної Ганни є РАГС (перша приватна жіноча гімназія, будинок Машкевича).

На бульварі Голубицького Якова знаходиться один із старовинних храмів - Спасо-Нерукотворного Образу кафедральний Собор (побудований на кошти Я.Голубицького). [2, с. 21].

Мікрорайон “Центральний” є найстарішою та історично значущою частиною Павлограда. Його розвиток відображає основні етапи формування міста: від виникнення перших вулиць до сучасної комплексної забудови. На території мікрорайону зосереджені важливі культурні, освітні та архітектурні об’єкти, що становлять вагомую частину історико-культурної спадщини Павлограда.

Література.

1. Ведмідь Т., Губарева Л. *Війна і мир Кутузова*. – Павлоград, 2008. – 320 с.
2. Ведмідь Т., Губарева Л. *Невідомі сторінки Павлограда. Матеріали і документи*. – Павлоград, 2010. – 280 с.
3. Ведмідь Т., Губарева Л. *Вулиці Павлограда розповідають....* – Павлоград, 2012. – 350 с.
4. Рішення сесій та виконкомів Павлоградської міської ради депутатів (архівні матеріали).
5. Газета «Рідний край». – Павлоград, різні роки видання.
6. Газета «Західний Донбас». – Павлоград, різні роки видання.
7. Усні оповідання старожилів м. Павлоград (записані під час краєзнавчих досліджень).

МІХНО Л.О.

ВИКЛАДАЧ-МЕТОДИСТ

МИХАЛИК Л.

ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ

ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ВІЛЬНОГІРСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ УКРАЇНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ НАУКИ І ТЕХНОЛОГІЙ»

ІСТОРИЧНА ЦІКАВИНКА ВІЛЬНОГІРСЬКА: ДОСЛІДЖЕННЯ КУРГАНУ «ГРЕЦЬКА МОГИЛА»

Мій рідний степе в золоті яворів!
Де і в ночі пізнаю камінь кожний.
І запах трав, і пил твоїх доріг
Вдихаю в себе глибоко й тривожно,
І мить як вік, і світла кожна п'ядь,
В обрій дивним сяйвом осіяний.
І хмари, наче лебеді, летять,
Ламають білі крила об кургани...
Борис Мозолевський

Процес пізнання історії не має меж. І чим глибше пірнаємо в глибини минулого, тим більше вабить непізнане. А всебічно освітлена розумом незначна, на перший погляд, деталь стає надзвичайно суттєвою в осмисленні причин, суті й наслідків певних історичних подій.

І сама історія перестає бути просто навчальним предметом. А все те, що діялось в минулому, втрачає свою скам'янілість і отримує ще одне життя – уже в уяві людини, яка спромоглася сягнути своєю думкою реалій, в яких жили і діяли предки.

Мабуть кожна людина хоча б раз у житті запитує себе: хто я, чому і навіщо з'явився на цей світ саме тут. Чому саме цей куточок землі став моєю колискою, ростив мене, обдаровуючи своїми щедротами, і чим я, людина, віддячу йому.

Україна, 34°3' північної широти, 48°32' східної довготи. Це координати мого рідного міста. 90 км від обласного центру Дніпра. День народження міста – 12 серпня 1956 року [1].

Назва міста – Вільногірськ. Ім'я місту дав перший начальник кар'єру Олександр Анатолієвич Кушнарьов [1].

Моє місто молоде, за історичними мірками воно ще немовля. Територією на водорозділі рік Самоткань та Саксагань, де зараз знаходиться наше місто, з давніх давен проходили шляхи з півночі на південь. Земля, на якій ми живемо, бачила безліч племен та народів, які нескінченною чередою змінювали один одного. Проходили тисячоліття, змінювалися епохи, але степ залишався незмінним і лише час від часу виростали кургани. Вони пережили війни людей, пориви природних стихій – їх розмивали дощі, розпорошували вітри, але вони вистояли, щоб ми мали змогу вивчити їх як результат і свідчення життя людей давніх часів.

Місто Вільногірськ своєю появою завдячує багатству надр наших степів, котрі відзначаються різноманіттям та унікальністю покладів корисних копалин. Виникнення міста пов'язане з розробками родовища рідкоземельних металів, яке утворилося близько 25 млн. років тому на береговій лінії праморя в процесі вивітрювання кристалічних порід та

багаторазового відкладання продуктів вивітрювання (кварцевих пісків та рідкоземельних металів – рутилу, ільменіту, циркону, дістену, ставроліту та інших).

Родовище, що дало життя м. Вільногірську, було відкрито у 1953 р. поблизу села Вільні Хутори геологами об'єднання «Укргеологія» і названо Самотканським [1].

Звідки походить назва нашого міста? Перша половина назви – вільно- походить від назви тепер приміського села – Вільні Хутори (ще в сер. 18 ст. тут оселилися козаки, створивши невеликі вільні хутори- зимівники).

Друга частина назви – гірськ- від роду діяльності першопроходьців, адже приїхали всі сюди освоювати гірничу справу.

Так народилася назва Вільногірськ, якому 16 червня 1958 було надано статус міста.

І хоч місто доволі молоде, але мало свою історичну древню «родзинку» - курган, який був розташований на перехресті вулиць Леніна (нині Центральна) та Бульвару Миру, який старі жителі навколишніх сіл називали «грецькою могилою». Згідно дореволюційних реєстрів, це була курганна група з чотирьох курганів – трьох маленьких і великого центрального [3]. Маленький східний курган під час будівництва міста опинився під вулицею Леніна, а інші були досліджені у 1987 р. експедицією Дніпропетровського історичного музею ім. Д. Яворницького під керівництвом Л. Єлінової [3]. Одночасно, другою частиною експедиції був розкопаний невеликий курган, розташований на північ від дороги Вільногірськ – Лихівка, неподалік села Доброгірське, який попав в зону розкривних кар'єрних робіт. Ці археологічні розкопки очолила науковий співробітник історичного музею О.Нор [3]. Курганний насип на той час становив 1,2 м висоти від сучасної поверхні та близько 20 м в діаметрі. Зведений був єдиним похованням, але воно було розграбоване ще в давні часи. Фактично єдиною знахідкою в цьому кургані був лише кремнієвий наконечник стріли зі зламанім вістря та декілька уламків глиняних посудин.

Основним об'єктом досліджень археологічної експедиції став великий курган, розташований в центрі міста, висотою 1,5 м, діаметром : з півночі на південь - 72 м, а з заходу на схід - 45 м. Цей курган взимку діти використовували як гірку і з нетерпінням чекали снігу, щоб з висоти кургану спускатися на санчатах та лижах. Покоління моїх батьків з щемкою ностальгією згадують кургангірку. Спочатку по насипу кургану було прокладено широкі паралельні траншеї. У результаті проведених робіт залишилися вертикальні зрізи землі, які давали можливість простежити хронологічну послідовність насипу і поховань. В кургані було виявлено 29 поховань, які належали до трьох різних археологічних культур [3].

Найдавнішими виявилися поховання ямної культури (кінець III тисячоліття до нашої ери) [2]. Назва культури походить від типу могили, що являла собою просту яму прямокутної або овальної форми, перекриту зверху накатом із стовбурів дерев. Померлих клали в яму на спині із зігнутими в колінах і піднятими вгору ногами. Тіло посипалося вохрою – природною мінеральною фарбою. Вважалося, що так фарба символізує життєдайну силу крові та вогню і сприяла ритуальному очищенню померлого та відродження його до нового життя.

Щоб тіло покійного не торкалося священної землі, дно могил часто вкривалося своєрідною устилкою з вохри та товченої крейди, застелялося шкірою [3]. До могили клали речі, які могли б знадобитися у потойбічному житті.

Звичай споруджувати кургани зародився серед племен скотарів ще в мідному віці та існував упродовж всього бронзового віку. Племена ямної культури –це представники найбільших об'єднань бронзового віку у Східній Європі. В їхній ідеології помітне місце займав культ предків. Історики вважають, що кургани не просто складні архітектурно-поховальні споруди, а ще й священні місця. У кургані було знайдено намисто із зубів хижака та тоненьких кістяних пронизок, вкритих спіральною різьбою, ймовірно, що це була не лише прикраса, а й амулет, який мав оберігати володаря від нещастя.

На початку II тисячоліття до н.е. в наших степах з'явилися нові племена катакомбної культури [2]. Назву цій археологічній культурі також дав тип поховання – катакомби, в яких видовбувалися поховальні камери. Спорудження катакомб потребувало значних трудових затрат, і закономірно постає питання про інструменти, якими люди

користувалися. На стінках залишилися сліди вузького довгастого знаряддя з кістки або рогу, якими копалися могила, а накопана земля відгорталася обробленими бичачими лопатками (їх знайдено 2 екземпляри).

Ці люди ховали своїх померлих здебільшого в уже існуючих курганах. Померлого клали на правому боці у скорченому положенні і посипали вохрою. У центральному кургані було досліджено 13 поховань. Серед цікавих знахідок – два приземкуватих горщика із залишками їжі, крем'яне вістря дротика довжиною 9 см. Також була знайдена мініатюрна посудина яйцеподібної форми, прикрашена смугою паркетного візерунку.

Третій тип поховань, знайдених у кургані, відноситься до зрубно́ї культури, яка охоплює пізню добу бронзового віку (2 пол. II тис. до н.е. – початок I тисячоліття н.е.) [3]. Назва цієї археологічної культури походить від звичаю ховати померлих у дерев'яних зрубках. Вважається, що племена зрубно́ї культури були носіями північноіранського етносу і займали величезні простори Східної Європи. Були вони осілими скотарями, але займалися і землеробством. Племена, які жили у Степовому Подніпров'ї, успадкували місцеві традиції і померлих ховали у курганних могильниках, рідше - у ґрунтових ямах.

Небіжчиків клали у зігнутому положенні. В могилу ставили посуд, бронзові, кістяні та крем'яні вироби. В чотирьох похованнях зрубно́ї культури Вільногірського кургану було знайдено два тонкостінних горщики, горщик-банка з вигнутими стінками та крем'яний наконечник стріли трикутної форми з обламаним вістрям.

У супутніх курганах загалом було виявлено 8 поховань неозначеної культури, бо були значно пограбовані та зруйновані [3].

Ось така власне історія нашого місцевого кургану. Впродовж тисячоліть на нашій землі жили люди, у яких були свої інтереси, справи, вони, як і ми сьогодні, боролися за своє життя. На зміну одним приходили інші, поки в цих краях не з'явилися геологи і не віднайшли рідкісні корисні копалини і народилося місто Вільногірськ. І хочеться, щоб і наше покоління передало своїм нащадкам невмирущі історичні цінності.

Література:

1. Визнаний світом/ Дочірнє підприємство Державної акціонерної компанії «Українські поліметали» Вільногірський державний гірничо-металургійний комбінат.- Запоріжжя: ТОВ РА «Гандем-У», 2001, 192 с.
2. Дніпропетровщина в історичному поступі. Навчальнометодичний посібник.- Вільногірськ, 2003, 40 с.
3. Таємниці вільногірських курганів/ Придніпровський комунар, 10 жовтня 1987 р.

МАРЧЕНКО В.О.
КАНДИДАТ ІСТОРИЧНИХ НАУК, ВИКЛАДАЧ
КУКТЕНКО Я.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ ГРУПИ ТТ-25-1/11
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ДНІПРОВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІНЖЕНЕРІЇ
ТА ПЕДАГОГІКИ» ДВНЗ«УДХТУ»

КОЗАЦЬКІ КОРЕНІ МІСТА КАМ'ЯНСЬКЕ

Сьогодні Кам'янське велике промислове місто, але його історія почалася саме з козацьких часів. Тому можна сказати, що Кам'янське виросло на козацькій землі й назавжди пов'язане з історією запорозького козацтва. Перші поселення, на основі яких далі з'явиться сучасне місто, виникають у першій половині XVIII ст. Це були козацькі зимівники Романкове, Тритузне, Кам'янське та Карнаухівка. Вказані поселення входили до Кодацької паланки Війська Запорозького Низового.

Сьогодні відомо про Хортицьку (1552-1560 рр.), Томаківську (80-ті роки XVI ст. – 1593 р.), Базавлуцьку (1593-1638 рр.), Микитинську (1639-1652 рр.), Чортомлицьку (1652-1709 рр.), Кам'янську (1709-1711 рр., 1730-1734 рр.), Олешківську (1711-1728 рр.), Нову (1734-1775 рр.) і Задунайську (1775-1828 рр., зараз – на території Румунії) Січі. Проте ряд дослідників припускають, що у межах міста Кам'янське, де розташовується селище Романкове, було найстаріше поселення дніпровського козацтва, відоме під умовною назвою Стара Січ. Ще XVII ст. французький інженер та картограф Гійом де Боплан вказував на традицію запорізького козацтва збирати військові ради в місцевості Романів курган, або Романова гора [1]. У джерелах 1620-1650-х років згадуються козацькі укріплення, які від Черкас спускалися все нижче по руслу Дніпра до порогів. На мапі італійця Річчі Заноні в місці Щуровського урочища на березі Дніпра вони позначені написом «St. Kozac. Sicza» (Стара Козацька Січ) [2]. Також цікаво, що на старих мапах в околицях Аульсько-Сашинівського мису існував величезний Фурсин острів. Він був другим за величиною (після Хортиці) на Дніпрі. Вірогідно, він використовувався й козаками. Від 1962 р. ця територія знаходиться в межах Кам'янського водосховища.

Перша згадка про Карнаухівку датована ще 1702 р., коли козаки на чолі з Семеном Карнаухом напали на чумаків Лубенського полку. В 1737 р. цей козак приписав свій зимівник до Новокодацької паланки, і таким чином «узаконив» його[3]. За найпопулярнішою легендою, козак Карнаух можливо втратив вухо у бою чи від сильних морозів, звідки і отримав своє прізвище. Тож символ селища, був і є понині, козак Карнаух, що варить кашу у чорному казані. Він зображений на гербі Карнаухівки, а його ім'ям названа одна з центральних вулиць.

У Карнаухівці здавна зберігалася традиційна козацька структура – поділ на сотні, яких було шість. Деякі з тих назв дійшли до наших днів. Найдавніша частина селища, розташована ближче до Тритузного та Кам'янського, має назву Село – саме тут колись був осередок поселення. У 1867 р. в цій частині звели Свято-Варваринську церкву, за переказами – на місці старої козацької святині[4].

Тритузне – це ще одна історична місцевість Кам'янського, що колись була заможним козацьким зимівником, який заснував запорожець Данило Семененко, відомий під прізвиськом Тритуз. Назва походить від його прізвиська, за легендою, яке він отримав через те, що хвалився своїми трьома синами як «трьома тузами». Поселення було розташоване на правому березі річки Коноплянки, при її впадінні у Дніпро[5, с.16].

Серед перших козацьких зимівників, що дали початок сучасному місту, важливе місце посідає саме поселення Кам'янське. Перша письмова згадка про нього датується 1750 р., коли тут почала будуватися Різдво-Богородична церква[6]. Початок будівництва церкви свідчив,

що на той час вже сформувалася громада, спроможна матеріально забезпечити цей процес. Це поселення було частиною Кодацької паланки Війська Запорозького Низового.

Назву поселення, за однією версією, пов'язують із каменистим узбережжям річки Дніпро. Берег був зручним для оборони, а також саме тут був зручний перевіз через Дніпро, укріплений камінням. Кам'янський перевіз слугував важливим транспортним вузлом, що забезпечував переправу людей, коней та вантажів між лівим та правим берегами Дніпра. Цієї версії дотримується Дмитро Яворницький: «село Кам'янське має назву через скелі, які розкидані біля берега Дніпра» [6]. У літературі Кам'янське Кодацької паланки мало й інші назви: Кам'янка Задніпряньська, Кам'янка Вища, Кам'янка Тритузна, в основі яких слово «камінь». До того ж за переказами старожилів, одна зі скель навпроти села називалася Запорізький камінь.

Після ліквідації Запорозької Січі Кам'янське поступово перетворилося на значний населений пункт, який у XIX столітті почав набувати рис промислового міста.

Отже, історія міста Кам'янське тісно пов'язана із козацтвом. Козаки відіграли значну роль у формуванні поселень півдня України, які часто починалися з зимівників, згодом зростали до розмірів великих сіл. Козацькі зимівники XVIII ст. Романкове, Тритузне, Кам'янське та Карнаухівка стали територією на основі якої на початку XX ст. з'явиться сучасне місто Кам'янське.

Література:

1. Гійом Левассер де Боплан. Опис України. URL: <http://litopys.org.ua/boplan/opys.htm#opysu> . (дата звернення: 19.10.2025)
2. Блик Л. У пошуках найпершої Січі козацької. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2620555-u-posukah-najpersoi-sici-kozackoi.html> . (дата звернення: 19.10.2025)
3. Шевцова З. Ім'я на карті області – Карнаухівка. URL: <https://gorod.dp.ua/news/75173> . (дата звернення: 18.10.2025)
4. Бессажна А. Карнаухівка: козацьке коріння, давні легенди та унікальні місця для подорожі. URL: <https://mis.dp.ua/misto/karnauhivka-kozaczke-korinnya-davni-legendy-ta-unikalni-misczya-dlya-podorozhi>. (дата звернення: 19.10.2025)
5. Буланова Н. Невідоме Тритузне. Слідами зниклого села: історичні нариси, присвячені 150-річчю Наукового товариства ім. Шевченка. Нікополь: «Принтхаус «Римм», 2024. 168 с.
6. Шапочкіна І. В. Історія та топоніміка Кам'янського кін. XIX- поч. XX ст. URL: <https://www.museum.dp.ua/uk/article0306.html>. (дата звернення: 19.10.2025)

БОГОВІК О.А
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ 2 КУРСУ ГРУПИ КСМ-24
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: ГОНЧАР О.Л.
ДНІПРОВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ЕНЕРГЕТИЧНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО: КАТЕРИНОСЛАВЩИНА В ЕПЦЕНТРИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 рр.)

Період Української революції 1917–1921 рр. є однією з найдраматичніших і найскладніших сторінок вітчизняної історії [1], і Катеринославщина (сучасна Дніпропетровщина) посідає в ній особливе місце [4]. Регіон, який на той час був потужним індустріальним центром (металургія, Криворізький залізрудний басейн), став не лише ареною інтенсивних бойових дій, а й осередком гострої соціально-політичної боротьби, що супроводжувалася постійною зміною влади [3]. Комплексне краєзнавче дослідження подій тих років дозволяє глибше зрозуміти роль регіональних факторів у загальноукраїнському державотворчому процесі [4], особливо враховуючи стратегічне значення Катерининської залізниці [7] як ключової транспортної артерії, що сполучала Донбас, Криворіжжя та морські порти.

На відміну від переважно аграрної Наддніпрянщини, Катеринославщина мала потужний пролетаріат, що зумовило сильний вплив лівих (соціалістичних) партій, зокрема більшовиків та анархістів. Це створило унікальне багатовладдя вже на початку революції: з одного боку – органи Української Центральної Ради (Губернська і повітові ради), що працювали над українізацією та розбудовою УНР, з іншого – Ради робітничих і солдатських депутатів, які часто перебували під більшовицьким контролем. Важливим елементом національного державотворення стало створення тут українських військових частин (наприклад, курені Вільного козацтва на чолі з місцевими активістами) та функціонування товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка, яке активно працювало над культурно-освітньою українізацією краю, незважаючи на постійний тиск та брак ресурсів [6]. Ця боротьба за владу та ідеологічний вплив була вирішальною для долі регіону [3].

Події на Катеринославщині віддзеркалювали ключові етапи Української революції [1]:

Доба УНР (1917 – квітень 1918): Регіон пережив першу більшовицьку окупацію, що розпочалася у грудні 1917 – січні 1918 рр. У ході цих боїв Катеринослав був захоплений більшовицькими загонами, а влада УНР була тимчасово втрачена. Після укладання Берестейського миру (лютий 1918 р.) та вступу на територію України австро-німецьких військ, влада УНР була відновлена. Цей період позначений першими спробами національного будівництва на місцевому рівні [8].

Доба Української Держави (Гетьманат) (квітень – грудень 1918): Режим Гетьмана Павла Скоропадського, прагнучи відновлення економічного порядку, забезпечив відносну стабільність роботи промисловості та залізниці, які мали ключове значення для всієї держави [3]. Гетьманська адміністрація намагалася відкрити українські гімназії та запровадити викладання української мови. Однак, жорстка аграрна політика (повернення землі поміщикам) викликала масове невдоволення. Катеринославщина стала одним із центрів антигетьманських селянських повстань [2], що вказує на глибокі соціальні протиріччя. Важливу роль у поваленні Гетьманату відіграли війська Директорії, які розпочали наступ на Катеринослав наприкінці 1918 р.

Доба Директорії та «Війни всіх проти всіх» (1918–1921): Це був найбільш хаотичний період, коли Катеринослав переходив з рук у руки десятки разів [2]. Ця «катеринославська човникова влада» [2] включала зміну режимів: Директорія УНР (наприклад, Отаман Болбочан

відігравав ключову роль у боях), Друга/Третя більшовицька окупація (особливо в 1919 та 1920 рр.), Добровольча армія Денікіна (Білий рух). Регіон став епіцентром повстанського руху під проводом Нестора Махна, який контролював значні території на півдні губернії (Гуляйполе, Нікопольщина) та боровся як проти білих, так і проти червоних, постійно змінюючи союзників [5]. Боротьба велася не лише за місто, але й за контроль над стратегічними залізничними вузлами та ресурсами Криворіжжя [3].

Додаткові аспекти боротьби та соціально-економічні наслідки:

Окрім прямого військового протистояння, Катеринославщина пережила руйнівну соціальну та економічну кризу. Регулярні бойові дії та політика «воєнного комунізму» більшовиків призвели до зупинки Криворізького залізничного басейну: у 1920 році працювало лише 3 рудники із 38, а кількість робітників скоротилася з 24 тис. до 1 тис. [10]. Це викликало масове безробіття та голод. Насильницька реквізиція продовольства та конфіскація майна загострювала конфлікти між владою та селянством.

У 1919 році під час окупації військами Денікіна (Білий рух) на території губернії розгорнувся білогвардійський терор, спрямований проти української інтелігенції, єврейського населення (погроми) та всіх, хто підтримував ідею української незалежності. У відповідь на цей терор, а також на продрозкладку червоних, активно діяли місцеві отамани (зокрема, Степовий, Григор'єв) та повстанські загони, що вказує на глибоку фрустрацію населення та бажання встановити власну, незалежну від зовнішніх сил, владу. Саме на Катеринославщині відбувалися постійні «рейди» військ УНР під час Другого Зимового походу, як спроба відновити українську державність [8].

Цей період завершився встановленням радянської влади на більшій частині України (УСРР) у 1920–1921 рр. та придушенням останніх повстанських загонів. Ці події фактично ознаменували перехід регіону до довготривалого періоду існування радянської України, що супроводжувався ідеологічною боротьбою з «буржуазним націоналізмом».

Історія Дніпропетровщини 1917–1921 рр. є яскравим прикладом історичного краєзнавства, яке демонструє, що доля окремого регіону була невід'ємно пов'язана з загальнодержавними процесами. Високий рівень конфліктності в регіоні пояснювався його стратегічним економічним значенням та багатовекторністю соціально-політичних сил [3]. Дослідження «катеринославської човникової влади» дає уявлення про надзвичайну мінливість політичних режимів та їхній вплив на соціальне становище. Краєзнавче дослідження місцевих архівів, меморіальних місць (як, наприклад, Будинок губернатора у Дніпрі, пов'язаний із протистоянням УЦР та більшовиків [9]) та спогадів очевидців дає змогу відтворити деталізовану картину героїчної, але трагічної боротьби місцевого населення за національні та соціальні ідеали. Незважаючи на поразку національно-державницького руху, події Української революції на Катеринославщині стали важливим етапом формування сучасної національної свідомості та історичної пам'яті регіону.

Література:

1. Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Київ: Наукова думка, 2003–2013. (статті про Катеринослав, Українську революцію, Директорію, Гетьманат).
2. Голованов В. Катеринославська "човникова влада" у період Української революції 1917–1921 рр. // Збірник наукових праць. – Дніпро, 2018. – Вип. 15. – С. 45–60.
3. Ченцов В. В. Політичні режими на території Катеринославщини (1917–1920 рр.). – Дніпропетровськ: Дніпро, 2008. – 420 с.
4. Шушківський А. Дніпропетровщина: історія і сучасність. – Київ: Гео-Принт, 2015. (розділ про революційні події).
5. Махно. Від повстанського руху до анархії (1917–1921): Документи та матеріали / Упоряд.: О. Савченко, В. А. Шляхов. – К.: Темпора, 2009.

6. Рекрут В. В. Діяльність товариства "Просвіта" в Катеринославській губернії (1917–1920 рр.) // Історія і культура Придніпров'я. – 2014. – Вип. 10. – С. 136–145.
7. Ляхоцький В. П. Катерининська залізниця в системі військових комунікацій в роки Української революції (1917–1921) // Наукові записки історичного факультету Запорізького національного університету. – 2017. – Вип. 40. – С. 104–112.
8. Король В. Ю. Історія України: 1917–1921. Навчальний посібник. – К.: Видавничий дім «Гельветика», 2015.
9. Місця Української революції: які пам'ятки збереглися у Дніпрі на згадку про історичні події. Суспільне Дніпро. URL: [<https://suspilne.media/dnipro/280933-misca-ukrainskoi-revolucii-aki-pamatki-zbereglisa-u-dnipri-na-zgadku-pro-istoricni-podii/>].
10. Історія Дніпропетровської області. Вікіпедія.
[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%94%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96]

ВАСИЛЬЧЕНКО В.І.
ВИКЛАДАЧ ВИЩОЇ КАТЕГОРІЇ, «ВИКЛАДАЧ МЕТОДИСТ»
ЦІКАВА Л.С.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ

**Ім`я говорить саме за себе
(Nomen est omen)**

7 травня 2025 р. пішла з життя Ковальова Ірина Федорівна (1930-2025). Видатна археологиня, докторка історичних наук, громадська діячка. Вона прожила довге життя, сповнене творчих мрій і досягнень. По закінченню історичного факультету Дніпропетровського державного університету в 1954 році, Ірина Федорівна працювала вчителем історії Березівської середньої школи Покровського району Дніпропетровської області (1954-1957 рр.). Наступні п`ять років (1957-1962 рр.) вона – науковий співробітник археологічного відділу Дніпропетровського історичного музею. Саме тут почалося її становлення як археолога. За словами Ірини Федорівни, робота в музеї сприяла розвитку в неї необхідних археологу якостей: розвиненої зорової пам`яті, інтуїції, поваги до «дріб`язків». Із 1958 року почалися її експедиційні дослідження в Приоріллі, а згодом і по всьому межиріччі Орелі й Самари. Пішки, із рюкзаками й спальними мішками за спиною, при підтримці коханого чоловіка, обстежувалася територія від села до села. [1с.76-77] Знайомство з історичними особливостями цього краю, цікавими людьми збагачувало інформаційним фактажем молоду співробітницю музею. Ці знання стануть їй у пригоді згодом при плануванні й проведенні майбутніх археологічних розкопок.

Із 1962 по 2015 рр. трудова біографія Ковальової Ірини Федорівни безперервно пов`язана з роботою на історичному факультеті Дніпропетровського державного університету (нині ДНУ ім. О.Гончара).

Вона пройшла шлях від викладача початківця до «метра» науки. У 1971 р. захистила кандидатську дисертацію. У 1987 р. – докторську. Із 1988 р. Ірина Федорівна професор. У 2010 р. їй присвоєно звання «Заслужений професор ДНУ». Дістатися наукових вершин вона спромоглася завдяки невтомній творчій праці й цілеспрямованій наполегливості в досягненні мети. Сила волі й твердість характеру формувалися в попередні роки, зокрема і завдяки

активним заняттям спортом. Із 1948 по 1956 рр. Ірина Федорівна брала активну участь у змаганнях з вітрильного спорту. За її словами, пройшла весь шлях від бакового матроса до керманіча I-го класу. Часом посідали й призові місця. [1с.51]

Першість України. Запоріжжя, Хортиця.
1946 р.

Чимало труднощів їй довелося долати й на науковому шляху. Зокрема, захист кандидатської дисертації в червні 1971 р. у стінах ДДУ відбувся, як згадувала сама Ірина Федорівна, успішно, але мав своє драматичне продовження вже в Москві. Минали місяці, а ВАК (Вища атестаційна комісія) у Москві не підтверджувала захист. На засіданні експертної ради ВАК вона дізналася чому. Причина була в темі дисертації. А саме – результати діяльності Дніпробудівської археологічної експедиції 1927-1931 рр. під час будівництва Дніпровської ГЕС. Експедицією було досліджено й врятовано від затоплення безцінні археологічні пам'ятки. Здійснено, за словами Ірини Федорівни, науковий подвиг. Утім члени експертної ради ВАК мали іншу думку про діяльність експедиції і важливість цієї теми для наукової дисертації. Окремі учасники цієї археологічної експедиції ще з 30-х рр. безпідставно обвинувачувалися в антирадянській діяльності. А сам Д.І. Яворницький значився в слідчих документах як «яркий націоналіст і самостійник». [2 с.267] Ці надумані звинувачення не були зняті й на початок 70-х рр. На той час ці теми офіційно не були забороненими, проте вважалися небажаними для наукових розробок. Тож Ірині Федорівні ставилося в провину вихваляння українських буржуазних націоналістів на чолі з «доморошеним істориком» Дмитром Яворницьким. Однак її впевнена, аргументовано переконлива промова змусила членів експертної ради ВАК погодитися з наведеними фактами. Ірині Федорівні було присвоєно звання кандидата історичних наук. [1 с.106-107]

У ДДУ Ковальова І.Ф. викладала курси археології, історії первісного суспільства, історії Стародавнього світу, етнографії. Студенти були захоплені її науковою ерудицією, доступністю викладу навчального матеріалу, артистизмом як лектора, органічним контактом із аудиторією. Ірина Федорівна мала чудовий таланти організатора навчального, наукового процесів. За її сприянням відновилося проведення польової археологічної практики студентами історичного факультету. Створено науково-дослідну лабораторію археології та історії Придніпров'я. На базі експедиції в 1970-1990-х роках склався Дніпропетровський археологічний науковий осередок – потужний колектив талановитих вчених (Андросов А., Волкобой С., Костенко В., Шалобудов В., Маріна З., Морковіна І., Мухопад С., Ромашко В., Тесленко Д., Феценко Є.). [3]

З ініціативи Ірини Федорівни й при її безпосередній участі на історичному факультеті ДДУ створено музеї археології та етнографії. Студенти нашого коледжу не раз відвідували їх. Екскурсію проводила особисто заслужений професор, доктор історичних наук Ковальова І.Ф.

Наукові дослідження Ірини Федорівни: археологія мідно-бронзової епохи та козацької доби, історіографія археології. Нею відкрито постмаріупольську (квітянську) культуру доби енеоліту, пам'ятки маївської культури типу бережнівсько-маївської зрубної культури. Професор Ковальова вважалася найкращим спеціалістом в Україні із вивчення зрубної та катакомбної культур. [3]

Археологія козацької доби – чергова наукова пристрасть професора Ковальової.

Під її керівництвом у 2003-2013 роках проводились стаціонарні дослідження Богородицької фортеці, побудованої поруч із козацьким містечком «Самарь із перевозом».

Невдача першого походу на Крим у 1687 р. змусила царський уряд більш ретельно готуватися до наступного. Згідно з указом уряду в 1687-1688 р. було збудовано Богородицьку, або Новобогородицьку фортецю. Це подвійна назва однієї і тієї ж споруди. [4 с.42] Вона споруджувалася за задумом царівни Софії Олексіївни, щоб залишати тут «усі вантажі, припаси й ратних людей». [5,с.23] Тобто, як головна база майбутніх російсько-турецьких воєн. Водночас, їй відводилося важливе місце в контролі походів запорожців річкою Самарою в Надазов'я та на Дон.[4, с.62]

Із Богородицькою фортецею пов'язані імена відомих історичних постатей XVII-XVIII ст. Тут бували гетьман України Іван Мазепа, коханець Софії Олексіївни Василь Голіцин, Олександр Меншиков (фаворит Петра I). Повстанці Петра Іваненка (Петрика) у 1692 р., Кіндрата Булавина в 1708 р. намагалися захопити її. Богородицька фортеця згадується в документах Івана Мазепи, Петра I, Пилипа Орлика. [4, с.42]

Кінцевою метою археологічних досліджень на площі Богородицької фортеці було довести існування на цій території в ранішні часи козацького «містечка Самарь». Перша документальна згадка про нього міститься в грамоті польського короля Стефана Баторія від 20 січня 1576 р. [5, с.33]

Під час розкопок «містечка Самарь» – Новобогородицької фортеці виявлено більше 6 тис. одиниць речових знахідок. Фрагменти вогнепальної, холодної зброї, особисті печатки, товарні пломби, господарчі та побутові речі, предмети культу (натільні хрести). Велика кількість монет: античні, візантійські, золотоординські, польсько-литовські, шведські, пруські, російські. Усього 721 екз. Згідно з чинним законодавством стосовно порядку зберігання виробів із дорогоцінних металів, більше 500 од. монет і виробів було передано до Дніпропетровського національного історичного музею ім. Дмитра Яворницького. [7, с.3, 35, 36, 39, 136]

Адміністративні і особисті печатки XVII-XVIII ст.

Богородицька фортеця

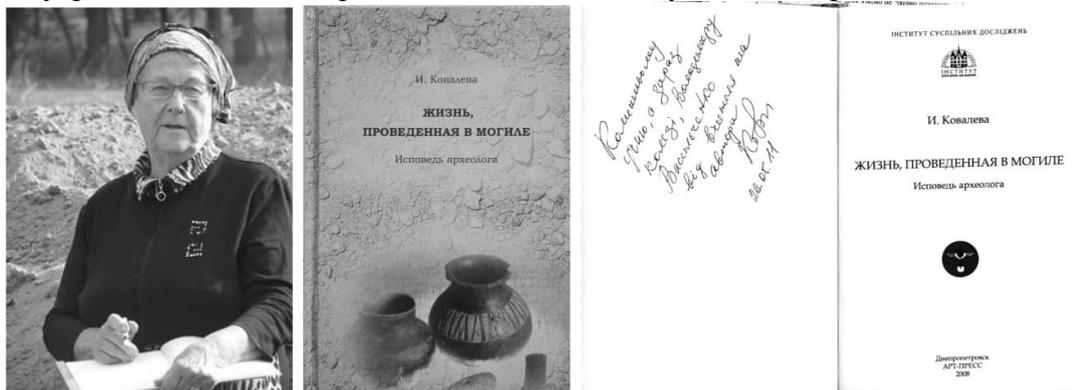

Натільні хрести XVII-XVIII ст.

У результаті розкопок були отримані надійні речові (археологічні) джерела, що підтверджують достовірність існування козацького поселення Самар («містечко старовинне Самарь із перевозом») від першої чверті XVI по 60-ті рр. XVII ст. [6, с.29] Враховуючи це, проф. Ковальова І.Ф. запропонувала свій варіант історичної родословної сучасного міста Дніпра, а саме: козацьке містечко Самар-Богородицька фортеця із посадом чи так званим «городом» Богородичне – Катеринослав Кільченський – Катеринослав правобережний – Дніпропетровськ – Дніпро. [6, с.29] Нині в Дніпрі ведуться дискусії за участі вчених, громадських активістів про перегляд дати заснування міста. Спеціально створена робоча група розглядає два головні підходи щодо утворення Дніпра – Новокодацький і Старосамарівський, який, зокрема, і запропонувала професорка Ковальова І.Ф. – про заснування міста в 1520-х рр.

Півстоліття тривав період активних польових досліджень археологині Ковальової І.Ф. Розкопки «містечка Самарь» – Новобогородицької фортеці стали її лебединою піснею.

Масштаб польових досліджень вражає. Вони охоплювали практично всю територію Дніпропетровської області (31900 км²), було розкопано 1250 курганів, що містили 6043 поховання доби енеоліту-бронзи та раннього залізного віку, а також 8 поселень доби неоліту та бронзи, нео-енеолітичний могильник Госпітальний Горб із 127 похованнями.[3] Не лише колеги, а й сама Ірина Федорівна, мабуть, була здивована цими результатами. Невипадково ж своїм мемуарам, своїй сповіді археолога вона дала назву «Життя, проведене в могилі».

Перебуваючи на пенсії, продовжувала активну наукову діяльність. Була членом ученої ради Інституту археології НАН України, спеціалізованих учених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій, підготувала вісім кандидатів та одного доктора історичних наук. Активно друкувалася. Ірина Федорівна – автор понад 150 наукових праць. Серед них 6 монографій та навчальних посібників. Довгі роки Ірина Федорівна була головним редактором збірника «Проблеми археології Подніпров'я», у якому оперативно висвітлювалися матеріали останніх польових досліджень. [3]

Для неї було характерним органічним поєднання наукової роботи з громадською активністю. У регулярних виступах по телебаченню, радіо, у пресі, повідомляючи про результати археологічних досліджень, вона розкривала припорошені тисячолітнім пилом сторінки невичерпної історії Подніпров'я.

За величкий внесок у розвиток освіти і науки в 1998 р. Ірина Федорівна була нагороджена орденом Княгині Ольги III ступеня.

Видатна вчена, мудра вчителька і наставниця – такою вона була, такою і залишилася в пам'яті колег і студентів-випускників.

Ковальова Ірина Федорівна стала одним із тих Титанів, на плечах якого стоять нові покоління археологів України. [3]

Література:

1. Жизнь, проведенная в могиле: Исповедь археолога.-Днепропетровск: АРТ-ПРЕСС, 2008. – 192 с. + 48 с. вкл.
2. Дмитро Яворницький: вчений та педагог в українському інтелектуальному співтоваристві: моногр./С.І.Світленко.- Д.:Вид-во «Ліра», 2015. –12 с.

3. In Memoriam. Ірина Федорівна Ковальова (1930-2025) // [Електронне джерело] – режим доступу: <https://www.dnu-history.com.ua/news/in-memoriam-iryna-fedorivna-kovalova-1930-2025/>
4. Перлини козацького Присамар'я: містечко Самарь та Богородицька фортеця: [темат. зб.]/редкол.: І.Ф. Ковальова (відп.ред.) та ін. – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. Ун-ту, 2008. – 168 с.
5. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків/Пер. з рос., покажчики І.І.Сварника; Упоряд. іл. О.М. Апанович; Худож. Е.Є. Дацюк, В.М. Дозорець. – Львів: Світ, 1992. – 456 с.: іл.-Бібліогр. в підряд. прим. ISBN 5-11-000870-1 (т. 3). ISBN 5 – 11- 000907 – 4
6. Ковальова І. Ф. До питання про час заснування містечка козацького Самарь // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження: зб. наук. пр./редкол.: С. І. Світленко (голов. ред.) [та ін.]. – Д.: Вид-во Грані, 2017. – Вип. 15. – С. 28-35.
7. Ковальова І. Ф., В. М. Шалобудов, О. В. Харитонова Каталог старожитностей доби пізнього середньовіччя містечка Самарь та Богородицької фортеці / І. Ф. Ковальова, В. М. Шалобудов, О. В. Харитонова. – Д.: Вид-во «Ліра», 2013. – 176 с

МАРЧЕНКО В. О.
КАНДИДАТ ІСТОРИЧНИХ НАУК, ВИКЛАДАЧ
КРІВЕНКО А.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ ГРУПИ ПТ-25-1/11
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ДНІПРОВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ІНЖЕНЕРІЇ
ТА ПЕДАГОГІКИ» ДВНЗ«УДХТУ»

КОЗАЦЬКА СТОРОЖОВА СИСТЕМА НА ПРИКОРДОННІ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Українське козацтво унікальне та надзвичайно цікаве явище в історії України та світу. Тривалий час козаки відігравали провідну роль у формуванні політичної та соціальної структури нашої країни.

Запорозькі козаки своє життя проводили в постійній боротьбі з ворогами України і одним із найважливіших завдань запорожців був захист українських земель від численних нападів татар та ногайських орд.

Саме на Запорозькій Січі відбулося становлення сторожової служби та певної системи оповіщення, які згодом зустрічаємо у захисті території Гетьманщини. Козаки створили оборонно-сторожову систему стаціонарного та мобільного типу. Вона складалася з мережі козацьких форпостів, які виставлялися на потенційно небезпечних з точки зору татарських нападів напрямках й у тактично зручних місцях – постійних татарських шляхах, переправах, бродах тощо. Укріплення розміщувалися на природних висотах, стародавніх курганах, інколи навіть на спеціально насипаних земляних підвищеннях. «Важливими спостережними пунктами за рухом татар у запорозьких козаків були могили. Більшість цих могил існувала ще до появи запорозької спільноти. В них було поховано представників знаті тих племен, які мешкали у причорноморських степах у давні часи. Запорозькі користувалися ними як вже готовими земляними насипами і лише пристосовували їх для своїх стратегічних цілей. Для спорудження власних насипів у запорожців існували спеціальні команди «могильників», тобто саперів» – вказує дослідник козацтва Леонід Косенко [1, с. 370].

На таких височинах або курганах запорозькі козаки створювали сигнальну систему, що складалася з мережі сторожових постів і веж. Сторожові вежі розміщувалися за 5–10 кілометрів одна від одної. На них постійно чатував дозорний козак, якого час від часу змінювали. Кожна окрема фігура являла собою вогняно-димову споруду у вигляді трапедії, де розміщували обсмолені діжки, складені певним чином і пристосованих для сторожових цілей. Відомий історик Дмитро Яворницький так описує процес складання такої фігури та її вигляд: «Для кожної фігури брали 20 однодонних обсмалених бочок і одну зовсім без дна; їх ставили у п'ять рядів одну на одну у формі правильного кола. Спочатку ставили «настороч» шість бочок у коло й обв'язували смоляними канатами, на них так само ставили друге коло з п'яти бочок, на третє з чотирьох, далі четверте з трьох, п'яте з двох. Нагору ставили одну бочку без дна. Завдяки такому розташуванню всередині фігури з гори й донизу утворювалася порожнина, куди наливали смолу. Над верхньою бочкою клали залізний прут із блоком, крізь який протягували мотузок, один кінець якого опускали в порожнину фігури, прив'язавши до нього залізний дріт з великим жмутом мачули, вимоченої в селітрі, чи віхтем соломи. Фігури ставили біля кожної радути на відстані чверті чи половину версти одна від одної уздовж кордону» [2, с. 235].

У випадку появи небезпеки фігуру одразу підпалювали. Чорний дим підіймався високо вгору і його було видно на сусідніх заставах (у ночі було видно заграву від вогнища), де робили те саме, передаючи повідомлення далі по ланцюгу. Таким чином, сигнали тривоги проходили від кордонів до центральних частин козацьких земель протягом 2-3-х годин.

Середня швидкість кінноти сягала, орієнтовно, 20 км на годину, а тому швидкість сповіщення значно переважала швидкість пересування ворожих військ.

Ці вежі не лише попереджали про напад, але були і сигналом мобілізації козацтва. Мирні жителі та козаки-воїни, побачивши сигнал, готувалися до оборони або ж ховалися чи відступали. Така система попередження давала можливість зменшити раптовість нападів ворогів і час для організації захисту [3].

Систему сторожової служби козаків на звичних для татар дорогах, шляхах, переправах створювали так звані форпости. Це були спеціальні приміщення – казарми з конюшнями, а також редути – земляні укріплення з ровом і валом, замкнені чи незамкнені, оточені рогатками і надобами. Іноді редути робились з двох тинів, між якими засипалася земля. Кожен форпост у межах певної території розміщував чергувальні вартові команди – «бекети» (пикети) [1, с. 368].

Бекети або пикети – прикордонні кінні роз'їзди (патрулі), які об'їжджали південні та східні кордони запорозьких вольностей, особливо поблизу Дніпровського та Бузького лиманів. Вони склалися із 3-4 козаків, які в залежності від оперативної ситуації перебували в роз'їздах або вартували на постійних чи тимчасових постах. Бекети вели спостереження за пересуванням загонів татар та мусили негайно оповіщати запорозький Кіш про небезпеку. [4]. Вартові команди були засобом постійної охорони кордонів українських південно-східних земель, але в різні часи залежно від ситуації на цих кордонах їхня кількість змінювалася.

Отже, козацька сторожова система була важливою частиною оборони українських земель. Вона складалася з форпостів і спостережних пунктів, розташованих у стратегічних місцях. За допомогою вогняно-димових сигналів козаки швидко передавали тривогу про небезпеку. Бекети постійно стежили за рухом ворога. Така система забезпечувала швидке оповіщення і давала змогу організувати захист. Завдяки їй запорожці ефективно охороняли свої кордони від нападів.

Література:

1. Косенко Л. Козаки. Лицарський орден України: факти, міфи, коментарі. Видавництво Школа, 2009. 608с.
2. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. Львів, 1990. Т. 1.
3. Шпитальов Г. Г. Військова служба запорозького козацтва в російсько-турецьких війнах 1735-1739 та 1768-1774 років. Запоріжжя: Прем'єр, 2004. – 240 с. URL: http://www.cossackdom.com/monograf/Spitaliov_visksluzhba/shpitaliov_visksluzhba.pdf
4. Веденєєв Д. Організація розвідувально-дозорної служби українського козацтва // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. Вип.5. Київ, 1995. С.209.

МАТВІЙЧУК Н.А.
ВИКЛАДАЧ КРИВОРІЗЬКОГО ФАХОВОГО
КОЛЕДЖУ ДЕРЖАВНОГО
НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ВІЙСЬКОВЕ МИСТЕЦТВО, ТРАДИЦІЇ ТА ПОБУТ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Тема “Військове мистецтво, традиції та побут українського козацтва” актуальна, вибрана правильно, так як дослідження військового мистецтва козаків їх традицій та звичок справа не нова але закономірна та цікава .

Основною **метою** даної роботи є дослідження стану військового мистецтва, традицій та побуту українського козацтва через комплексний аналіз існуючих джерел та літератури.

На початку дослідження висунуто **гіпотезу** проте, що військове мистецтво козаків стає основним чинником формування національно-патріотичного виховання сучасних українців.

Об’єктом дослідження виступають українські військові козацькі традиції, побут та процес їх розвитку в XVI-XVII ст..

Предметом дослідження є розкриття закономірності військового мистецтва, традицій та побуту українського козацтва

Основними **завданнями** виступають:

По - перше вивчення та пошук літературної та джерельної бази щодо військового мистецтва козаків;

по- друге проведення аналізу та розкриття історіографічних джерел та літератури;

по- третє виявлення закономірностей формування козацьких традицій;

по-четверте встановлення основних елементів побуту козаків.

Розділ I розкриває військове мистецтво козаків як піхотинців так і в морських походах. Військове мистецтво козаків пов’язане з тими жорсткими умовами, у яких знаходилося Військо Запорізьке. З одного боку, козаки жили в стані постійної бойової готовності до відсічі степових нападників, з іншого – вони не могли сподіватися на підтримку держави поки не створили власної. Основний рід козацького війська складала козацька піхота. Традиційно козаки вибудовувалися в три шеренги прицільно стріляла тільки перша шеренга, друга передавала зброю, а третя заряджала рушниці. Вогнепальна зброя у козаків застосовувалась як основна. Це були рушниці, аркебузи, мушкети, гаківниці, яничарки. Якщо битва була особливо жорстока, козаки застосовували інший бойовий лад який називали галас – змішування з ворожим військом козаків, в деяких випадках бій вели окремі козацькі загони не пов’язані між собою – так званий розгардіяш. [3]

Іноді найоригінальнішим та найпопулярнішим був бойовий порядок який назвали *рухомий табір возів*. Будувався він з козацьких возів скріплених ланцюгами у кілька рядів та вибудований чотирикутником, півмісяцем або овалом. Перший або другий ряд озброювали гарматами між якими йшли фортецю, бо сотні кілометрів в степу могли вони здолати під прикриттям возів. Якщо оборона затягувалася козаки починали закопувати колеса возів у землю; навколо них копали мережу окопів, все це поєднували сполучними ходами; а попереду своїх позицій влаштовували для ворога пастки «вовчі ями» [2]

Великими майстрами артилерійської справи були запорожці. Перевагу надавали легким гарматам, що швидко і вільно маневрували під час бою. Також для штурму козаки використовували пристрої зроблені з дерев’яних щитів на колесах з отворами для рушниць і гармат. Такі спеціальні укриття називали гуляй-город. [1]

Особливою повагою в козаків користувалися рушниця, спис і шабля. Рушниці, козаки використовували різного походження: турецькі, кримські, кавказькі, німецькі, польські, російські і також місцевого виробництва. Завдяки легкості рушниці, з'явилась можливість вести бій у різноманітному положенні, у тому числі і сидячи на коні. Більш легкі рушниці (порівняно з мушкетами) були найбільш чисельними. Щоб ворог не помітив блиску зброї, запорожці вдавалися до хитрощів - ледь замочували стволи у розсолі, тоді зброя втрачала блиск

Шабля завжди посідала визначне місце у свідомості українців, асоціюючись у першу чергу з козаком захисником Вітчизни. Оспівана великим Кобзарем як невід'ємний супутник українського лицаря, шабля фігурує у величезній кількості українських народних дум, поезій, прислів'їв та приказок. «Козацька шабля» поняття, що об'єднує розмаїття типів цього різновиду холодної зброї, поширених на українських землях. Шабля була символом особистої свободи ті воїнської майстерності козака. Прикраси на наверх'ї, рукав'ї, лезі свідчили про заможність власника шаблі.

Військовий флот Війська Запорозького, за допомогою якого вони вирушали у морські походи називалися чайками, іноді байдарками. Правда, були випадки, коли за часів Самійла Кішки і Сагайдачного, запорожці користувалися в боях і кораблями, та їх вони самі не будували, а відбивали в турків. Чайки ж виробляли на Січі. В основу козацької чайки закладали стовбур дуба, якому надавали форми видовбуючи середину дерева. Виготовлена чайка мала сажнів до десяти в довжину, а з обох боків по 15-20 весел, посередині кріпили щоглу з вітрилом. Чайки вміщували 50-70 осіб. Були вони 20 м завдовжки, 3,5 м завширшки, 15 см завтовшки; швидкість до 15 км/год; 20 козаків-веслярів, до 70- бойовий екіпаж із 4-6 гарматами. У похід звичайно вирушало 80-150 чайок.[3]

Отже, з вище наведеного можна зробити висновки, що основними рисами козацького воєнно-морського мистецтва на той час були: стійкий морально-психологічний стан запорожців, ретельна підготовка удару, висока маневреність та мобільність і вміння проводити бій незалежно від кількості супротивника. Безмірна хоробрість, безстрашна мужність і героїзм, глибокий патріотизм запорозьких козаків викликали повагу й подив усього світу.

Розділ II відображає традиції козацтва. У товаристві запорожців понад усе цінувалися сміливість, кмітливість, добре серце і, звичайно ж, почуття гумору, яким було пронизано все життя Січі. Але були речі, до яких запорожці ставилися дуже серйозно й ніколи не брали на сміх. Це віра християнська та шаноба до старих, та пам'ять про загиблих товаришів. Над могилами тих хто загинув у бою козаки насипали високі кургани. Ці козацькі могили і досі є мовчазними супутниками українських полів і степів. [2]

Отже, запорізькі традиції та звичаї були пронизані високим почуттям патріотизму, сміливості, відваги. Почуття гумору сприяли веселим і життєрадісним характерам козаків та безстрашним вчинкам. Деякі традиції та звички козаків характерні і для сучасних українців: глузування, гумор, вдале підкреслення особистісних рис характеру людини.

Робота є цікавим, змістовним матеріалом для проведення факультативних занять з історії України, української літератури для використання у позакласній роботі з метою патріотичного виховання і зацікавлення підлітків традиціями та військовим мистецтвом запорожців .

Література:

1. Історія та культура України. Частина I : навчальний посібник [Електронний ре-сурс] / Герасимов Т. Ю., Пономаренко А. Б., Сідлецька Т. І. – Вінниця : ВНТУ, 2025. – 207 с. <https://drive.google.com/drive/folders/12kPR4Tsn2BqllqOOy1JLrYbmvcuFKtAS> (дата звернення 10.10.2025 р.).

2. Історія української культури (Українська культура ХХ ст.): ілюстрована хрестоматія для студентів усіх спеціальностей денної та заочної форми навчання закладів вищої освіти

України. У 3-х ч. / За заг. ред. проф. Ю.С. Сабадаш .Ч.П. – Київ: Видавництво Ліра – К, 2022, 292с.

<https://drive.google.com/drive/folders/12kPR4Tsn2BqIlqOOy1JLrYbmvcuFKtAS>(дата звернення 11.10.2025 р.).

3.Памятки козацької слави: 10 місць, де варто побувати. URL:

<https://eventukraine.com/travel/pam-yatki-kozackoi-slavi-10-misc-de-varto-pobuvati/>.(дата звернення 12..10.2025 р.).

КОМЕНДАНТ МАКСИМ СЕРГІЙОВИЧ
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ ГРУПИ 3-047
КРИВОРІЗЬКОГО ФАХОВОГО
КОЛЕДЖУ ДЕРЖАВНОГО
НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: ВИКЛАДАЧ
ІСТОРІЇ МАТВІЙЧУК
НАТАЛІЯ АНАТОЛІВНА

КОЗАЦЬКА ЗБРОЯ СЕРЕДИНИ XVII СТ.

Унікальним феноменом для сьогодення залишається українське козацтво. Донині, незважаючи на численні дослідження, є цілісно не вивченим козацьке середовище, його військово мистецтво, традиції, звичаї та побут козаків.

Тема “ Козацька зброя середини XVII ст.” **актуальна**, вибрана правильно, так як дослідження військового мистецтва козаків справа не нова але закономірна та цікава .

На початку дослідження висунули **гіпотезу** про те, що військово мистецтво козаків стало основним чинником формування національно- патріотичного виховання сучасних українців.

Здобувач освіти поставив собі за **мету** дослідити стан військового мистецтва та козацької зброї через комплексний аналіз існуючих джерел та літератури.

Об’єктом дослідження виступає українська військова козацька зброя середини XVII ст.. процес розвитку, урізноманітнення та вдосконалення козацького озброєння.

Предметом дослідження є розкриття закономірності військового мистецтва вдосконалення знарядь зброї.

Військово мистецтво козаків. Великими майстрами артилерійської справи були запорожці. Перевагу надавали легким гарматам, що швидко і вільно маневрували під час бою. Також для штурму козаки використовували пристрої зроблені з дерев'яних щитів на колесах з отворами для рушниць і гармат. Такі спеціальні укриття називали гуляй-город. [5]

Особливою повагою в козаків користувалася **зброя**: рушниця, спис і шабля. Рушниці, козаки використовували різного походження: турецькі, кримські, кавказькі, німецькі, польські, російські і також місцевого виробництва. Завдяки легкості рушниці, з'явилась можливість вести бій у різноманітному положенні, у тому числі і сидячи на коні. Більш легкі рушниці (порівняно з мушкетами) були найбільш чисельними. Щоб ворог не помітив блиску зброї, запорожці вдавалися до хитрощів - ледь замочували стволи у розсолі, тоді зброя втрачала блиск.

Шабля завжди посідала визначне місце у свідомості українців, асоціюючись у першу чергу з козаком захисником Вітчизни. Оспівана великим Кобзарем як невід'ємний супутник українського лицаря, шабля фігурує у величезній кількості українських народних дум, поезій, прислів'їв та приказок. «Козацька шабля» поняття, що об'єднує розмаїття типів цього різновиду холодної зброї, поширених на українських землях. Шабля була символом особистої свободи ті воїнської майстерності козака. Прикраси на наверш'ї, рукав'ї, лезі свідчили про заможність власника шаблі.

Відома клинкова зброя козаків:

- Карабела - польська шабля зі слабо вигнутим клинком і наверш'ям у вигляді стилізованої голови орла;

- Кілідж – турецька шабля, верхня третина клинка була прямою;

- Зульфікар – парадна шабля з роздвоєним вістрям;

- Ятаган – допоміжна зброя яничарів, що мала лезо на увігнутому боці клинка з подвійним вигином.

Конкретні екземпляри замовляли в майстрів. купували готовими, захоплювали як трофеї. На Україні шаблі вироблялися у Львові, Києві, Кам'янці-Подільському, Конотопі, Переяславі, Чернігові та багатьох інших містах. Більшість козацьких шабель були східного та східноєвропейського зразків. [2]

Отже, з наведених вище повідомлень та думок дослідників можна зробити такі висновки. По-перше, українське козацтво вже з середини XV ст. займало певний територію, а саме правобережні порубіжні території і, насамперед, Середнє Подніпров'я. По-друге, українські козаки виступають оригінальними та специфічними воїнами що не схожі на традиційні європейські армії. По-третє, військово мистецтво с вражаючим та робить їх складно-підкорюваною армією. Турецький хроніст XVI ст. Наїма так писав про українських козаків: «Можна з певністю сказати, що не знайти на землі людей сміливіших, які б так мало дбали про своє життя і так мало боялися б смерті».

Література:

1. Бердишев Г. Виникнення, заняття, побут, звичаї, військово мистецтво та культура козаків / Г. Бердишев // Козацтво України. 2004. - № 2. - С. 18-25,
2. Бережанський В. Військова організація Запорізької Січі / В. Бережанський // Козацтво України. - 2004. - № 3. - С. 30-39.
3. Бойко О. Д. Козацько-селянські повстання наприкінці XVII — на початку XVIII ст. // Історія України / О. Д. Бойко. Київ, 2008. - С. 134-140.
4. Бульвінський А. Між двома прірвами: Військо Запорозьке в союзі з Річчю Посполитою у війні проти Московської держави / А. Бульвінський // Пам'ять століть. - 2009. - № 3/4. - С. 191-200, - Бібліогр.: с. 199-200.
5. Військова організація та воєнне мистецтво українського козацтва // Історія українського козацтва: у 2 т. нариси / Брехуненко В. А. [та ін.]; відп. ред. В. А. Смолій. - Київ, 2006. - Т. 1. - С. 471-530.

6. Галанцев В. Січковий спецназ / В. Галанцев // Військо України. 2004. - № 7/8. -С. 40-42.
7. Горак В. Турецький протектор: історія відносин Війська запорізького та Оттоманської Порти в 1647-1657 рр. / В. Горак // День. 2010. 19-20 берез С. 8.
8. Горпинченко А. С. Традиції та звички в козацькому війську [Електронний ресурс] / А. С. Горпинченко // УГЖ- 2013. - № 1(2). - С. 146-151. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/njmoz_2013_1\(2\)_20.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/njmoz_2013_1(2)_20.pdf)

ОСОБЛИВОСТІ КОЗАЦЬКОГО ОЗБРОЄННЯ. НЕПОРУШНИЙ ЗВ'ЯЗОК ІСТОРІЇ І МЕТАЛУРГІЇ

Озброєння українського козацтва було різноманітним, що відображало їхню бойову тактику та історичний період. Зброя козаків складалася з холодної, вогнепальної та артилерії. Козаки використовували як власноруч виготовлену зброю, так і трофейну, здобуту в боях з ворогами — поляками, татарами, турками, московитами. Володіння різними видами зброї та постійне вдосконалення військових навичок забезпечувало їм перевагу в бою.

Предметом дослідження моєї роботи про козацьку зброю є вивчення та аналіз комплексу озброєння українського козацтва, його еволюції та ролі в бойовій справі XV–XVIII століть

Об'єктом дослідження моєї роботи є козацька зброя як комплексний історичний феномен.

При написанні роботи використовувала метод історико-генетичного аналізу: вивчення походження та розвитку козацької зброї з плином часу, виявлення чинників, що впливали на ці процеси. Наприклад, дослідження, як козаки адаптували іноземну зброю або створювали власну на основі трофеїв.

1. Шабля - козаки надавали перевагу шаблі, вважаючи її "чесною зброєю". Вона була не надто довгою і вигнутою, але дуже гострою. Козаки досконало володіли шабельною технікою, вміли битися двома шаблями одночасно. Шабля вважалася символом козацької гідності та лицарства.[1.с.55]

2.Спис був поширеною холодною зброєю, особливо для кінних козаків. У деяких історичних джерелах згадується, що спис був навіть символом Запорізької Січі та зображувався на печатках.

3.Бойові молоти та чекани - різновиди бойових молотів, такі як келеп і чекан, використовувалися в рукопашному бою. Також на озброєнні були перначі — ударна зброя на короткому ратиці.

4. Козаки використовували ятагани (турецькі шаблі) та різні види ножів, зокрема поясні та захальвні. Деякі зразки зброї, як-от алебарди, аркебузи та бердиші, зустрічалися рідше.

5. Лук - попри поширення вогнепальної зброї, лук зі стрілами залишався важливою зброєю, особливо для бідніших козаків. Лук мав високу скорострільність та надійність, що робило його ефективним у певних ситуаціях.

6. Основною індивідуальною вогнепальною зброєю були рушниці, або "самопали". Козаки використовували різні типи рушниць, зокрема з довгими стволами та крем'яно-ударними замками, часто трофейні. Влучність та потужність вогнепальної зброї часто давала козакам перевагу в боях.

7.Пістолі - кінні козаки часто мали по кілька пістолів. Зазвичай їх носили за поясом або в кобурі, що дозволяло швидко перезаряджати зброю.

8.Легкі гармати (фальконети) – козаки віддавали перевагу легким гарматам, які забезпечували мобільність на полі бою. Фальконети були малокаліберними гарматами, які заряджалися свинцевими ядрами або дробом для ураження живої сили противника.

9 Важка артилерія - артилерія була ключовим елементом оборони козацької держави. Значна частина артилерії була трофейною, захопленою у ворогів. Виробництво власної

артилерії розвивалося на Січі та в інших козацьких центрах, особливо за часів Богдана Хмельницького та Івана Виговського. [2.с.45]

Оскільки я є студенткою – металургом, мене зацікавила тема саме технологічного виготовлення зброї. Я досліджувала огляд металургії та сировинної бази на українських землях XV-XVIII ст

Поклади руди, придатної для давньої металургії, повинні були відповідати певним технологічним вимогам, а саме:

- бути легкодоступними й добуватися в необхідній кількості;
- процеси відновлення заліза з оксиду таких покладів мають починатися при якомога нижчій температурі;
- відсоток заліза в руді повинен бути якомога вищим, а відсоток шкідливих домішок (особливо фосфору, сірки, миш'яку та сурми) – якнайменшим.

Указані норми зумовлені насамперед особливостями сиродутного способу виготовлення заліза. Науковці доходять висновку, що сировиною для виготовлення крицевого заліза в Давній Русі були передусім лугові та озерні руди, а також болотна руда як найпоширеніша. Досліджуючи металургію Київської Русі, Б.О. Рибаків склав карту місцезнаходження болотних, озерних та лугових залізних руд у Східній Європі. Виявилось, що болотна та супутні руди поширені по всій території лісостепу.

Південний кордон покладів збігається з початком степової смуги. Проте зазначені різновиди руд іноді зустрічаються навіть у степу (у байраках). Отже, давні ремісники були цілком забезпечені сировиною. Б.О. Рибаків із цього приводу зауважує, що віднайти руду ремісникові було не важче, аніж гончареві – глину. Болотна руда являє собою бурій залізняк органічного походження – залістисті відкладення на коренях болотних рослин. При її використанні в металургії температура, при якій починається відновлення заліза, відносно невисока – від 400 до 900 С (хоча в процесі виробництва для відділення шлаків необхідна значно вища температура). Цінність цього різновиду руд визначається ще й тим, що він містить значний відсоток заліза. Так, згідно з аналізами руд Чернігівського Полісся, кількість заліза в деяких зразках сягає майже 48%. Згідно з геологічними класифікаціями, такий показник вважається середнім (50–25% Fe), достатнім для промислового використання руди (після збагачення до 60%) навіть у сучасному металургійному виробництві. [3.с.221]. Необхідність у високому вмісті заліза в руді пов'язана з особливостями сиродутного технологічного процесу. Для підвищення відсотка заліза давні металурги використовували збагачення – підготовчу обробку шойно видобутої руди (видалення порожньої породи), яку проводили шляхом вивітрювання, випалювання, подрібнення та провітрювання сировини.

Отже, з погляду технологічних вимог, бурій залізняк органічного походження є цілком придатною сировиною для отримання заліза сиродутним способом. Про пріоритетне використання цієї сировини в українській металургії свідчать опубліковані документи XVII ст. та сучасна історіографія, що досліджувала зазначену проблематику.

Сиродутний спосіб виробництва впродовж більш ніж трьох з половиною тисяч років (до XVIII ст.) залишався єдиним способом отримання чорного металу. Його досить повно й детально досліджено в науковій історико-технічній літературі.

На теренах України середньовічні залізні промисли в XVII ст. існували у вигляді рудень з млиновим колом. Повільне зростання їх кількості в Україні почалося із середини XVI ст. Наприкінці XVII ст. стрімкий розвиток рудницького виробництва заліза сягнув свого апогею, а до кінця XVIII ст. з різних причин процес повністю занепав. Територіально більшість рудень зосереджувалася в Поліссі (біля Овруча, Радомишля, Рокитного, Чернобиля) і на Чернігівщині. На Правобережжі «рудним» районом також була Волинь. Рудні концентрувалися тут навколо Луцька й Житомира. Процес виготовлення середньовічної клинкової зброї, її виробник та необхідний інструментарій.

Важливим етапом виробництва клинків є приготування з криці необхідного сорту сталі, яка характеризується певними фізико-хімічними властивостями. Їй притаманні ковкість і

тягучість як при звичайних, так і при високих температурах, а також здатність загартовуватися після нагрівання до червоного жару й подальшого швидкого охолодження. За умов ремісничого виробництва найпоширенішою у світі була технологія виготовлення виробів зі зварної сталі. Здавна відомо кілька способів приготування цього напівфабрикату, які практично без змін дійшли до XVIII ст. Найкращим сортом сталі для виготовлення клинків найвищого ґатунку вважався литий булат. В описах майна української старшини XVIII ст. часто зустрічаються «булатні» шаблі, проте залишається невідомим, ідеться про справжній литий булат чи про дамасковані клинки.

Загальні [3, с.87] схеми виготовлення середньовічних клинків, відтворені на основі праць сучасних учених. Такі схеми, очевидно, були спільними для шабель і мечів. Проте виготовлення шабельного клинка все ж складніше з огляду на його високотехнологічну форму. Для реалізації технологічного процесу виготовлення клинка зі сталі залучався спеціальний інструментарій, робота з яким вимагала володіння специфічними ковальськими прийомами й методами обробки металу. Головні труднощі при виготовленні якісного клинка полягали в тому, що майбутній виріб мав суміщати в собі по суті взаємовиключні властивості: значну ударну в'язкість і пружність (щоб не зламатися при ударі) та максимальну твердість і гостроту леза (щоб розрізати будь-який предмет, не втрачаючи гостроти). [3, с.44] Навіть маючи добрий напівфабрикат, що відповідає виробничим вимогам, його дуже легко зіпсувати в разі неправильної обробки. За часів Давньої Русі остаточно склалися передові методи металообробки, які й пізніше застосовували під час виробництва зброї. До них належали різноманітні прийоми вільного кування, зварювання заліза і сталі, цементация заліза і сталі, термічна обробка, різання та обточування металу на точилах і напилком, полірування заліза і сталі, їх лютування, інкрустация благородними металами. Особливим мистецтвом, що вимагало надзвичайно великої вправності й досвіду, була термічна обробка – загартування клинка та його відпуск. Незначні відхилення від температурних або часових режимів призводили до браку і втрати виробу. Досвідчені майстри визначали температуру «на око», залежно від кольору розжареної заготовки або мінливості. Великої майстерності вимагало також виготовлення шабельної оправы. Для цього застосовувалися різноманітні матеріали (дерево, шкіра, кістка, золото, срібло, інші кольорові метали, дорогоцінне та напівдорогоцінне каміння тощо).

Розглянуті нами питання походження сировини, необхідної у процесі виробництва клинків холодної зброї, а також виокремлення з ремісничих фахів виробника холодної зброї і встановлення його зброярського інструментарію та основних робочих прийомів у комплексі засвідчують існування в XVII ст. матеріальної й технологічної бази, ремісничого ресурсу для розвитку національного виробництва холодної зброї, зокрема шабель.

Таким чином, можна стверджувати, що озброєння козаків було поєднанням традиційної холодної зброї з передовою на той час вогнепальною. Цей арсенал у поєднанні з відточеною майстерністю та індивідуальною підготовкою козаків робив їх грізним противником. Використання як власної, так і трофейної зброї, а також постійне вдосконалення тактики забезпечувало українським козакам перевагу на полі бою та робило їх одними з найефективніших воїнів свого часу.

Література:

1. Аланович О.М. Козацька енциклопедія для юнацтва: кн. статей про іст. буття укр. козацтва/ О.М. Аланович; упоряд. текст. підготов О. Яремчук; наук. ред. післям. Ю. Мицик. – Київ: Веселка, 2009. – 719 с. : іл.
2. Історія українського козацтва: нариси: у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В. А. Смолій. - Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 800 с.
3. Тоїчкін Д. В. Козацька шабля XVII–XVIII ст. : історико-зброєзнавче дослідження / Денис Тоїчкін ; НАН України, Ін-т історії. – Київ : Стило, 2007. – 368 с.

ЯДЗІНСЬКИЙ М. С.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ 2 КУРСУ ГРУПИ МЕП 24 2/9
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: АНДРІЙЧУК І.І.
ВСП «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ»
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ

ОЗБРОЄННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Українське козацтво — це унікальне військове явище, що виникло на наших землях у XV–XVI століттях. Козаки стали символом волелюбності, мужності й захисту рідної землі. Їхня слава поширилася далеко за межі України, а військова майстерність викликала повагу навіть у ворогів. Одним із головних чинників успішності козацьких військ було їхнє озброєння — продумане, ефективне та адаптоване до умов степової війни.

На початковому етапі розвитку козацтва переважала холодна зброя. Кожен козак мав шаблю, спис, ніж, а часто й сокиру. Найулюбленішою зброєю була шабля — символ мужності та честі. Козацькі шаблі мали вигнуте лезо, що дозволяло наносити швидкі та точні рубані удари. Кращі шаблі виготовлялися з дамаської сталі, а руків'я прикрашали сріблом чи міддю. Шабля вважалася настільки важливою, що козаки навіть клялися нею перед походом [1].

Спис або піка використовувався переважно кіннотою. Його довжина могла сягати трьох метрів, що давало змогу козакам атакувати ворога на відстані. Для ближнього бою застосовували кинджали, ножі, бойові сокири та бердиші — сокироподібну зброєю з довгим держакком, яка служила як для бою, так і для прориву оборонних укріплень [2].

Уже з XVI століття козаки почали активно використовувати вогнепальну зброю. Спочатку це були прості ручниці та аркебузи з гнотовими замками, пізніше — крем'яні рушниці, які відзначалися точністю та зручністю. Дальність пострілу такої рушниці сягала до 300 метрів, а кожен козак вважав за обов'язок уміти влучно стріляти. З часом рушниці ставали все легшими, з удосконаленими замками та прицілами [3].

Козаки також користувалися пістолями — короткими вогнепальними зразками, що носилися в шкіряних кобурах біля сідла. Їх використовували під час раптових атак або в рукопашному бою. Відомо, що заможні старшини могли мати при собі дві-три пари пістолів, прикрашених різьбленням чи інкрустацією.

Окрему роль у козацькому війську відігравала артилерія. На Запорозькій Січі існували спеціальні артилерійські підрозділи. Там використовували гармати, фальконети, гаубиці — здебільшого невеликі за розміром, але мобільні й зручні у використанні. Під час боїв козаки розташовували гармати по периметру табору, створюючи оборонну лінію.

Артилеристи вважалися особливо досвідченими воїнами, адже вміли працювати з порохом, ядрами та точно розраховувати напрямок пострілу.

Захисне спорядження козаків теж було різноманітним. Заможні воїни носили кольчуги, металеві шоломи, нагрудники, іноді навіть пластинчасті панцирі. Простолюди обмежувалися товстими жупанами або шкіряними куртками, які частково захищали від ударів. Деякі козаки виготовляли саморобні нагрудники зі шкіри, оббитої залізними пластинами [4].

Козацьке озброєння доповнювала тактика бою, у якій зброя використовувалася найефективніше. Найвідомішою була тактика «козацького табору», коли вози ставили у коло, утворюючи пересувну фортецю. Усередині розміщувалася артилерія, стрільці та запаси пороху. Під час наступу ворога козаки відбивали атаки пострілами з рушниць і гармат, а потім здійснювали раптовий контрнаступ. Такі методи дозволяли перемагати навіть чисельно переважаючі війська противника.

Козаки також відзначалися високим рівнем мобільності. Вони використовували легкі човни — чайки, які дозволяли швидко пересуватися річками та морем. Кожна чайка вміщала до 60 козаків і мала на борту невелику гармату. Завдяки цьому козацькі флотилії здійснювали сміливі морські походи проти турецьких фортець і навіть нападали на узбережжя Чорного моря.

Особливою сторінкою історії озброєння стало власне виробництво зброї. На Січі працювали ковалі, зброярі та ливарники, які виготовляли рушниці, шаблі, наконечники списів і навіть гармати. Багато зразків зброї прикрашали орнаментом, хрестами, написами або зображеннями сонця — оберегами воїнів. Це свідчить не лише про практичність козаків, а й про їхню високу художню культуру.

Козацьке військо постійно вдосконалювалося. Козаки переймали досвід у турків, поляків і татар, але завжди пристосовували зброю під свої потреби. Їхня гнучкість і винахідливість дозволяли швидко реагувати на зміни в тактиці ворога. Саме тому навіть великі армії Османської імперії чи Речі Посполитої зазнавали поразок від порівняно невеликих загонів запорожців [5].

Козацька зброя та військово мистецтво стали справжнім феноменом свого часу. Поєднання майстерності, відваги й технічної кмітливості зробило з українських козаків одну з найефективніших армій Європи XVII століття. Їхнє озброєння відображало не лише військові можливості, а й дух свободи, який був основою козацького світогляду.

Отже, озброєння українського козацтва було не лише засобом боротьби, а й частиною культури, символом честі та мужності. Уміле поєднання холодної, вогнепальної зброї та артилерії, разом із продуманою тактикою, забезпечувало козакам перемоги над значно численнішими ворогами. Їхня військова організація та технічна винахідливість стали основою майбутніх збройних традицій українського народу. Вивчення козацького озброєння допомагає усвідомити, що українці завжди боролися не лише силою зброї, а й силою духу.

Література:

1. Озброєння запорізьких козаків. URL: <https://prosvit.in.ua/history/zbroya-zaporizki-cossacks.html>
2. Вогнепальна та холодна зброя козаків. URL: <https://17c.org.ua/ozbroiennya>
3. Козаки – історія лицарства. Козацькі гармати. URL: <https://kozaku.in.ua/zbroya/93-kozack-garmati.html>
4. Тоїчкін Д.В. Оснащення українського козацького війська: холодна зброя // Україна в Центрально-Східній Європі. НАН України. — Вип. 14. — К.: Інститут історії України, 2014. — с. 362 URL: <https://zbroeznav.com/book-review/osnashchennia-ukrainskoho-kozatskoho-viiska-kholodna-zbroia/>
5. Зброя і формації. URL: <https://exlibris.org.ua/wijsko/r211.html>

ВИСОЦЬКА В. М.
ВИКЛАДАЧ
СВЄШНІКОВА Д. М.
ЗДОБУВАЧКА ОСВІТИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
КРИВОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

«КОЗАЦЬКИЙ МІФ» ТА ЙОГО ФОРМУВАННЯ В НАРОДНІЙ ТВОРЧОСТІ.

Сьогодні – складний час для нас усіх. Але попри всі негаразди, наші люди залишаються незламними, продовжують боротися за свою державу, вшановувати пам'ять наших загиблих захисників і цікавитися власною історією. Козацька доба, також відома як доба козаччини, мабуть, є найвідомішою з усіх періодів історії України. Водночас вона містить багато прихованих таємниць та на мою думку, це найцікавіший період нашої історії. Існує багато літератури, джерел та народних традицій цієї доби, що дає нам змогу, як споживачам повсякденної інформації, дізнатися цікавого про наше минуле, а також дізнатися більше про народну творчість, легенди та міфи. Міфи є частиною народної творчості та міфології. Міф, або міт від грец. *μύθος* буквально перекладається як «оповідь», «розповідь», «сказання». Це давні оповіді, що пояснюють походження світу, людини, природних явищ та суспільних цінностей через емоційно-чуттєві образи, наділені символічним змістом. Міфи, як сторінки історії, були способом для людей того часу зрозуміти та пояснити устрій нашого світу, повчаючи молоде покоління та передаючи таким чином накопичений досвід. У кожній країні та народу є свої повір'я та міфи різних періодів історії та доба козаччини не є винятком. [2, с.2].

Народна творчість козацької доби охоплює значний обсяг цієї діяльності. Народна творчість включає приказки, легенди, казки, пісні, міфи, усні жанри (думи та історичні пісні, що оспівують героїчні подвиги козаків, боротьбу за волю, їхній побут і тугу за домівкою), літописи, музичні інструменти (кобза та бандура), портрети, ілюстрації тощо. Дослідники, зокрема Наталя Яковенко, зазначають, що первісно, у XV–XVI століттях, термін «козацтво» фіксував не стільки соціальний статус, скільки спосіб життя та рід занять [6, с. 26]. Якщо на перших стадіях це була переважно міфологічна станова, то у XIX столітті, в «еру націоналізму», козацька міфологія стала важливим чинником у формуванні української національної ідеї та відповідних національних міфів [3, с.3]. Народна творчість формує козацький міф, який є важливим елементом формування сучасної української національної ідентичності. Козаки стали провідною силою, що сприяла формуванню сучасного українського народу. Частиною цієї міфології та народної творчості є «Козацький міф», але яке значення має цей термін?

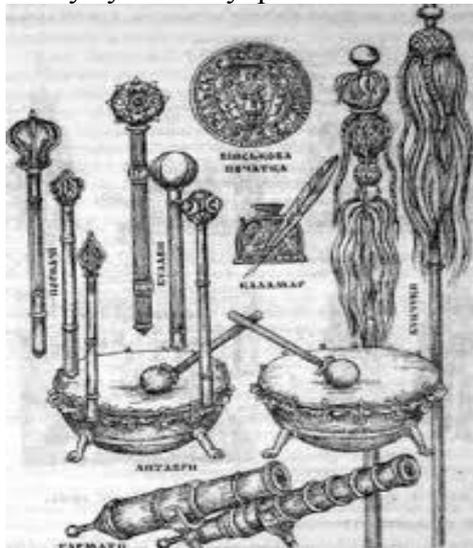
«Козацький міф» – це сукупність уявлень про козацтво, що склалася в народній творчості й народній свідомості. Його формування відбувалося через героїзацію козаків як захисників-борців, які втілюють ідеї свободи та незалежності. Козацький міф є частиною народної творчості, що бере початок загалом з XV ст., ще з часів початку доби козаччини як соціального та військового явища. Зокрема його версія про походження від хозар почала формуватися у XVIII столітті та найповніше він представлений у літописах Гетьманщини та в «Пактів і конституцій» 1710 року. Більшість козаків були втікачами з різних регіонів України, що шукали свободу та можливість самостійно захищати свої землі. Перша письмова згадка про українських козаків датується 1489-1492 роками, коли вони розбили татарський корабель під

Тягінею (Бендери). Польський літописець Марцін Бельський згадав їх у контексті походу польського війська на татар під проводом королевича Яна Ольбрахта. Сам козацький міф, що пов'язує козаків з давніми народами, наприклад, хозарами, був частиною спроби легітимізувати автономну владу та статус козацької еліти. Цей міф був поширений у працях літописців, таких як Г. Грабянка, С. Величко та в «Історії Русів». Найдавнішу зафіксовану в джерелах згадку слова «козак» знаходимо в «Куманському кодексі» 1303 року. Це рукописна збірка середньовічних робіт і текстів, присвячених половецькій (куманській) мові. Слово "cosac" у цьому джерелі означає «варта», «чота». Ще одна згадка про козаків у замітках грецького автора Синаксара з міста Сугдеї в Криму (сучасного Судака), датується 1308 роком [7, с.8].

У XXI столітті козацький міф остаточно перемістився з площини суто історичних і літературних дискусій в сферу сучасної політики та національної безпеки. Це призвело до того, що він став інструментом державної мобілізації, об'єктом наукової деконструкції та живим символом опору в умовах російсько-української війни.

За цей час сформувалося чимало образів і міфів про добу козаччини. Одним із таких образів є самі козаки, які сьогодні є одним із ключових символів української ідентичності: ідеальні борці за волю, незалежність та справедливість, що символізують український народ. Ворога, як образ зображували постійним джерело загрози для козаків та українського народу. Козацька громада (Січ) міфологізується як ідеальна модель суспільства, заснована на рівності, братерстві та вольовому виборі, а боротьба козаків набуває рис релігійної місії – захисту православної віри, що робить їх борцями не лише за землю, а й за душу народу [1, с.5].

У народній творчості також використовують козацькі атрибути, як-от булаву, бунчук, шаблю та козацький одяг, які символізують владу, силу та військову доблесть. Ці символи збереглися у сучасних українських військових емблемах [5, с. 2].

Козацький міф не був застиглим явищем. Він еволюціонував, адаптуючись до нових історичних умов. У XIX столітті його активно використовували діячі національного Відродження (Т. Шевченко, П. Куліш), а в XX та XXI століттях він став важливим ресурсом для легітимізації української державності та консолідації суспільства під час сучасних випробувань [2, с. 65-69]. Таким чином, народна творчість виступає не просто як джерело художніх образів, а як потужний інструмент колективної пам'яті та самовираження народу. Вона не стільки документально фіксує історію, скільки створює її символічний і духовний вимір, який часто має більшу силу та довговічність, ніж сухі історичні хроніки. "Козацький міф", народжений у фольклорі, й досі залишається живою та дієвою складовою української ментальності.

«Козацький міф» досі зберігає своє значення в сучасній українській культурі, що виявляється у фольклорі, літературі, кіно, а також сучасних державних символах та військовій

символіці. Резонанс образу козака в сучасній українській культурі – від вірусних фото бійців ЗСУ до державної символіки – свідчить про надзвичайну живучість національного міфу, значною мірою сконструйованого літературою [1, с. 25]. Козацтво стало не лише історичним явищем, а й потужним міфологічним конструктором, який сформував основу української національної свідомості.

Література:

1. Біловус Леся, Іванова Світлана, «Між міфом та історією: еволюція козацького нарративу від літератури XIX століття до сучасних «воєн пам'яті»», видання ResearchGate, вересень 2025 р.,
https://www.researchgate.net/publication/395876233_MIZ_MIFOM_TA_ISTORIEU_EVOLUCIA_KOZACKOGO_NARATIVU_VID_LITERATURI_XIX_STOLITTA_DO_SUCASNIH_VOEN_PAM'ATI
2. Букет Євген, «Витоки козацтва: перші згадки та теорії походження.», видання «АрміяInform.», 24 жовтня 2021 р., <https://armyinform.com.ua/2021/10/24/vytoky-kozactva-pershi-zgadky-ta-teoriyi-pohodzhennya/#>
3. Голобуцький В. О., Віртуальні книжкові виставки, коротка стаття «Українське козацтво: історії, традиції», ЛьвДУВС, 2004 р.
4. Горяга О. В., «Релігійне світосприйняття українського козацтва та реалізація ним релігійних норм у XII ст.», 2013 р., НУ «ОЮА»
5. Назарова Євгенія, Новини «Радіо свобода», стаття «Козацькі символи у сучасних військових емблемах України», 31 січня 2023 р.
<https://www.radiosvoboda.org/a/kozacki-symvol-y-zsu/32246509.html>
6. Плохій С. М. «Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій», 2013 р., видання Laurus. <https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe>
7. Енциклопедія історії України «Українська козацька міфологія», видання Інститут історії України, Національна академія наук, К., 2016 http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.ukrajinska_kozatska_mifologija

ГОЛОВКО ЄЛИЗАВЕТА
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ
ВИКЛАДАЧ: МОРОЗ ЛЮДМИЛА АНДРІЙВНА
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ВІЛЬНОГІРСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
«УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
НАУКИ І ТЕХНОЛОГІЙ»

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

Сучасна українська культура має глибокі історичні корені та традиції. Вони формувалися протягом багатьох тисячоліть на території нашої землі. Основні джерела для вивчення праісторії культури дає археологія. Серед писемних джерел важливими є свідчення давніх істориків-чужинців та описи мандрівників. Одна з найдавніших житлових будівель була виявлена вченими в селі Молодове над Дністром (Чернівецька обл.) на глибині майже 11 м від поверхні. У плані споруда мала овальну форму, основу її складала кістки великих тварин, каркас робили з тонких кісток і накривали їх шкурами. Значним досягненням у галузі культури позначена неолітична епоха. Вона почалася на території України близько 10 тисяч років тому. У цей час високого рівня досягла кам'яна індустрія, виготовлення знарядь праці різноманітного призначення та філігранної довершеності.

Серед стародавніх землеробських культур світ Трипілля – одне з видатних культурних явищ. Воно виникло на українських землях, було створене населенням, що було, ймовірно, предками слов'ян, з яких походять і українці. Свою назву Трипілля отримало від першого поселення, яке відкрив на Київщині у 1896 р. В. Хвойко. Трипільські племена у IV-II тис. до н.е. заселяли більшу частину території сучасної України. Тут вони досконало розвинули техніку будівництва житла.

З III тис. до н.е. значна територія сучасної України стала ареалом найдавніших поховальних пам'яток типу могил-курганів. Цей тип поховань поширений на всіх континентах окрім Австралії. Могили-кургани споруджувалися скотарськими племенами, які, ймовірно витіснили трипільське населення. В курганних захороненнях виявлені скорчені кістяки, посипані червоною фарбою, що засвідчує існування у цих племен розвиненого культу предків, властивого для кочовиків, та складного поховального обряду. Подібно до трипільського населення, скотарські племена, які залишили по собі кургани, розчинилися в масі інших

племен пізнішого часу.1[С.35-39].

Духовна культура українців склалася під впливом двох головних чинників: основних занять населення (передусім землеробства) і релігійних вірувань. Більшість українців були православними християнами. У свідомості українського селянина віра в єдиного Бога уживалася з різноманітними повір'ями про чортів, упирів, домовиків, русалок та іншу «нечисту силу», євангельські заповіді - з віруваннями у магію, чаклунство, ворожбу тощо. Образи християнських святих ототожнювалися з язичницькими богами. Водяні русалки надзвичайно красиві, з довгим розпущеним волоссям. Вони люблять водити хороводи при місяці. Лісові мавки, вважають, полюбляють, забавляться, гойдаючись на верхівках дерев або влаштовуючи бучливі бійки. Вони дуже схожі на людей, але у них відсутня спина. Русалок вважали нечистою силою, яку треба було боятися і задобрювати, бо вони могли наслати град, бурю, потоптати пшеницю тощо. Тих, хто не в добру годину потрапляв їм до рук, русалки могли втопити, залоскотати до смерті, примусити виконувати свої примхи. Щоб уберегти себе від них, люди весь тиждень не працювали, вживали різні обереги: носили з собою полин, клали на вікна кропиву тощо.

На відміну від русалок, відьми - представниці земного світу, які вступили у спілкування з потойбічними силами. Уроджені з'являлися на світ за закляттям. Сьома дочка в сім'ї також могла народитися відьмою. Навчені ж відьми осягали науку відьомства свідомо, за допомогою чаклунських обрядів і випробувань. У кожному селі, як правило, були жінки, яких підозрювали у зв'язках з нечистою силою, тому існував величезний арсенал засобів для їх виявлення. Так, щоб виявити, хто краде молоко у корів, треба було на Страсному тижні перед Великоднем виготовити спеціальну осикову табуреточку і взяти її з собою до церкви. Якщо

під час служби встати на неї і подивитися навколо, то у відьми над головою буде знаходитися дійниця.

Певним відображенням цих вірувань, перенесенням їх у повсякденне життя було переконання в існуванні так званих «характерників» – козаків-чарівників, котрих не брали ні вогонь, ні вода, ні шабля, ні звичайна куля (крім срібної). Їм приписувалася здатність відмикати замки без ключів, переправлятися через ріки на повстині, брати голими руками розпечені ядра, бачити на кілька верств навколо себе, жити на дні ріки, «перекидатися» на котів, собак тощо, перетворювати людей на кущі, вершників на птахів тощо.

Найважливіші складові духовного життя народу - свята та обряди. Вони відображають не тільки етнічну своєрідність, але й естетику, моральні цінності, ментальність, історію. До числа інститутів, породжених релігійними уявленнями й аграрним укладом побуту, належали календарні свята та обряди. У аграрному календарі українців не було різкого розмежування між сезонами. Обрядовість зимового циклу поступово переходила у весняну, весняна - у літню і т.п. Кожний цикл ніс своє сезонне смислове навантаження (підготовка ґрунту, сівба, посадка - весною; збір і збереження врожаю восени). Календарний цикл насичений безліччю ритуалів і прикмет, які також зв'язують пори року.²[С.17-19]

Відомий дослідник української культури Іларіон Огієнко зазначав, що українській культурі з самого початку були властиві відвертість світу, відсутність ксенофобії і гуманізм. Говорячи про гуманістичну суть української культури, потрібно відзначити і те, що сама система цінностей даної культури в часи її активного розвитку (XVII — XIX ст.) була досить

винятковою. Багатий матеріал для такого висновку дає творча спадщина Григорія Сковороди, Феофана Прокоповича, Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка.

У своїх філософських творах вони досліджували питання про сутність та умови людського щастя, про значення людського існування. Всій творчості народу притаманне волелюбство. Не раз через розбрат втрачаючи волю, незалежність, українці тужили за нею, і цей смуток та жагу боротьби за волю, відтворювали у всіх проявах своєї творчості — у безмежному морі задушевних пісень, дум, легенд; у малярстві, вишивці, гончарстві, ткацтві тощо. Боротьба за відродження, збереження української культури та відновлення територіальної цілісності держави, триває і досі, зокрема з початком російсько-української війни на сході України 2014 року і особливо після російського вторгнення у лютому 2022.(3)

Література:

1. Шабанова, Ю.О., Тарасова, Н.Ю., Дичковська, О.Я. Історія української культури. [Текст]: Навчальний посібник для студентів усіх Ш 12 спеціальностей денної та заочної форм навчання / Ю.О.Шабанова, Н.Ю.Тарасова, О.Я. Дичковська. – Дніпропетровськ: , 2012. – 141 с
2. Висоцький О.Ю. Історія української культури: Навчальний В 53 посібник. — Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. – 130 с.
3. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0

БІДКОВА А.В.
ВИКЛАДАЧ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН
НОЗДРЕВАТИХ В.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ III КУРСУ ГРУПИ ЗДІ
ДНІПРОВЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ ТА ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

УКРАЇНСЬКА ВИШИВАНКА – СИМВОЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.

Українська вишиванка — це не просто елемент одягу, а своєрідний код нації, що передає історію, традиції та духовність народу. Вона поєднує в собі красу, глибокий зміст і тисячолітню історію. Українська вишиванка стала символом єдності українців, незалежно від місця їхнього проживання, і сьогодні вона впізнавана в усьому світі.

Метою цієї роботи є дослідження походження української вишивки, розкриття символічного змісту орнаментів і кольорів, а також вивчення ролі вишиванки в сучасному суспільстві [1]

Історія виникнення української вишивки.

Вишивка на теренах України має давнє коріння. Археологічні знахідки свідчать, що вже в епоху Трипільської культури (V–III тис. до н.е.) люди прикрашали свій одяг орнаментами, схожими на сучасні візерунки. Перші зразки вишитих тканин, знайдені на території Київської Русі, датуються X–XI століттями.

Вишивка мала не лише естетичне, а й обрядове значення. У давнину вірили, що орнаменти захищають людину від злих сил і приносять добробут. Кожен стібок мав свій сенс, а сам процес вишивання часто супроводжувався молитвами. Дівчата починали вишивати з раннього віку, готуючи собі придане [2].

Символіка візерунків і кольорів.

Орнаменти українських вишиванок різноманітні й символічні. Кожен елемент несе певне значення:

- Ромб — символ родючості, землі, жіночої сили;
- Дерево життя — уособлення безперервності роду, єдності поколінь;
- Сонце та зірки — обереги, що захищають від темних сил;
- Хрест — знак захисту й віри.

Не менш важливим є кольоровий код.

- Червоний — життя, любов, енергія;
- Чорний — земля, родючість, мудрість;
- Синій — небо, спокій, вода;
- Зелений — молодість і надія;
- Білий — чистота, духовність.

Комбінації кольорів часто мали регіональне або родинне значення. Наприклад, на Полтавщині переважали ніжні білі та сірі тони, а на Гуцульщині — яскраві контрастні поєднання [3].

Регіональні особливості вишиванок.

Україна має багате розмаїття регіональних стилів вишивки.

- Полтавська вишивка відома білим по білому шиттям із витонченими геометричними орнаментами.
- Подільська — вирізняється кольоровими хрестиками, де переважають червоний і чорний кольори.

— Гуцульська — надзвичайно барвиста, з поєднанням геометричних і рослинних мотивів.
— Волинська — стримані кольори, часто з використанням зеленого та жовтого.
— Київська та Чернігівська — багаті на червоно-чорні поєднання, що стали класикою українського стилю.

Кожен регіон мав власні орнаменти, що слугували своєрідним «паспортом» місцевості [4]. Вишиванки України по-своєму унікальні і незвичайні, мають ряд відмітних переваг. Українські вишиванки користуються все більшою популярністю не тільки в нашій країні, а і в країнах Європи.

Українська вишиванка в сучасному житті.

Сьогодні вишиванка — це не просто національний одяг, а жива частина нашої ідентичності, що знову переживає своє відродження. Її носять актори, спортсмени, школярі, дипломати, дизайнери, навіть політики. Вона єднає покоління — від дітей до людей похилого віку.

Дизайнери створюють колекції, де поєднують традиційні орнаменти з сучасними силуетами, перетворюючи вишиванку на модний, універсальний елемент. З кожним роком зростає кількість українців і людей у світі, які одягають вишиванку.

Всесвітній день вишиванки — відзначається у третій четвер травня з метою збереження українських народних традицій та популяризації носіння вишитого одягу. Це свято, що символізує любов до своєї землі й національну єдність.

Під час важливих історичних подій — Майдану, війни за незалежність, волонтерського руху — вишиванка знову стала символом гідності й незламності. Її носять на передовій, у школах, у домітках — як нагадування: ми — нація, яка не втратила своєї душі [5].

Вишиванка у світовій культурі.

Українська вишиванка вже давно перестала бути лише національним символом, вона стала частиною світової культурної спадщини. Її витончені візерунки, поєднання кольорів і глибока символіка зачаровують людей у різних країнах світу.

На подіумах Парижа, Мілана та Нью-Йорка українські мотиви з'являються в колекціях відомих дизайнерів, таких як Віта Кін, Валентино, Діор та інші. Їх надихає гармонія традиційного орнаменту та сучасних форм.

Вишиванку часто можна побачити на міжнародних культурних подіях, фестивалях і навіть у фільмах. Для українців за кордоном вона є символом єдності, способом зберегти зв'язок із рідною землею. Коли українці у Вашингтоні, Торонто чи Варшаві одягають вишиванку, світ бачить — нація, яка пам'ятає свої корені, не зникне ніколи. Цей вишитий одяг промовляє без слів: у кожному орнаменті — пісня, молитва, серце нашої землі [6].

Вишиванка як символ незламності українського духу.

Коли Україна опинилася перед випробуваннями війни, саме вишиванка стала одним із найпотужніших символів єдності й стійкості. Вона поєднала людей різного віку, професій і регіонів, нагадуючи, що наша сила — у коренях.

Вишиванку сьогодні носять не лише як красивий одяг, а як броню серця. На фронті її ховають під бронежилетами, як оберіг; у тилу — як символ надії. На вишитих сорочках з'являються нові орнаменти — тризуб, калина, жовто-блакитні хрести, що поєднують стародавні традиції з новою історією нашої боротьби.

Діти малюють вишиванки на уроках, волонтери вишивають обереги для воїнів, українці за кордоном одягають їх на акції підтримки. Це свідчення того, що культура — не лише про минуле, вона — про теперішнє і про силу духу.

Українська вишиванка сьогодні — це не просто одяг. Це оберіг народу, що пройшов крізь століття і залишився собою. У кожній нитці — любов до життя, віра у перемогу, і нескорене серце України [7].

Українська вишиванка — це жива пам'ять нашого народу, в якій закодовано його душу, історію й культуру. Вона поєднує минуле, сучасне й майбутнє, нагадуючи кожному українцю, ким він є.

Зберігаючи традицію вишивання, ми передаємо наступним поколінням не просто техніку рукоділля, а частину національної ідентичності. У світі, де все швидко змінюється, вишиванка залишається вічним символом краси, любові й духовної сили українського народу.

Література:

1. Українська вишиванка: символіка та традиції // Українська культурна спадщина. – К., 2021.
2. Кулинич-Стахурська Л. Українська народна вишивка. – Львів: Світ, 2019.
3. Олійник Т. Магія орнаменту: символіка української вишивки. – Київ: Веселка, 2020.
4. Матеріали офіційного сайту Дня вишиванки: www.vyshyvanka-day.org.ua
5. Культурна платформа “Дивослово”, стаття “Вишиванка в сучасній моді”, 2022.
6. Vogue Україна. *Українська вишиванка на подіумах світу*. – 2023.
7. Український інститут національної пам’яті: *Вишиванка під час війни*, 2023.

ГУЛИЙ В.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ З КУРСУ ГРУПИ ЗДІ
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: РОДОМАНОВА І.С.
ВИКЛАДАЧ ПЕРШОЇ КАТЕГОРІЇ
ДНІПРОВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ТА
ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

ВІД ЩЕДРІВКИ ДО СУЧАСНОГО ФРОНТУ

Історія України — це історія нескореного духу. Вона записана не лише в літописах чи книгах. Вона звучить у голосах нашого народу, у мелодіях, що йдуть крізь віки. Що тримає народ, коли навколо вогонь і темрява? Що не дозволяє впасти, коли здається, що сили вичерпані? Що є тим зв'язком, що поєднує покоління, які розділені війнами, втратами й часом?

Відповідь проста і водночас велична - пісня.

Українська пісня — це не просто музика. Це кров, що тече крізь віки. Це голос землі, який неможливо заглушити гарматами. Це молитва, що звучить у хаті, у полі, на весіллі й в смуті. Вона, як повітря, яким дихає наш народ.

Хіба можна забути ті мелодії, які співали наші бабусі? «Рідна мати моя», «Ой у вишневому садку», «Їхав козак за Дунай». У них — ніжність, туга, сміх і біль. У них історія, яка не написана на папері, а закарбована в серцях.

Та серед усіх пісень є одна, яка стала символом – «Щедрик». «Щедрик, щедрик, щедрівочка...» — це голос нашого народу, пісня, що пережила війни і не зламалася.

Вона народилася з простої народної щедрівки, яку співали в новорічні свята, стала національним надбанням. Вона — більше, ніж щедрівка. Це наш оберіг, код нації, який пройшов крізь час і простір.

Уперше прозвучавши в 1916 році, «Щедрик» завдяки генію Миколі Леонтовичу зажив власним життям. А вже у 1919-му хор Олександра Кошиця виніс його на сцену Нью-Йорка. Тоді світ почув голос України — сильний, чистий, незламний. А згодом англійська версія — «Carol of the Bells» — розлетілася по планеті, щоб нагадати: це пісня ластівки з України. Пісня, яка долає кордони, війни й час. Мелодія «Щедрика» не просто стала саундтреком у відомих фільмах, а й символом нашої культури на світовій арені. Пісню Carol of the Bells можна почути в таких фільмах, як "Гаррі Поттер" і "Один вдома", а також у багатьох мультсеріалах. Carol of the Bells співають на Різдво багато американських сімей.

І знову «Щедрик» продовжує шлях вже в сучасній культурі. Фільм «Щедрик» 2022 року - своєрідна кінематографічна подорож, він не просто переосмислює «Щедрика», а робить його символом єдності й надії, влітаючи цю музику в сучасну історію й додаючи їй нового звучання. Цей фільм можна розглядати як культурний місток між минулим і сучасністю. Він не просто переосмислює знамениту мелодію Леонтовича, а влітає її в сучасний кінематографічний контекст, надаючи їй нового звучання. Таким чином «Щедрик» стає символом єдності поколінь і додає глибини культурному діалогу, показуючи, як минуле може органічно поєднуватися з теперішнім.

І ось сьогодні, через століття, коли наш народ знову проходить крізь пекло війни, пісня знову стає зброєю. Вона дає силу. Вона тримає, коли серце розривається від болю втрат. Вона не дає забути, за що ми боремося. Вона звучить у бліндажах. Вона звучить у лікарнях. Вона

звучить у домівках, куди повертаються наші воїни. Вона звучить там, де на них чекають. Пісня не дає впасти духом. Пісня каже: «Тримайся, бо ти не один».

Сучасні українські виконавці стали голосом цієї незламності. Джеррі Хейл у пісні про Щастя малює небо без вибухів — і це не просто мрія, це обіцянка. Кузьма Скрыбін, якого вже немає серед нас, залишив нам свої пісні — вони й досі кличуть до дії, до боротьби зі злом. Гурт «Антитіла» сьогодні не лише співає, а й стоїть на фронті. Їхня «Фортеця Бахмут» — це не просто композиція. Це символ того, що ми вистоїмо, як колись «Щедрик» став символом надії.

Чи можна перемогти народ, який співає навіть у темряві? Чи можна зламати націю, чії пісні звучать гучніше за гармати? Ні. Бо пісня — це наша свобода! А український народ завжди буде вільним! І нехай кожному з нас ластівка приносить мир та весну. Слава Україні!

Література:

1. https://osvita.ua/vnz/reports/ukr_lit/16334/
2. <https://todayinukraine.com.ua/chomu-ukrainski-pisni-zhyvut-u-vikakh-kulturna-spadshchyna/>
3. <https://www.ukr.net/ru/news/details/lifestyle/101748724.html>
4. «Історія української музики», видавництво ІМФЕ, Київ, 2016 р., 440 с.

ВАЛЬТЕРОВА АЛЬБІНА
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ І КУРСУ ГРУПИ 3-057
КОВАЛЕНКО ОЛЕКСАНДР
ВИКЛАДАЧ
КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ДЕРЖАВНОГО НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

УКРАЇНСЬКА ПЕРІОДИКА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ АНТИУКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ЦАРИЗМУ: ЦЕНзуРА, РЕПРЕСІЇ ТА СТРАТЕГІЇ ОПОРУ (1900–1917 РР.)

Доповідь аналізує еволюцію української періодики Наддніпрянщини на початку ХХ століття як відповідь на системну антиукраїнську політику Російської імперії.

Дослідники, аналізуючи українську пресу як предмет історичного пізнання, наголошують на її особливих атрибутах, зокрема: усі періодичні видання є свідками певної епохи або періоду; редакторами, публіцистами, видавцями та дописувачами часописів були люди із суб'єктивним баченням і сприйняттям реалій свого часу, тому кожне окремо взяте видання є обмеженим в об'єктивності відображення історичної дійсності; опублікована інформація може мати відкритий або прихований характер; специфікою української журналістики була роз'єднаність українського народу, тому газети та журнали функціонували в неоднакових суспільно-політичних умовах; українська преса як виразник поневоленого народу ніколи не мала фінансової державної підтримки, а існувала на кошти окремих меценатів, товариств, політичних партій.

На початку ХХ ст. видання преси українською мовою було заборонене Валуєвським циркуляром та Емським указом. Окрім цього Валуєвський циркуляр (1862 р.) наніс нищівного удару справі українського книговидавництва, яке починало розвиватися, а Емський указ імператора Олександра II від 30 травня 1876 р. забороняв видання будь-яких книжок українською мовою, крім історичних документів, етнографічних матеріалів і дозволеної цензурою художньої літератури. [5]

Концепція "українського питання" в імперській політиці "Українське питання" трактувалося як загроза єдності імперії. Мета політики — асиміляція через заборону мови та інституцій. [4]

Ситуація поліпшилась після революції 1905 р. Маніфест 17 жовтня 1905 р. докорінно змінив ситуацію: легально почали видаватися газети партій, з'явилися видання рад і профспілкових організацій. Водночас епоха першої російської революції принесла в газетну справу докорінні зміни. Швидкий темп політичного життя, міжпартійна полеміка, скликання Державної думи — все це стало поштовхом до кількісного зростання періодики. Почали видаватися подібні газети й на території України. Завдяки розвиненій поліграфічній базі найбільша кількість преси друкувалася в Києві. [2]

Події революції 1905—1907 посилили боротьбу українців за свободу і рівноправність своєї мови та преси. Як зазначає Д.Дорошенко, першою статтею українською мовою в підросійській Україні стала стаття С. Єфремова «Чи буде суд, чи буде кара», що була надрукована в рос. газеті «Киевские отклики» в жовтні 1905. Не чекаючи офіц. дозволу, 12 листопада 1905 в м. Лубни українською мовою вийшло перше число газети «Хлібороб» (видавець — В.Шемет). З'являються газети й у ін. містах України. Зокрема, в Полтаві почала виходити газета «Рідний край», у Києві — «Громадська думка» (у Києві мала з'явитися також газ. «Громадське слово»,

але вона так і не побачила світ, оскільки напередодні її виходу було заарештовано її редактора С.Єфремова). [1]

Фінансове питання було й залишалося на поч. ХХ ст. найбільочішим питанням для українського видавця. Є.Чикаленко, видавець "Громадської думки" й "Ради", перебував у постійному пошуку спонсора для своєї газети, чий річний дефіцит складав щонайменше 20 тис. рублів на рік. Так само дефіцитними були й усі інші українські видання. Не дивно тому, що одночасно виходило у світ лише декілька українських часописів. Заяви, які подавалися про видання періодики українською мовою, здебільшого задовольнялися адміністрацією, й уже на початку 1906 р. у численних містах України з'явилося багато українських видань, які через різні обставини трималися недовго, і вже на кінець 1907 р. у Наддніпрянській Україні виходили лише "Літературно-Науковий Вістник", єдина щоденна газета "Рада", тижневики "Слово", "Рідний Край", "Світова Зірниця" і... все! Аналізуючи таке сумне явище разом із Ю.Сірим (Тищенком), кожен мусив би прийти до того висновку, що український видавець не міг одразу припасти до смаку українському читачеві, якому потрібно було показати, що, крім московської преси, виходить ще й ближча його духові, розумінню та інтересам українська. [8]

Нелегким був шлях української національної преси до свого читача. Постійні прискіпування, перестороги, надумані заборони, політичні та адміністративні штрафи переслідували видавців та редакторів на кожному кроці. Скажімо, у відповідь на запрошення до участі в щоденнику "Громадська думка" А. Кримський писав із Москви: "А я не верю (підкреслено А. Кримським. – О. С.), чтобы была разрешена печать нам... У нас, в Москве, мало кто верит в искренность Витте. Издания, такие как "Русские ведомости", по обязанности и по политическому такту пишут о доверии к правительству, но я же хорошо знаю, что те, кто так пишет, имеют большую неуверенность в душе своей; относительно меня же, "академической" публики, то она склонна считать весь Манифест 17 октября провокацией".

Справді, не були дозволені київським градоначальником газета "Громадське слово" і журнал "Нове життя" (згодом – "Громадська думка" і "Нова громада") з огляду на "політичну програму" видань, в якій ніби вимагалось повалення існуючого державного устрою, створення автономних областей на околицях імперії, перебудови її на засадах федеративності тощо. Телеграфно звернувся до голови Ради міністрів Росії С. Вітте і полтавський поміщик В. Шемет, висловлюючи прохання видавати газету "Лубенщина" на Полтавщині. Не дочекавшись відповіді, він розпочав випуск тижневика для селян "Хлібороб", що вийшов "явочним порядком" (без офіційного дозволу) за сприяння Лубенської української громади. Поява цієї першої суто української (за змістом і мовою) газети в Східній Україні стала патріотичним подвигом родини Шеметів. Часопису не бракувало передплатників і читачів – 5 тисяч примірників розповсюджувалися швидко. Але місцева адміністрація прагнула газету закрити і вилучити її номери. Не відставала у злісній критиці реакційна преса. Зокрема, чорносотенний "Киевлянин" кілька разів апелював до окружного суду в Лубнах, полтавського губернатора та інших сил, що мали покласти край подібній нелегальній сваволі й "потурбуватися про те, щоб знову ввести в дію закони Російської імперії" (1905. – 7 груд.). Таким чином, четвертий номер "Хлібороба" був конфіскований. П'ятий номер "за непорозумінням з адміністрацією" вийшов із запізненням. Згодом втрутився суд, призупинивши видання лубенського тижневика. [6] Після заборони "Хлібороба" В. Шемет намагався продовжити видання часопису під назвою "Хліборобська справа", однак, незважаючи на "конституційні свободи", усі його клопотання не мали результатів.

Боротьбу проти українства Москва почала із заборони української преси, бо «в житті кожного недержавного народу преса є дуже важною духовною зброєю в боротьбі за національне й соціальне визволення». Агенти поліції доповідали, що саме «путем печати насаждаются идеи украинского сепаратизма..., возбуждается вражда малорусского населения к великому русскому народу и ратуется за образование независимой Украины». Тому Росія усіяко підтримувала журналістику, яка пропагувала антинародну політику царизму. На це

виділялися тисячі карбованців, і сума постійно збільшувалася, штучно піднімався авторитет цих видань. [3]

Самодержавство оголосило боротьбу з усіма прогресивними органами, що з'явилися на хвилі демократичних здобутків революції. Так, у жовтні 1905 – грудні 1906 р. у Росії конфісковано понад 430 періодичних видань, майже 370 газет і журналів закрито, 97 друкарень опечатано, 607 редакторів і видавців оштрафовані або арештовані. Вже наступного року цей перелік поповнився новими даними: уряд призупинив випуск 413 періодичних видань, засудив 175 редакторів, оштрафував 556 видавців і редакторів на загальну суму 333950 карбованців. Таким чином, стали очевидними даремні сподівання на конституційні обіцянки, примарні свободи та розрахунок на здоровий глузд місцевої влади. Самодержавство гнівно нищило паростки демократичної і будь-якої опозиційної преси, своїми вчинками виявляючи "істинне обличчя" свободи преси, проголошеної 17 жовтня 1905 р. "Карнавал свободи слова почав згасати", як образно висловився про цей період петербурзький дослідник преси Г. Жирков. [6]

Після революційного піднесення 1905 - 1907 рр. в Російській імперії знову лютує реакція. Царат не хотів здаватися. На пресу, яку було звинувачено чи не у всіх бідах, починаються нові гоніння. Особливо потерпають, зрозуміло, неросійськомовні видання. Зокрема, Головне управління у справах друку видало циркуляр, згідно з яким заборонялося «оглашение или публичное распространение каких либо статей или оных сообщений, возбуждающих враждебное отношение к правительству». «Мазепинство» переслідують набагато завзятіше, ніж революційні організації. Фактично уряд ніби й не забороняв видавати українські часописи, але усіяко утруднював їх передплату. 27 січня 1907 р. було видано секретний циркуляр, згідно з яким рекомендувалося затримувати на пошті і передавати місцевим губернаторам періодичні видання, що надходили до волосних управ, передусім україномовні часописи. [3]

Розвиток преси українською мовою в Російській Україні, почавшись із революції 1905 р., не припинявся аж до світової війни, хоч деякі пізніші роки й були для нього досить тяжкими. Перед світовою війною на Наддніпрянщині виходили одна щоденна газета («Рада» в Києві), п'ять місячників (також усі в Києві: «Літературно-Науковий Вістник», радикальніша «Українська Хата» з 1909 р., педагогічно-шкільне «Світло» з 1910 р., соціал-демократичний «Дзвін» із 1913 р., ілюстрований мистецький місячник «Сяйво» — також із 1913 р.)- Крім того, у Києві ж виходили: два наукових органи — записки Українського Наукового товариства (з 1908 р.) й того ж товариства кварталник «Україна» (з 1914 р.); тижневик «Маяк» (із 1913 р.); згадуваний уже «Рідний Край», перенесений в 1908 р. з Полтави, й додаток до нього — «Молода Україна»; два популярних економічних двотижневики — «Рілля» (з 1911 р.) — замість давнішого «Українського Бджільництва» — й «Наша Кооперація» (з 1913 р.). Київ у цей час був визнаним осередком української преси. Але й поза ним виходило дещо українською мовою. Так, ще з 1906 р. виходила в Могилеві на Поділлі (потім перенесена до Києва) тижнева «Світова Зірниця», в Катеринославі з 1909 р. двічі на місяць виходили «Дніпрові-Хвилі», в Полтаві з 1913 р. — також півмісячник «Життя й Знання», а в Петербурзі виходив неперіодичний орган українського студентства — «Український Студент». Всього українською мовою перед світовою війною виходило 17 часописів. Із них значна частина була досить добре організована — мала своїх сталих співробітників, між якими були й видатні журналісти, й придбала собі певний контингент читачів. Гірше стояла справа з матеріальним забезпеченням видавництва, особливо таких, як щоденник «Рада», що вимагали більших витрат. Десятитисячні дефіцити видань покривалися пожертвами українських меценатів (найбільше Є. Чикаленка, В. Смиренка та ін.). [7]

Література:

1. Баранник М.В., Голобуцький П.В. ІСТОРІЯ ПРЕСИ В УКРАЇНІ [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України.

- Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2005. - 672 с.: іл.
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Istoriija_presy_v_Ukr (дата звернення: 20.10.2025)
2. Історія української преси ХХ століття: хрестоматія: навч. посіб. для студентів гуманіт. спец. вищ. закл. освіти / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т журналістики ; упоряд., передм. та примітки Олександр Гнатович Мукомела ; ред. Надія Тимошик. — Київ: Наша культура і наука, 2001. — 350 с.
3. Крупський І. В. Українська преса Наддніпрянщини 1905-1914 рр. : формування мережі, еволюція висвітлення суспільно-політичної тематики. *Матеріум. Вип. 22. Журналістика* - 2006. - С. 57-61. URL <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/877f124c-e426-45a5-895b-064ddd0cb429/content> (дата звернення: 20.10.2025)
4. Миллер А. И. "Украинский вопрос" в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). – СПб.: Алетейя, 2000. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/5-89329-246-4/5-89329-246-4.pdf> (дата звернення: 20.10.2025)
5. Савченко В. А. Заборонена українська преса в Російській імперії (1863–1917). – К.: Наукова думка, 1999. URL <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1621> (дата звернення: 20.10.2025)
6. О. І. Сидоренко Цензурно-політичні "скорпіони" в боротьбі з українськомовною пресою в Росії (1905–1907)
7. Симон Наріжний. Українська преса. URL: <http://litopys.org.ua/cultur/cult10.htm> (дата звернення: 20.10.2025)
8. Ткаченко І. Українська преса й український читач наддніпрянської України (1905–1914). *Слово і Час*. 2010. №12 URL https://il-journal.com/index.php/journal/issue/view/207/12_2010_pdf (дата звернення: 20.10.2025)

ХЛІВНИЙ РОМАН ОЛЕКСІЙОВИЧ
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ ГРУПИ 3-047
КРИВОРІЗЬКОГО ФАХОВОГО
КОЛЕДЖУ ДЕРЖАВНОГО
НЕКОМЕРЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: ВИКЛАДАЧ
ІСТОРІЇ МАТВІЙЧУК
НАТАЛІЯ АНАТОЛІВНА

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ П. КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО НА ІСТОРІЮ УКРАЇНИ

В історії існують такі особистості, які змушують повертатися не одне покоління дослідників до вивчення життєдіяльності та творчості історичного діяча.

Основна мета даної роботи: дослідити життєвий та творчий шлях та діяльність Петра Конашевича-Сагайдачного та визначити його роль у становленні української державності.

Петро Конашевич – Сагайдачний – видатний гетьман Запорозького війська XVII ст., який поєднував військову відвагу, дипломатичну майстерність та просвітницьку діяльність. Його життя стало прикладом того, як одна людина може впливати на формування державності, розвиток культури та освіти, а також на збереження національної ідентичності.

Вивчення постаті Сагайдачного важливе для сучасної молоді, адже дозволяє усвідомити роль лідера, який об'єднує військову силу та духовні цінності, а також демонструє значення освіти та культури для розвитку держави.

Актуальність теми: висвітлення діяльності Сагайдачного показує, як одна людина може змінювати долю нації, його внесок у військові кампанії, дипломатію, розвиток освіти та православної церкви допомагає зрозуміти механізм формування української державності та цінності національної самобутності. Також важливо зберегти пам'ять про видатних діячів для майбутніх діячів.

Козацьке військо отримало визнання навіть за кордоном, а сам Сагайдачний здобув репутацію мудрого та дисциплінованого воєначальника.

Хронологічні рамки та географія дослідження: охоплює з кінця XVI- початку XVII століття (близько 1582-1622 рр.) – час активного формування українського козацтва та зміцнення його ролі в державному житті. Географічно основна увага зосереджується на Львівщині, де за припущеннями істориків народився та здобув освіту Петро Сагайдачний, а також у Києві – в центрі його просвітницької та церковної діяльності. Окремо розглядається Запорізька Січ: території козацьких походів проти Османської імперії які стали важливими етапами у формуванні його політичного та військового авторитету.

На перші два десятиліття XVII століття припали особливо вдалі **морські походи козаків** на турецькі фортеці. Тому про ті часи говорять як про добу героїчних морських походів козацтва. До морських походів у турецькі і татарські володіння козаків спонукали боротьба за панування на Чорному морі, прагнення звільнити невільників і жага воєнної здобичі. Крім того, козацькі походи мали на меті послаблювати військову міць Османської імперії не знищуючи її. Так, улітку 1606 р. запорожці завдали удару одночасно по трьох фортецях – Аккерману, Кілії, Варні. Спрвжне потрясіння султанського двору спричинила морська експедиція козаків 1614 р. Флотилія чайок перетнула Чорне море. Висадившись під Трапезундом козаки переможним походом пройшли уздовж турецького узбережжя, здобули Синоп, знищили фортеці, арсенал, спалили місто й кораблі турків. Навесні наступного року на

80 чайках запорожці рушили вже на турецьку столицю, де завжди, крім флоту, стояла султанська гвардія – 30 тис. вояків. Козаки спалили портові споруди і повернули назад.

Найпотужнішого удару на південному узбережжі Криму козацька флотилія завдала у 1616 р. Кафі, звідки вдалося звільнити чимало християн – невільників. Кафа була головною турецькою базою у Криму і найбільшим невільницьким ринком у Північному Причорномор'ї. Морський похід 1616 р. та взяття Кафи стали першою успішною акцією під керівництвом уславленого козацького гетьмана П. Сагайдачного.

Переможні походи козаків викликали захоплення і подив Європі, адже тогочасна турецька військова міць вважалася нездоланою.

Культурно-освітня діяльність Петра Конашевича – Сагайдачного полягала у активній підтримці православної церкви в умовах її фактичної заборони унаслідок Берестецької унії. Коли було засноване Київське (Богоявленське) братство, він з усім військом Запорізьким вступив до нього. Гетьман був одним із ініціаторів відновлення вищої ієрархії православної церкви. Відновлення вищої ієрархії православної церкви в Україні польський уряд не визнав, проте до каральних дій не вдався, адже Річ Посполита перебувала в стані війни з Туреччиною. Унаслідок такої політики гетьмана козацтво перетворилося на виразників українських національно - релігійних інтересів.

За заповітом П. Сагайдачного було виділено чималі особисті кошти на поновлення Богоявленського монастиря й братської школи у Києві. Не забув гетьман і про свою батьківщину, переказавши півтори тисячі золотих червінців на школу Львівського православного братства. Визначивши вклади ще й іншим монастирям, церквам і школам він призначив опікунами дружині і дітям митрополита Іоанна і свого наступника в гетьманстві Олєфіра Голуба.

Отже, діяльність П. Сагайдачного залишила помітний вклад в історію:

- по-перше, підняв авторитет українського козацтва;
- по-друге, перетворив козацькі формування на боєздатне сучасне військо;
- по-третє, козацтво активно долучалося до політичного, релігійного, культурного життя держави;
- по-четверте, козацтво виступило в ролі рятівника усієї Європи від наступу Османської імперії.

Література:

1. Земерова Т. Історія України. Таблиці та схеми/ Т. Земерова.- Тернопіль: Підручники і посібники, 2023.- с. 432.
2. Мудрий М.М. Історія: Україна і світ: (інтерг. курс, рівень стандарту): підруч. для 8 - го кл. закл. заг. серед. освіти/ М.М. Мудрий, О. Г. Аркуша. – Київ: Генеза, 2019.- с. 288.

МАСЛЯНИЙ В.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ 4 КУРСУ ГРУПИ 4Д1
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: МУРАХОВСЬКА Г.В.
ВИКЛАДАЧ ВИЩОЇ КАТЕГОРІЇ
ДНІПРОВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ТА
ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

УКРАЇНСЬКИЙ ГЕНІЙ СВІТОВОЇ НАУКИ

“... які минають люди неповторні ...”
(Л.Костенко)

Ілля Ілліч Мечников – Нобелівський лауреат, подарований світові українською землею. Вчений зі змішаної молдавсько-сврейської сім'ї народився і значну частину життя мешкав і працював в Україні. Наша країна пам'ятає та шанує генія. На його честь названо Одеський національний університет, Дніпропетровську обласну клінічну лікарню та Харківський інститут мікробіології та імунології, а також вулиці в таких містах, як Київ, Дніпро, Одеса, Львів тощо.

Науковця поважали у всьому світі, цінували його досвід і роботу, не дарма він був відзначений наступними нагородами:

- орден Почесного легіону, найвища нагорода Франції;
- ордени Японії, Італії, Сербії.
- мав звання почесного доктора Кембриджського університету; був членом Лондонського королівського товариства, Паризької медичної академії, Шведського медичного товариства, почесним членом Бельгійської, Паризької, Петербурзької, Віденської та інших академій наук.

Внесок Іллі Мечникова до світової та української науки чималий.

Лауреат Нобелівської премії у галузі фізіології та медицини, Ілля Мечников був одним з основоположників еволюційної ембріології, першовідкривачем фагоцитозу та внутрішньоклітинного травлення, творцем порівняльної патології запалення, фагоцитарної теорії імунітету, теорії фагоцителі й засновником наукової геронтології.

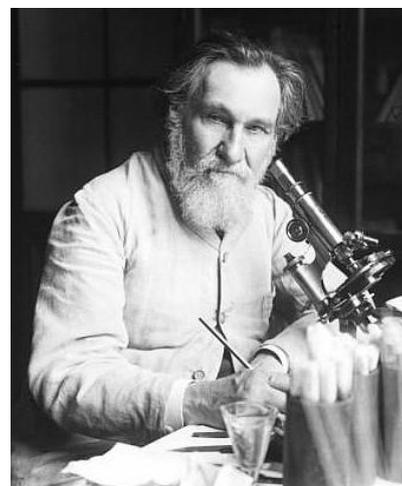
Він винайшов методи запобігання інфекціям, шукав джерела пізнання з питань клітинного імунітету і довів, що в організмі людини є особливі амебоподібні рухливі клітини-нейтрофіли і макрофаги, які поглинають і перетравлюють патогенні мікроорганізми. Саме їм він надавав первинну роль у захисту організму.

У праці «Несприйнятливість в інфекційних хворобах» вчений з'ясував значення фагоцитозу при запаленні; у вищих тварин воно властиве спеціальним клітинам – лейкоцитам.

У 1879 році – відкрив збудників мікозів - комах.

У 1866–1886 рр. – займався питаннями порівняльної та еволюційної ембріології і запропонував оригінальну теорію походження багатоклітинних тварин. Методами ембріології довів єдність походження хребетних та безхребетних тварин.

Іллю Мечникова вважають родоначальником наукової геронтології. Його величезна заслуга полягає в тому, що він вивів проблему вивчення старості з традиційної медико-гігієнічної площини на широкий шлях еволюційних біологічних досліджень.

Вчений буквально врятував людство від сказу. Він був добре знайомий із зіркою французькою мікробіології – Луї Пастером, від якого отримав патент на відкриття в Одесі першої в Російській імперії і другої у світі бактеріологічної станції вакцинації від сказу. Саме вона дозволила вести успішну боротьбу з цією страшною інфекцією.

Ілля Мечников – винахідник засобу, що врятував українські врожаї зернових культур. У 1870-ті роки сільське господарство дуже потерпало від «хлібного жука», який знищував злакові рослини. Вчений вивів спеціальний грибок, який вражає шкідника.

Влітку 1864 року Ілля Ілліч вирушив на острів Гельголанд, де досліджував життя морських тварин і відкрив явище фагоцитозу. У ході дослідів він ввів шип троянди у личинку морської зірки і помітив, що її клітини починають чинити супротив новому організму, намагаючись знищити його. Вчений створив фагоцитарну теорію про імунітет – основу сучасної імунології. Він зазначив, якщо клітини можуть чинити опір чужорідним організмам, то цілком вірогідно, що і людський організм може чинити опір чинникам, які призводять до хвороб і старості. Саме за досягнення у галузі імунології він отримав світове визнання та Нобелівську премію. Цій науці він присвятив 25 років свого життя і написав працю, в якій, зокрема, виклав свої думки про жагу до життя та про роль його оптимістичного сприйняття. Тому цей бестселер ще називають «етюдами оптимізму».

Вирішуючи питання старіння людського організму, І.І. Мечников створив науку про довголіття – ортобіоз. Він говорив, що старіння – це хвороба, яку можна попередити і лікувати. Іноді достатньо стежити за своїм харчуванням, не грати в азартні ігри і зберігати оптимізм. Далеко не всі сучасники поділяли його ідеї. Були навіть теорії, що старих людей варто присипати за допомогою хлороформу, коли у них починають істотно знижуватися розумові та фізичні здібності. Ілля Ілліч відкидав антигуманне ставлення до стареньких. Його концепції взяли за основу сучасні геронтологи.

Досліджуючи секрети довгожителів Болгарії, вчений з'ясував, що тривалість їхнього життя великою мірою залежала від регулярного споживання місцевого йогурта. Цей йогурт відтоді прийнято називати болгарським, а дослідження Іллі Мечникова стало основою вчення про пробіотики та пребіотики, які сприяють покращенню здоров'я кишківника людини [1].

Ілля Ілліч Мечников - український геній, завдяки винаходам якого людство змогло подолати голод і хвороби. Його не стало більше 100 років тому, але він не забутий. Його здобутки продовжують рятувати життя. Так, наприклад, Дніпропетровська обласна клінічна лікарня ім. І.Мечнікова приймає кожного року понад 200 тисяч пацієнтів, а за час повномасштабної війни Росії проти України надала допомогу понад 50 тисячам тяжко поранених військових. В свою чергу Харківський інститут мікробіології та імунології ім. І.Мечнікова розробляє нові методи діагностики, лікування та профілактики інфекційних захворювань, а також досліджує шляхи боротьби з ними. А Одеський національний університет ім. І.Мечнікова продовжує готувати гідних фахівців своєї справи, можливо, майбутніх науковців, вчених, винахідників, і хто знає, може навіть Нобелівських лауреатів.

Література:

1. Дудіна Т. Ілля Мечников: коротка біографія. URL: https://osvita.ua/school/biography/94296/#google_vignette
2. Ямпольська Т. Ілля Мечников: геній, що мріяв подолати старість. URL: <https://nakypilo.ua/novyny/illia-mechnykov-henii-shcho-mriiav-podolaty-starist/>
3. «Видатні постаті України», видавництво «Персонал», Київ, 2007 р., 1480 с.
4. Мечников І.І., «Етюди оптимізму», видавництво «Медкнига», Київ, 2020 р., 232 с.

ВАСИЛЬ СТУС - ПОЕТ, ЩО НЕ ЗЛАМАВСЯ

Чи є межі людського страху? Страх існував завжди: у різні часи й у різних країнах - просто він мав різні обличчя. Чого боялися люди в СРСР? Правильно - проявити себе, бути не такими, як усі, говорити те, що думаєш. І не дай Боже, щоб хтось виступив проти радянської влади та ідеології - за найменший натяк могли бути доноси, репресії, ув'язнення чи навіть вбивство. Часто доноси писали близькі люди - з власного страху, з бажання «вислужитися» перед органами, або щоб зберегти своє життя й не піддавати небезпеці рідних.

Тих, хто не боявся, було дуже мало, особливо за часів сталінських репресій. Під час «червоного терору» була чорна смуга - довгий період, коли відкрито виступати проти режиму було майже неможливо. Після «чорної смуги» мала б настати «біла», але в нашому випадку з'явилася радше сіра: за Хрущова настала «відлига» - певне послаблення режиму, лібералізація. Саме тоді люди почали трохи більше говорити, свобода слова поживилася, цензура стала не такою жорсткою.

У цей період з'явилися шістдесятники й дисиденти. Різниця між ними велика. Хрущов не так жорстко ставився до шістдесятників (принаймні їх не одразу репресували). Шістдесятники - учасники руху гуманізації радянського суспільства 60-х рр. XX століття. Рух об'єднував переважно творчу молодь, яка долучилася до громадсько-політичного життя і культурного відродження в період десталінізації. Вони займалися творчістю: літературні клуби, кіно, театр, вечори - через це простежувався культурний супротив.

Дисиденти - учасники опозиційного руху в СРСР, спрямованого проти комуністичного тоталітарного режиму. Виступали проти радянської влади і захищали права людей, частина з них були членами Гельсінської групи. В 60-х роках українські дисиденти виступали з вимогами порятунку нації і духовної культури та мови («шістдесятники»).

Таким, інакшим, нестримним, був Василь Стус. Саме тому хочу розкрити його постать у цій статті.

Василь Стус народився 6 січня 1938 року в селі Рахнівка на Вінниччині в доволі заможній родині. Він став четвертою дитиною у сім'ї Стусів. Мати виховала в ньому любов до поезії та до всього українського, співала пісні[1]. Через певні обставини родина переїхала до Донецька. Він закінчив школу з медаллю й хотів вступити на журналістику у 1954 році, але через молодий вік (16 років) його не прийняли до інституту. Проте він зміг вступити до Сталінського педагогічного інституту на спеціальність «Українська мова та література».

У студентські роки він перекладав твори з німецької на українську. Деякі викладачі, зі страху чи зручності, просили переклади російською. «Це Стуса страшенно обурювало й боліло. Адже він знав історію Донеччини, знав, що більшість населення - це корінні українці. Але в намаганні злитись із сірою масою, аби ніхто не зачіпав, українці відмовлялися від своєї мови та забували її», - згадує Ольга Пуніна[2]. Саме тоді в ньому з'явилися риси борця за мову й українську інтелігенцію.

Василь працював у школі, намагався зберегти інтерес учнів до української мови й літератури, читав свої вірші, розповідав про історію та культуру.

Після викладання у школі він паралельно працював на шахтах та був літредактором у газеті «Соціалістичний Донбас». У 1963 році він став аспірантом Інституту імені Т. Шевченка (курс «Теорія літератури»), де познайомився з Іваном Світличним, Михайлиною

Коцюбинською, Євгеном Сверстюком, Василем Симоненком - майбутніми колегами по шістдесятницькому руху і дисидентському середовищу.

Василь не любив несправедливості, захищав політичних в'язнів, стояв на боці людей і України. 4 вересня 1965 року в кінотеатрі «Україна» він вигукнув легендарні слова: «Хто проти тиранії - встаньте» - під час прем'єри кінострічки Сергія Параджанова «Тіні забутих предків». Тоді це прозвучало як відповідь на слова Івана Дзюби про арешти української інтелігенції[3]. За це він поплатився: у нього відібрали аспірантуру й він втратив роботу.

Та Стус не зламався. Він продовжував писати. У 1971 році в самвидаві з'явилася збірка «Веселий цвинтар». Радянська влада не відставала - тиск тривав, проводилися обшуки, вилучали рукописи, зокрема у Василя конфіскували збірку «Час творчості».

Він протестував проти нищення української культури. За три дні до першого арешту, 12 січня 1972 року, Василь Стус разом із друзями-письменниками ходив різдвяним вертепом у Львові[3]. Через цю «арештовану коляду» їх і затримали. Під час обшуку він втратив багато праць, написаних за 15 років: вірші, статті, переклади. Але це не було найстрашніше.

Його посадили надовго. Багато часу він провів в ізоляторах і на допитах; над ним чинили моральне й фізичне насильство. Проте він вистояв, його характер і позиція були непохитними. Він писав у тюрмі, перекладав, не давав забути собі, ні своїм думкам, писав листи дружині, давав поради синові Дмитрові. Це було важко і для них, і для нього.

Під час першого арешту Стус написав заяву про відмову від громадянства СРСР, і це був надзвичайно рішучий крок. Він писав у своїх листах: «Умру, але не скорюся!» Йому вже набридали постійні вилучення його творів, для письменника це неймовірно болісно. Але він не здавався.

У 1979 році його звільнили з-під арешту, і він увійшов до Гельсінської спілки, сподіваючись на зміни. Він був правозахисником і людиною сильною духом.

Новий арешт не забарився, у 1980 році Василя знову заарештували. Навіть у в'язниці на Уралі він продовжував писати. Саме там згодом з'явилася збірка «Палімпсести», що вважалася однією з найкращих його робіт.

Було зрозуміло, що радянській владі він став кісткою в горлі і його потрібно нейтралізувати. У ніч із 3 на 4 вересня 1985 року Стус помер за загадкових обставин. Правда про смерть досі не відома, але багато хто переконаний, що причетна влада.

Ми будемо пам'ятати Василя Стуса - нескореного, незламного чоловіка - і цінувати його вклад в українську культуру, зокрема в літературу, а також у розбудову державності. Слово поета - це свідчення епохи й заклик до гідності.

Найвідоміші його твори: «Круговерть» - середина 1960-х рр. (підготовлена до друку, не опублікована), «Зимові дерева» - близько 1970 року, «Веселий цвинтар» - 1971 (самвидав), «Час творчості» - вилучено/конфіковано на початку 1970-х, «Палімпсести» - вірші 1971-1979 рр., збірка упорядкована й видана після смерті автора.

Головні теми його творів воістину вічні - любов до України, мрії про свободу рідної країни й про свободу для кожної людини. За «незламність духу, жертвоне служіння в Україні їх національні ідеї, високі гуманістичні ідеали творчості» 26 листопада 2005 року Стусу посмертно було присвоєно високе звання Героя України.

Будемо пам'ятати про це.
Віримо в Україну!

Література:

1. Стріткод <https://streetcodes.in.ua/streetcodes/vasyl-stus/>
2. Нова українська школа <https://nus.org.ua/2023/01/05/buty-radyanskym-gromadyanynom-tse-zn-achyt-buty-rabom-ya-zh-do-takoyi-rol-i-ne-nadayusya-33-tsikavyh-fakty-pro-vasylya-stusa/>
3. Освіторія <https://osvitoria.media/experience/6-faktiv-pro-stusa-yaki-dovodyat-shho-vin-nadzvyhajno-suchasnyj/>

САРАНЧА Д.,
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ 2 КУРСУ ГРУПИ
ТТ 2024 1/9
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:ВИКЛАДАЧ УЧАЄВА О.В.
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«МАРГАНЕЦЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ГЕТЬМАНИ УКРАЇНИ: МІЖ МІФОМ І РЕАЛЬНІСТЮ

Коли ми промовляємо слово «гетьман», перед очима постають могутні постаті, що вели Україну крізь бурі історії. Проте чи ці образи — лише ідеалізація, чи реальні лідери з усіма їхніми помилками? Сьогодні, у часи нових викликів, звернення до спадщини гетьманів — це не просто одухотворення минулого, а спроба витягнути з історії уроки для сучасності. Я переконаний, що гетьмани — це водночас герої, компромісні фігури й об'єкти міфотворення. І саме суперечність їхнього образу містить ключ до розуміння національної пам'яті.

Інститут гетьманства сформувався у XVI столітті як форма військово-політичного лідерства серед українського козацтва. З часом, починаючи від Богдана Хмельницького, ця посада набула надзвичайно широких повноважень — гетьман був одночасно військовим командувачем, дипломатом, законодавцем та адміністратором [2].

Попри формальну виборність, влада гетьмана ставала дедалі більш авторитарною. І навіть сам Хмельницький у документах почав називатися «гетьманом і государем», що свідчить про спробу легітимізувати необмежену владу.

Це протиріччя — між демократичним мандатом і централізованою владою — стане пізніше основою для як реального спротиву, так і міфологічного уявлення про гетьманів як «сильних отаманів».

Богдан Хмельницький — постать надзвичайно символічна. У 1648–1657 роках він очолив національно-визвольну війну проти Речі Посполитої, здобув низку перемог і фактично заснував козацьку державу — Гетьманщину. Він провів адміністративну реформу, створив систему судочинства, уклав союзи з Османською імперією, Трансильванією, Кримом та іншими державами [1].

Водночас найсуперечливішим кроком стало укладення союзу з Московією у 1654 році на Переяславській раді. Цей союз, що з боку Хмельницького був спрямований на здобуття військової підтримки, з боку царя трактувався як підпорядкування. З часом це призвело до втрати політичної автономії України [2].

Сучасні історики схильні оцінювати Хмельницького як прагматичного політика, який змушений був діяти в умовах постійної зовнішньої загрози. Відповідно, його дії не можна трактувати як зраду або помилку — це була складна дипломатична гра, в якій поставлено на карту виживання нової держави [3].

Золото Полуботка: романтика чи містифікація?

За легендою, гетьман Павло Полуботок, перед арештом і засланням до Петербурга у 1724 році, нібито передав в англійський банк величезну суму золота — з умовою, що вона буде повернута незалежній Україні. Ця історія стала одним із найвідоміших історичних міфів, хоча документальних підтверджень її не існує.

У XIX столітті легенда стала частиною національного нарративу — символом надії, справедливості й спадкової державності.

Інша легенда пов'язана з Іваном Мазепою. Після поразки під Полтавою (1709) і втечі до Молдови, за переказом, він нібито сховав свою булаву «до кращих часів». Проте історичних

доказів немає. Ймовірно, клейноди потрапили до рук московських військ і були вивезені до Росії [4].

Легенда про булаву — це символ неперервності боротьби, навіть у поразці. Вона стала частиною культурної пам'яті про гетьманів як символів нескореності.

Чому ж виникають міфи про гетьманів?

Міфи — це не просто вигадки. Вони мають соціальну та політичну функцію:

Ідеологія: у різні епохи влада використовувала образи гетьманів для зміцнення легітимності. Наприклад, у радянській історіографії Мазепа таврувався як зрадник, тоді як Хмельницький зображувався героєм «возз'єднання з Росією» ([Яковенко, 2005]).

Брак джерел: частина історичних фактів втрачена. Це створює простір для інтерпретацій, домислів, емоційної реконструкції.

Потреба в героях: кожна нація прагне мати свої символи єдності. Гетьмани стали такими символами — сильні, харизматичні, навіть попри свої поразки.

Міфи про гетьманів допомагають формувати національну ідентичність, створювати емоційний зв'язок із минулим. Вони надихають і єднують. Проте надмірна міфологізація призводить до:

- Спрощення історії;
- Ідеалізації особистостей;
- Втрати критичного мислення;
- Використання історії для політичних маніпуляцій.

Це означає, що ми маємо обережно ставитися до легенд, поєднуючи національні почуття з науковим аналізом.

Історична пам'ять балансує між міфом і фактом. Міфи — це емоційна складова, що формує національну ідентичність, а факти — основа для критичного мислення. Гетьмани — це не лише сторінки історії, а й дзеркало сучасності. Вони нагадують про ціну свободи, складність вибору та силу лідерства.

Ми маємо не просто пам'ятати про гетьманів, а переосмислювати їхній досвід — щоби будувати майбутнє на правді, а не на ілюзіях.

Література:

1. Смолій В. А., Степанков В. С. *Богдан Хмельницький: соціально-політичний портрет*. — Київ: Либідь, 1995. — 288 с.
2. Горобець В. М. *Гетьманщина: історія української козацької держави XVII–XVIII ст.* — Київ: Критика, 2020. — 352 с.
3. Яковенко Н. М. *Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття*. — Київ: Генеза, 2005. — 472 с.
4. Сергійчук В. І. *Іван Мазепа: між гетьманською Україною та Московією*. — Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2003. — 312 с.
5. *Історія української культури* / За ред. І. Крип'якевича. — Київ: Либідь, 1991. — 656 с.
6. Wikipedia. *Золото Полуботка*. https://uk.wikipedia.org/wiki/Золото_Полуботка
7. Shram.kiev.ua. *Богдан Хмельницький: історична оцінка особистості*. https://www.shram.kiev.ua/lib/458_49_1_3.shtml
8. Гоголівська громада. *Переяславська рада: контексти*. <https://gogolivska-gromada.gov.ua/news/1724080770>

МАЗКА Д., КОРЕНЯК П.
ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ З КУРСУ ГРУПИ 7-031
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: К. ФІЛОС. Н. САІТГАРЕЄВА О.Г.
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»

КОЗАЦЬКИЙ ДУХ У МИНУЛОМУ Й СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Українське козацтво — це не просто частина минулого, а велична сторінка нашої історії, що стала символом мужності, честі, свободи й любові до Батьківщини. Козаки залишили глибокий слід у формуванні української нації, у її культурі, традиціях і світогляді. З часів Запорозької Січі вони стали прикладом відданості своїй землі, уособленням непохитності та справедливості. Козацький дух — це сила, що об'єднує українців у найскладніші моменти нашої історії [1].

Ще у XVI–XVIII століттях Запорозька Січ була центром волі й рівності. Тут не було панів і підлеглих — усі були рівними перед законом і честю. Кожен козак міг висловити свою думку на раді, а отамана обирали голосуванням. Такий демократичний устрій випереджав свій час і став прообразом майбутніх демократичних традицій українського народу [2]. Січ була не лише військовою твердиною, а й культурним осередком — тут розвивалися освіта, мистецтво, музика та звичаї. Козаки з повагою ставилися до віри, охороняли православні церкви й поширювали християнські цінності, поєднуючи духовність із відвагою [1].

Козацька слава прославилася Україну далеко за її межами. Про героїчні походи запорожців на Чорне море, про битви з турками й татарами знали в усьому світі. Вони були не лише відчайдушними воїнами, а й мудрими дипломатами, здатними захищати честь своєї держави не тільки шаблею, а й словом. Саме завдяки козакам ім'я України з'явилося на картах Європи як країни сильних, волелюбних людей [3].

Та козацький дух не зник із плином часу. Він не залишився лише у старовинних піснях чи легендах — він живе у серцях сучасних українців. Особливо яскраво цей дух проявився після 2014 року, коли Україна знову опинилася перед загрозою втрати незалежності. Тисячі чоловіків і жінок стали на захист своєї держави, як колись запорожці — за віру і волю. Добровольчі батальйони, Збройні сили України, територіальна оборона — усі вони стали продовженням козацьких традицій [4].

Під час боїв за Маріуполь, Бахмут, Харків і Херсон українські воїни показали, що козацький дух — це не просто слова. Це готовність стояти до кінця, навіть у найтяжчих умовах. Бійці батальйону «Азов» обороняли місто до останнього, проявляючи мужність і самопожертву, подібну до оборони Запорозької Січі [5]. Воїни з територіальної оборони, як і колись козаки, створюють громади, що захищають кожне село, кожне містечко. Ці люди — сучасні спадкоємці козацької слави [4].

Козацький дух живе не лише у військових, а й у всіх, хто працює на перемогу. Волонтери, медики, водії, вчителі — кожен з них продовжує традиції взаємопідтримки та братерства. Як колись козаки допомагали побратимам і захищали громаду, так і сьогодні українці об'єднуються, щоб допомагати армії, переселенцям, дітям та літнім людям [4]. Волонтерські організації, такі як «Армія SOS», «Повернись живим», «Крила перемоги», стали новими осередками єдності та доброти. Люди власними силами будують укріплення, доставляють харчі, шиють форму, плетуть маскувальні сітки. Це і є прояв сучасного козацького духу — служіння народу без страху й користі [5].

Особливу роль у цій боротьбі відіграють жінки. Вони, як і колись козацькі березині, стоять поруч із чоловіками, виконуючи найважчі завдання. Медикиня Юлія «Тайра» Паєвська врятувала сотні життів, волонтерка Леся Литвиненко евакуює поранених із прифронтових зон, а саперка Ольга «Кіра» Герасим'юк розмінує поля на сході країни. Їхній приклад доводить, що козацький дух не має статі — це сила серця, любов до людей і Батьківщини [4].

Велике значення має і молодь, яка переймає традиції козацтва. У школах проводяться уроки мужності, фестивалі «Козацькі забави», патріотичні змагання та виховні заходи. Молоді українці вивчають історію Січі, займаються бойовим гопаком, вчать дисципліни, честі, відповідальності [3]. Саме з них виростають майбутні захисники України, на яких триматиметься наша держава [1].

Козацькі традиції глибоко вкорінилися в українській культурі. Пісні, думи, прислів'я, обряди — усе це передає нащадкам дух свободи. Герби та прапори Збройних сил України наслідують козацьку символіку, а тризуб став головним знаком нашої незалежності. У різних регіонах України проводяться фестивалі козацької слави, де відтворюють старовинні звичаї, показують військові майстерності, навчають дітей стрільбі з лука й верховій їзді [6]. Так зберігається зв'язок поколінь і передається спадщина наших предків [3].

Свято Покрови Пресвятої Богородиці, яке традиційно вважалося заступницею козаків, нині є і Днем українського козацтва, і Днем захисників та захисниць України. Це день, коли ми згадуємо героїв минулого і дякуємо тим, хто сьогодні боронить нашу землю. Це свято єдності, мужності й любові до рідного [4].

Козацький дух — це не міф і не спогад, а жива енергія, що проходить крізь століття. Вона живе в кожному українці, хто не боїться труднощів, хто бореться за правду і допомагає ближньому. Козацький дух — це символ честі, хоробрості, братерства і свободи. Він є невидимим щитом України, її душею і силою. Поки цей дух живе в наших серцях — житиме й Україна, бо саме він робить нас незламними, сильними й гордими нащадками славних запорожців.

Література:

1. Бачинська О. А. Історія українського козацтва та його світових аналогів : навч.- метод. посіб. до вибіркового (спеціального) курсу для здобувачів першого освітнього рівня “бакалавр”, спеціальності 032 – “Історія та археологія” : Розділ другий: Історія козацтва у “післякозацьку добу” наприкінці XVIII – XX ст. / О. А. Бачинська. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. – 154 с.
2. Задунайський В.В. Козацька військова націленість і побратимство для зміцнення боєздатності 20-го окремого батальйону спецпризначення «Україна» URL: <http://vnv.asv.gov.ua/article/view/306036/297480> (дата звернення 20.10.2025 р.).
3. Рудакова Н. Козацтва в українській народній неказковій прозі. Science and Education a New Dimension. Philology, VIII(72), Issue: 241, 2020. P. 56-59.
4. Задунайський В. Використання росією «козацького фактора» в протистоянні з Україною (1991–2021 рр.) URL: <https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ab7f4c2e-f6f4-4185-9329-00b4e0336ed0/content> (дата звернення 20.10.2025 р.).
5. Сарана В. В., Левін О. Л. Українське козацтво. Духовність та сила Українського народу URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/13530/1/23.pdf> (дата звернення 21.10.2025 р.).
6. Манько А. М. Ідеально-сміслові навантаження образу козацтва поетичному доробку Івана Низового. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 29 (68) № 4 2018. С. 161-166.

ОСТРЯНИН А.В.
ВИКЛАДАЧ
БУРЕНКОВ К.Т.
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ ТА ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

МОЛОДЬ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СОЦІАЛЬНІ РИЗИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ.

Актуальні проблеми сучасного українського суспільства набувають складної міждисциплінарної структури: економічні шоки, трансформація соціальних ролей, інформаційні виклики та демографічні зміни формують нове поле ризиків і можливостей. Однією з центральних тем сучасного соціального аналізу є становище молоді — їхня ідентичність, ціннісні орієнтації та вразливість до маргіналізації. Під впливом масової цифрової культури, економічної нестабільності та фрагментації ринку праці молоді люди стикаються з розривом між очікуваннями та реальністю: нестабільні кар'єрні перспективи, низький рівень соціальної мобільності та фрагментація соціальних зв'язків підсилюють ризики соціальної ізоляції й делінквентної поведінки. У відповідь необхідні багаторівневі інтервенції — від оновлених освітніх програм, спрямованих на цифрову та фінансову грамотність, до місцевих політик зайнятості й програм ментального здоров'я, які формують механізми раннього втручання.

Залежності XXI століття — інтернет-адикція, ігрова залежність, залежність від соціальних мереж, а також традиційні форми залежностей — набули ознак соціальної проблеми, яка одночасно має медичні, психологічні й економічні виміри. Поширення адикцій підсилюється доступністю цифрових платформ, культурою швидкого винагородження та відсутністю системи ефективної ранньої діагностики в освітніх установах. Важливий аспект — взаємозв'язок адикцій із соціальною нерівністю: уразливі групи (молодь з низьким рівнем доходу, діти з неповних сімей) мають вищу ймовірність хронізації поведінкових залежностей. [1] Для зниження негативних наслідків потрібно поєднувати профілактичну освіту, доступні служби психосоціальної підтримки та політику, що стимулює розвиток здорових форм дозвілля. [2]

Криміногенна ситуація й нові форми злочинності ускладнюються соціально-економічними факторами: безробіттям, нищенням традиційних соціальних інституцій і криміналізацією маргіналізованих груп. Сучасні виклики включають транснаціональні компоненти (кіберзлочинність, шахрайство в інтернеті) та локальні соціальні процеси (рецидивна злочинність серед колишніх ув'язнених, залучення молоді до бандформувань). [1] Профілактика має ґрунтуватись на комплексних підходах: від програм соціальної реінтеграції й освіти до місцевих ініціатив зайнятості й роботи з родинами. Особливо ефективними виявляються інтервенції, які поєднують економічні стимули з психосоціальною підтримкою та правовою освітою.

Інформаційне поле й медіа-середовище відіграють ключову роль у формуванні суспільних настроїв та поведінки: поширення дезінформації, маніпулятивні медіатехнології та алгоритмічна поляризація підживлюють фобії, панічні настрої й недовіру до інституцій. Це створює додаткове навантаження на системи освіти та громадянського виховання: без задовільного рівня медіаграмотності населення суспільство втрачає здатність до колективного вирішення проблем і стає вразливим до зовнішнього інформаційного тиску. Відтак державні й освітні програми мають робити пріоритетом розвиток критичного мислення, факт-чекінгу та локальних платформ перевірки інформації; важливо поєднувати це з регулюванням алгоритмічних практик великих платформ. [2]

Проблеми дитинства та молодих сімей, зокрема сирітство і недостатній рівень сімейного захисту, виявляють структурні прогалини у системі соціальної політики. Діти, позбавлені батьківського піклування, часто залишаються поза межами якісної освіти й медичної допомоги, що обмежує їхню подальшу соціальну інтеграцію. Реформи мають фокусуватися не лише на інституційному забезпеченні (модернізація закладів, посилення стандартів) але й на превентивних заходах: підтримка сімей в кризі, розвиток послуг сімейного типу, інтегровані програми для працевлаштування і професійної орієнтації молоді з інтернатів. Такий підхід знижує ризики маргіналізації та довготривалої соціальної експлуатації.

Питання морально-культурних трансформацій, зокрема ризики «статевої деморалізації» підлітків у контексті відсутності системної сексуальної освіти, вимагають делікатного й науково обґрунтованого підходу. Комплексна сексуальна освіта, адаптована до вікових і культурних контекстів, повинна поєднувати знання про безпеку, стосунки та здоров'я зі стратегій попередження ризикованої поведінки. Освітні інтервенції мають охоплювати не тільки знання, але й розвиток навичок комунікації, самоконтролю та усвідомленого ставлення до цифрового простору, де формується великий масив інформації й норм поведінки.

Екологічні виклики та демографічна трансформація — ще одна значуща пара тем, що формують довгострокову стратегію суспільного розвитку. Екологічне деградоване середовище впливає не лише на здоров'я населення, але й на структуру праці в регіонах, мобільність населення і соціальну стабільність. Старіння населення, виїзд кваліфікованих кадрів і міграційні потоки ставлять під сумнів традиційні моделі соціального захисту. [1] Стратегії адаптації повинні поєднувати екологічну політику з місцевим економічним розвитком, інвестиціями в людський капітал та системами підтримки родин, аби знизити ризики соціальної дезінтеграції. [2]

Важливим елементом вирішення більшості перелічених проблем є розвиток і застосування соціальних технологій — проектних підходів, інтервенцій і методів оцінки ефективності соціальних програм. Соціальні технології дають змогу систематизувати практики, масштабувати успішні рішення і вимірювати їхній вплив; натомість відсутність міжсекторальної координації та недостатнє фінансування часто блокують трансформаційний потенціал інновацій. Ефективна політика вимагає створення платформ для співпраці між академією, державою, громадським сектором і бізнесом, де є можливість тестувати короткі цикли втручання, збирати дані та коригувати програми в реальному часі.

Соціальна нерівність і бідність лишаються ключовими детермінантами *множинних проблем*: доступу до освіти, охорони здоров'я, можливостей працевлаштування і громадської участі. Багатокомпонентні стратегії подолання бідності — поєднання грошової підтримки, довгострокових інвестицій у людський капітал, розвитку місцевої інфраструктури та стимулювання економічної активності — є необхідними для системного зниження рівня депривації. Академічні дослідження мають підтримувати ці політики через незалежну оцінку їх ефективності та рекомендації щодо масштабування найкращих практик. [2]

Підсумок: нинішній соціальний ландшафт України потребує комплексних міждисциплінарних рішень, що поєднують освіту, охорону здоров'я, соціальну політику й інформаційну безпеку.

Практичний маршрут дій має включати:

- 1) оновлення навчальних програм (медіаграмотність, цифрова та сексуальна освіта, навички працевлаштування);
- 2) розвиток мереж превентивної психосоціальної підтримки;
- 3) застосування соціальних технологій для проектної роботи й оцінки втручань;
- 4) державну політику, спрямовану на зменшення нерівності та підтримку вразливих груп;

5) формування локальних платформ для факт-чекінгу та розвитку критичного мислення у громаді. Такий цілісний підхід дозволить не лише пом'якшити негаразди, але й створити умови для стійкого соціального розвитку.

Література:

1) Шиделко А. В. Навчально-методичне видання з дисципліни : соціальні проблеми сучасного суспільства : курс лекцій для студентів гуманітарного факультету / Анна Володимирівна Шиделко. — Львів : В-во УКУ, 2013. — 67 с.

2) Андрущенко Г.І. Стан та особливості існування людської довіри в умовах трансформації українського суспільства. Класичний приватний університет. Збірник наукових праць. 2012. Випуск 55.

3) Нечітайло І. С., Борюшкіна О. В. Підвищення громадянської активності та соціальна капіталізація: обґрунтування взаємообумовленості (на прикладі українського суспільства в умовах повномасштабного вторгнення росії). Класичний приватний університет. Збірник наукових праць. 2023. Випуск 99.

ІОРДАТІЙ Я., КОЛОДИСТА Е.
ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ 2 КУРСУ ГРУПИ СС 9-2-1
НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: К. І. Н. СУЗДАЛЬ М.М.
КЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ ФАХОВИЙ МЕДИЧНИЙ КОЛЕДЖ ДОР»

ГЕНЕТИЧНИЙ СЛІД ЧОРНОБИЛЯ ТА НОВІ ЯДЕРНІ ЗАГРОЗИ: РАДІАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ВИКЛИК СУЧАСНОГО СВІТУ

Чорнобильська катастрофа 1986 року стала однією з найтрагічніших подій в історії людства. Радіонуклідне забруднення призвело не лише до екологічної катастрофи, але й спричинило глибокі генетичні зміни в організмах людей, тварин і рослин, що проживали в уражених регіонах.

В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України, загроза повторення техногенної катастрофи знову стала реальною. Захоплення Запорізької АЕС російськими військами, порушення правил її експлуатації та обстріли території довкола — це не лише питання енергетичної безпеки, а й потенційна загроза глобальній генетичній безпеці людства.

Отож, метою нашої доповіді буде аналіз впливу Чорнобильської катастрофи на генофонд українців та наочна демонстрація потенційних наслідків дій росіян у сфері екології в умовах сьогодення.

Історіографія зазначеної проблематики дуже широка та різноманітна, опанувати весь масив літератури в межах даного дослідження неможливо. Головна увага приділялася саме генетичним наслідкам радіонуклідного забруднення, а відтак основоположною працею для нас стало ґрунтовне дослідження цього питання Моргуном В. В. та Якимчуком Р. А., які дають уявлення про початкові мутаційні процеси, спричинені радіацією в окремих організмах і в природних екосистемах [3, с. 279]. Японський біолог Тімоті Муссо роками досліджував мутації в зоні ЧАЕС і Фукусіми та дійшов невтішних висновків[4]. Досить цінним у висвітленні питання масштабів та порятунку постраждалих є спогади лікаря-онколога Ганни Губаревої [2]. Для кращого розуміння людського фактору та перебігу подій нами було опрацьовано спогади очевидців [1; 7].

В Україні, за офіційною статистикою, станом на 1 січня 2016 року людей, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, налічується майже два мільйони осіб. Щороку кількість чорнобильців зменшується і щороку виявляють у них нові захворювання. Здебільшого – це онкологічні захворювання. І якщо впродовж минулих років у постраждалих від Чорнобильської катастрофи розвивався рак щитоподібної залози, рак молочної залози та лейкоз, то зараз у чорнобильців очікують і розвиток онкологічних захворювань органів травлення. Ліквідатори аварії на ЧАЕС кажуть, що їм хотілося б кращого медичного забезпечення від держави, а медики просять сучасного діагностичного обладнання, належного фінансування наукових програм і досліджень щодо впливу Чорнобиля на людський організм. Медики переконують, що всі медичні наслідки Чорнобиля стосуються тих людей, які вже набрали свою дозу в минулому. І зараз лише починається період віддалених від опромінення ефектів Чорнобиля.

У сучасній генетиці міцно закріпилось положення, що в першому поколінні опромінених батьків розвиваються три типи генетичних наслідків: а) серйозні порушення розвитку; б) зростання нестабільності геному і ризику канцерогенезу; в) фізіологічна неповноцінність. До серйозних порушень розвитку потомства опромінених батьків належать ембріональна загибель, мертвонародження, вроджені вади, стерильність, спадкові захворювання. З початку 1989 р. ветеринарна служба України веде підрахунок випадків народження потомства у тварин із різними відхиленнями від норми на всій території держави.

Радіаційно забруднені області характеризуються вищим темпом зростання частоти вроджених вад розвитку дітей. Так, у Хойникському р-ні в новонароджених у 1988 р. зареєстровано 3 випадки потворств, а в 1989 р. тільки за I півріччя - 13. Серед них - рак нирок. Упродовж 10 років після аварії на ЧАЕС частка вроджених вад розвитку (роздвоєння губи і піднебіння, аномалії будови кінцівок, порушення розвитку центральної нервової системи, зарощення стравоходу, анального отвору та ін.) у Білорусі зросла на 40 %. Є дані щодо істотного зростання кількості випадків вроджених вад розвитку дітей на радіаційно забруднених територіях України й Росії. Навіть у Німеччині (Баварія) виявлено незначний, але статистично помітний пік кількості вроджених вад розвитку. Порівняно з 1985 р. вроджена патологія на 1000 немовлят зросла у 3 - 4 рази, разом з тим збільшилася й дитяча смертність [3, с. 281].

Американські вчені з Національного інституту раку дослідили вплив чорнобильського випромінювання на геном людини. Перше дослідження показало, що діти ліквідаторів не мали підвищеної кількості спадкових мутацій. Натомість друге виявило, що у людей, які в дитинстві зазнали опромінення, рак щитоподібної залози часто виникав через розриви ДНК, спричинені радіацією. Ці результати допомагають зрозуміти, як саме радіація впливає на розвиток раку та чому діти є найбільш уразливими [6].

Під час дослідження великої рогатої худоби у зоні забруднення поблизу села Новошепеличі, де рівень радіації був надзвичайно високим, учені виявили цікаве явище. Потомство тварин почало втрачати ознаки, властиві для високопродуктивної, але чутливої до умов породи - голштинської. Натомість у телят частіше з'являлися гени, притаманні простішим, витривалішим породам, які краще пристосовуються до складного середовища.

Генетичний аналіз показав, що тварини успадковували лише один варіант певного гена - саме той, який відповідає за підвищену стійкість до стресових умов. Це свідчить про те, що під впливом радіації відбувся природний відбір: більш чутливі організми не виживали, а виживали ті, що мали стійкіші гени.

Отже, головний генетичний наслідок радіаційного впливу полягає не стільки у появі нових мутацій, скільки у відборі найбільш витривалих форм усередині виду. Радіація, по суті, змінила генетичну структуру популяції, змусивши природу «обрати» тих, хто краще пристосований до екстремальних умов.

Ступінь симетрії в організмів — наприклад, у формі тіла чи будові парних органів — може показувати, наскільки сильно на них впливає навколишнє середовище. Якщо середовище несприятливе, симетрія порушується.

Німецькі дослідники, вивчаючи комах і мишей у районах Альп, куди після аварії на Чорнобильській АЕС дісталися радіоактивні опади, помітили, що багато з них мають асиметричні форми тіла - наприклад, різну довжину крил або лап. Подібні зміни спостерігали і в риб, які живуть у водоймах Чорнобильської зони та на Семіпалатинському полігоні.

Однак, чутки про сомів-убивць чи лосів без голови часто перебільшені. Наприклад, великі соми в річках Прип'яті — це не мутанти, а результат відсутності риболовлі, що дозволило риbam виростати до 2 метрів. Історії про поросят із людськими обличчями чи русалок, як згадують у ЗМІ, не підтверджені доказами й походять із чуток 1980-х.

Науковець Денис Вишневський зазначає, що мутації в Чорнобилі рідко призводять до видимих змін. Тварини з деформаціями зазвичай не доживають до зрілості, а популяції відновлюються завдяки природному відбору [5].

Дослідження показали: чим вища доза опромінення, тим більша асиметрія. Серед рослин, що ростуть поблизу ЧАЕС, особливо чутливим виявився бузок — у нього листки втрачали правильну форму й симетрію [3, с. 282].

Як зазначає Г. Губарева, найстрашніше полягає в тому, що завдяки цьому опроміненню малими дозами радіації відбулися мутації усього населення України: Київська область, особливо — Чернігівська, Житомирська (там найбільша маса людей, які були переселені).

Постраждали особливо молоді - у них відбулися клітинні мутації, які будуть проявлятися у третьому, четвертому поколінні.

Саме тому ми зараз стикаємося з високою дитячою смертністю, коли лікарі не можуть врятувати дитину. Унаслідок тих мутацій, які були передані нащадкам, і вони будуть передаватися і у майбутньому. Одним із видимих проявів є слабкий імунітет. Діти вмирають від грипу, поліомієліту, від того, що організм ослаблений, тому що опірність організму — низька. Але про це якось не прийнято говорити.

Вчені-радіологи, фахівці, після аварії говорили, що реалізація наслідків цього вибуху настане через 20–30 років. Те, що зараз відбувається — це реалізація сублетальних, або нижче, ніж смертельні, доз радіації. Захворювання проявляються через 10–20 років. Так як дози були малі, вони проявляться трохи пізніше, через 30 -40 років. Ми бачимо це зараз.

Зовнішні ознаки мутації - не найстрашніше. Від того, що у людини три соска або три вуха, нічого страшного не буде, це дрібниці життя. Вони практично не небезпечні для нормальної людини. Справа ж полягає в тому, що мутації відбуваються на клітинному рівні, що може виявлятися, наприклад, в омолодженні хвороб. Наприклад, раніше ознаки остеохондрозу були прерогативою людей похилого віку, сьогодні ж хвороба дуже помолодшала, часто трапляється у людей до 35 років [2].

Наукові дослідження (зокрема роботи Українського інституту генетики людини та звіти ВООЗ) показали підвищення частоти мутацій у ДНК лімфоцитів крові у ліквідаторів і мешканців радіаційно забруднених територій. Виявлено зростання кількості перебудов хромосом, генних мутацій, а також випадків раку щитоподібної залози у дітей, спричиненого ізотопом йоду-131. Вплив радіації на ступінь мутації, рак та смертність залежить від видових ознак істоти. Але за статистикою, між дозою опромінення і результатом є прямий зв'язок. Що менша доза, тим менший ефект, що більша, то - більший. Порогового рівня, за якого не відбувається змін, просто немає.

Цікаво, що організми в живій природі чутливіші до радіації, ніж лабораторні тварини. Якщо порівняти рівень смертності серед опромінених мишей, то дикі гризуни вмирають у вісім, а то й десять разів частіше. Адже лабораторні тварини захищені від багатьох стресів на кшталт холоду й голоду. Найбільше занепокоєння зараз викликає те, що літо в Україні стало спекотнішим і сухішим, а це спричиняє частіші й потужніші лісові пожежі. Минулого літа було три великі пожежі, одна з яких - на дуже забрудненій території.

Подібні явища можуть становити реальну загрозу як для людей, так і для довкілля - через накопичені в опалому листі та рослинній біомасі радіонукліди. У зоні відчуження дослідники спостерігають зміни в популяціях птахів, гризунів, комах та соснових лісів. Часто фіксують альбінізм, деформації кінцівок, аномалії оперення і зниження плодючості. Дослідження Київського інституту радіоекології виявили у сосен порушення росту, зміни кольору хвої та морфологічні дефекти.

Попри це, через десятиліття у зоні відчуження сформувалася нова екосистема, де деякі види адаптувалися до високого фону радіації [2].

Вчені прогнозують, що мутації в Чорнобилі поступово зменшуватимуться. Радіаційний фон знижується, а природний відбір усуває шкідливі зміни. За оцінками, генетичні трансформації можуть тривати ще 800 років у найзабрудненіших зонах, але більшість із них будуть незначними.

Дослідження чорнобильських тварин, як-от вовків чи собак, відкривають нові перспективи для науки. Наприклад, стійкість вовків до раку може допомогти в розробці нових методів лікування онкології. Чорнобиль залишається унікальною лабораторією, де природа вчить нас, як виживати в екстремальних умовах.

Одночасно досвід Чорнобиля демонструє, що радіаційне забруднення не має кордонів - його наслідки відчувають цілі покоління. Саме тому аналіз генетичних ефектів минулої катастрофи є надзвичайно важливим для розуміння можливих наслідків нових радіаційних

ризиків. Україна сьогодні - не лише жертва агресії, а й щит, який захищає Європу і світ від потенційної ядерної катастрофи.

Література:

1. Бривко М. В. Чорнобильська трагедія у спогадах учасників ліквідації аварії на ЧАЕС. URL: <https://int-konf.org/uk/2013/suchasna-nauka-khkh-stolittya-17-19-06-2013-r/371-brivko-m-v-chornobilska-tragediya-u-spogadakh-uchasnikiv-likvidatsiji-avariji-na-chaes> (дата звернення 19.10.25 р).
2. Горчинська О. (інтерв'ю з Ганною Губаревою) Чорнобиль: Медик розповіла про масштаби катастрофи і про те, як в Києві і Москві рятували ліквідаторів. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/chornobil-medik-rozpovila-yak-u-1986-roci-ryatuvali-likvidatoriv-112963.html> (дата звернення 20.10.25 р).
3. Моргун В. В., Якимчук Р. А. Генетичні наслідки радіонуклідного забруднення навколишнього середовища після аварії на Чорнобильській АЕС // Фізіологія рослин і генетики. 2016 Т. 48 № 4. с. 279 – 297 URL: <https://www.frg.org.ua/articles/48040279a.pdf> (дата звернення 19.10.25 р).
4. Муссо Тімоті (інтерв'ю) Науковець про Чорнобиль: Суцільні мутанти URL: <https://www.dw.com/uk/науковець-про-чорнобиль-суцільні-мутанти/a-19189353> (дата звернення 22.10.25 р).
5. Мутанти Чорнобиля: міфи чи реальність? URL: <https://vcourse.ua/mutantychornobylya-mify-chy-realnist/> (дата звернення 19.10.25 р).
6. Литовець Богдана Як чорнобильська катастрофа вплинула на гени людей? URL: <https://tokar.ua/read/45635/yak-chornobylska-radiatsiia-vplynula-na-heny/> (дата звернення 21.10.25 р).
7. Якунов Є., Рабченко М. *Ті, що першими увійшли в атомне полум'я* URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2449507-ti-so-persimi-uvijsli-v-atomne-poluma.html> (дата звернення 21.10.25 р).

КАПЕЛЮШНА А.В
ЗДОБУВАЧ ОСВІТИ 1 КУРС ГРУПИ М-F7-25-1-СП
ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО «ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ІСТОРІЯ В МЕДІА ТА МАСОВІЙ КУЛЬТУРІ

Сучасні відеоігри дедалі частіше звертаються до історичних тем, перетворюючи гравця на учасника подій минулого. Такі проекти, як *Assassin's Creed* [2], *Kingdom Come: Deliverance* [3] чи українська стратегія «Козаки» [1,4] демонструють різні підходи до відтворення історичних епох — від художньої реконструкції до гіперреалізму.

Assassin's Creed переносить гравців у різні періоди — від Стародавнього Єгипту до Французької революції. Розробники Ubisoft ретельно відтворюють міста, архітектуру, одяг і навіть мову, спираючись на історичні джерела [2]. *Kingdom Come: Deliverance* — приклад гіперреалізму: гра моделює Чехію XV століття з увагою до побуту, релігії, соціальних структур і реальних історичних постатей [3]. У свою чергу, «Козаки» дозволяють гравцеві керувати арміями історичних держав XVII–XVIII століть, будуючи економіку та ведучи війни, засновані на реальних подіях [1].

Окремої уваги заслуговує тема козацтва — унікального явища української історії, яке знайшло відображення в ігровій індустрії. Серія стратегій «Козаки» не лише моделює військові кампанії, а й популяризує образ українського козака як символу волі, військової майстерності та національної ідентичності [1][4]. Гравці керують військами Запорізької Січі, будують поселення, розвивають економіку та ведуть бої, засновані на реальних історичних конфліктах. Через механіки гри користувачі знайомляться з побутом, архітектурою, музикою та військовими традиціями козаків. Такі проекти можуть слугувати інструментом патріотичного виховання, особливо для молоді, яка через гру відкриває для себе героїчні сторінки минулого [4].

Такі ігри мають значний освітній потенціал. Вони можуть доповнювати шкільну програму або слугувати інструментом самоосвіти. Деякі студії співпрацюють з істориками, створюючи спеціальні режими — наприклад, *Discovery Tour* в *Assassin's Creed*, де гравець може вивчати історію без боїв і завдань [2]. Через гру користувачі дізнаються про історичні події, персоналії, культуру та географію, що робить навчання захопливим і доступним.

Втім, історія у відеоіграх часто піддається комерціалізації. Заради драматичного ефекту вона спрощується, романтизується або змінюється. Іноді історичні події використовуються лише як фон, без глибокого змісту, що створює ризик викривлення фактів і формування хибних уявлень у гравців. Це викликає дискусії про відповідальність розробників та межу між художньою свободою і достовірністю.

Попри це, геймерська культура позитивно впливає на інтерес до історії. Після виходу *Assassin's Creed: Origins* багато гравців почали цікавитися історією Єгипту, читати книги, дивитися документальні фільми [2]. У мережі з'являються меми, стріми, фан-контент, присвячені історичним темам. Деякі гравці захоплюються історичним фехтуванням, реконструкцією костюмів чи подій. Ігри також стимулюють критичне мислення: гравці починають ставити питання — «А чи справді так було?», що спонукає до пошуку достовірної інформації.

Таким чином, відеоігри стають не лише розвагою, а й інструментом популяризації історії. Вони формують нові підходи до її вивчення та осмислення, відкриваючи минуле для нових поколінь у форматі, який їм близький і зрозумілий.

Література:

1. Вікіпедія. Історія відеоігор.
2. Skvot Mag. Історія геймдеву ХХ століття: від Spacewar! до Sonic the Hedgehog.
3. Pechera.info. Від «Маріо» до кіберспорту: як відеоігри стали джерелом мільйонів і натхнення.
4. Ubisoft. Assassin's Creed Discovery Tour. Офіційний сайт гри.
5. Warhorse Studios. Kingdom Come: Deliverance. Документація та інтерв'ю з розробниками.
6. GSC Game World. Козаки: Європейські війни. Офіційні матеріали та фан-спільноти.
7. Попович, М. Історія як гра: культурна пам'ять у цифрову епоху. — Київ: Критика, 2020.
8. Ковальчук, О. Козацтво в масовій культурі: від фольклору до відеоігор. — Львів: Літопис, 2021.

ЗБІРНИК ТЕЗ

IV Всеукраїнська конференція
науково-творчих робіт
здобувачів освіти

**«КОЗАЦТВО – ТРАДИЦІЇ ЧЕРЕЗ РОКИ!»
2025**

Редакційна колегія:

Кольчак М.М.
Коваленко О.Ф.

Матеріали опубліковані в авторській редакції

Видавництво: КРФК КАІ
Розмножувальна дільниця
50024, м. Кривий Ріг, вул. Олега Антонова, 1
E-mail: pochta@krfk.kai.edu.ua

